

Acta Universitatis Carolinae

Iuridica 1971 — Monographia XIII.

Socialistické majetkové právo manželské

(srovnávací studie)

Le droit socialiste du régime matrimonial

(étude comparative)

1971

Univerzita Karlova Praha

Věra Čížková

Socialistické majetkové právo manželské

(srovnávací studie)

Le droit socialiste du régime matrimonial

(étude comparative)

1971

Universita Karlova Praha

Věra Křikavská

Socialistické majetkové právo manželské

(rovnávací studie)

Le droit socialiste du régime matrimonial

(étude comparative)

1971

Univerzita Karlova Praha

Obsah

Úvod	7
Přehled komparovaných právních řádů	11
I. Právní následky uzavření manželství na majetkové vztahy mezi manžely	13
1. K společenskoekonomické a právní povaze majetkových vztahů mezi manžely	20
A. Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely	27
B. Právní systémy majetkových vztahů mezi manžely	37
C. Právní úprava majetkových vztahů mezi manžely v jednotlivých srovnávaných právních řádech	40
Československá úprava	40
Polská úprava	47
Sovětská úprava	60
Právní úprava NDR	69
Bulharská úprava	74
Rumunská úprava	76
Maďarská úprava	78
Závěry de lege lata	81
II. Právní následky uzavření manželství na právní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím	85
1. Uzavření manželství a právní subjektivita	86
2. Uzavření manželství a ochrana osobních práv	87
3. Uzavření manželství a zastoupení	88
4. Uzavření manželství a závazanost z právních úkonů	92
5. Uzavření manželství a odporovatelnost	96
6. Uzavření manželství a promlčení	97
7. Uzavření manželství a kumulativní intercesse ex lege	98
8. Uzavření manželství a pojištění	98
9. Uzavření manželství a dědické právo	98
Závěr	107
Seznam použité literatury	113
Resumé	115

Table des matières

Introduction	7
Revue des ordres juridiques comparés	11
I. Effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs aux rapports pécuniaires entre conjoints	13
1. La nature socio-économique et juridique des rapports pécuniaires entre conjoints	20
A. Obligation alimentaire réciproque entre conjoints	27
B. Les systèmes juridiques des rapports pécuniaires entre conjoints	37
C. La réglementation juridique des rapports pécuniaires dans les différents ordres juridiques comparés	40
Réglementation tchécoslovaque	40
Réglementation polonaise	47
Réglementation soviétique	60
Réglementation juridique opérée dans la République démocratique allemande	69
Réglementation bulgare	74
Réglementation roumaine	76
Réglementation hongroise	78
Conclusions de lege lata	81
II. Effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la situation juridique par rapports aux tierces personnes	85
1. Capacité de faire des actes juridiques	86
2. Protection des droits personnels	87
3. Représentation	88
4. Responsabilité des actes juridiques	92
5. Annulabilité des actes juridiques	96
6. Prescription	97
7. Intercession cumulative ex lege	98
8. Droit successoral	98
9. Assurance	98
Conclusion	107
Index de la littérature utilisée	113
Résumé	115

Úvod

V úvodu této studie je nutno se vypořádat se s několika metodickými otázkami.

Především je to obsahové vymezení tematu a z něho vyplývající metodika výkladu. Předmětem studie je otázka, v níž se střetávají dva právně instituční systémy, totiž soustava práva vlastnického a soustava práva rodinného, resp. manželského. Analyzovat a potom vyloužit takovou hraniční, resp. styčnou oblast je možné vždy z dvojího přístupu a v souvislosti s tím i s použitím dvojí metody analýzy. Jak naznačuje název článku, snažím se zásadně analyzovat tuto oblast z hlediska vlastnických vztahů a této okolnosti podřizují také výběr dílčích otázek a šíři záběru. Nicméně v této studii, která je jen úvodem k širší pojaté analýze, nebylo možné důsledně realizovat takový metodický přístup, který by byl adekvátní názvu studie. Znamenalo by to totiž zcela přetřídit vykládanou problematiku z hlediska základní otázky: jaký vliv má na občana – vlastníka (tj. na subjekt občanskoprávních vztahů) ta skutečnost, že uzavřel manželství, že v něm setrvává, či že manželství zaniklo. Analyzovat tuto problematiku by bylo nutné stejným postupem, jakým je možné analyzovat, resp. charakterizovat postavení vlastníka obecně nebo v jiných specifických situacích. Znamenalo by to tedy charakterizovat přeměnu občana z vlastníka potenciálního (z potenciálního subjektu vlastnického práva) na vlastníka reálného, tj. charakterizovat problematiku vzniku vlastnictví, dále pak rozebrat dynamiku trvání vlastnického vztahu, zejména s ohledem na to, jak se např. směnou proměňuje předmět vlastnictví, aniž je dotčena jeho hodnotová substance, nebo jak se v průběhu „vlastnění“ substrát vlastnictví rozšiřuje či zužuje, zabývat se problematikou změn vlastnictví, jejich prevencí a s tím související problematikou aplikace zásady rozdělování podle práce atd. Konečně by bylo nutné zabývat se zánikem vlastnictví. To vše by bylo třeba analyzovat s konkrétní aplikací na modifikaci těchto poměrů, které přináší skutečnost, že vlastník vstoupil či setrvává v manželství, resp. že jeho manželství zaniklo. Použití tohoto metodického přístupu ovšem ještě naprosto nepodává důkaz o tom, že snad ta rovina manželských majetkových vztahů, která se od-

vozuje z postavení manžela jako vlastníka, je rovinou primární, nadřazenou nebo rozhodující nad druhou rovinou, totiž rovinou rodinných, resp. manželských (statusových) vztahů. Přinést důkaz o prioritě té či oné stránky v socialistickém právu všeobecně, či v tom nebo onom právním řádu konkrétně, je věcí speciální analýzy.

Jak bylo uvedeno na počátku, drží se metodika výkladu této studie stále ještě spíše tradičního přístupu, nikoliv však z přesvědčení o jeho jediné správnosti, ale spíše z nedostatečné vyzrálosti přístupu opačného.

Druhou předběžnou metodickou otázkou, na niž je třeba upozornit, je smysl komparativního přístupu, který byl ve studii použit. Obecně platí, že cílem vědecké analýzy je odkrýt podstatné rysy pod povrchem jevů. Pro analýzu v oblasti socialistického práva z toho vyplývá, že jejím vlastním úkolem je neustále se dobírat všemi dostupnými metodami ke stále preciznějšímu vymezení toho, jak se v diferencovaném a složitém vývoji socialistické společnosti a jejího právního řádu konečkonců upevňují specificky socialistické rysy a vytváří se tedy socialistické právo, zatímco jsou postupně zatlačovány ty stránky, které jsou socialismu cizí.

Právní věda má k analýze podstatného dvě základní, dosud používané metody. Podstatu lze především „vypreparovat“ z komplexní složitosti jevů analýzou historickou. Historie sama třídí jevy a dává konečkonců vyniknout těm, které jsou nejbližší spjaty s podstatou. V socialistické právní vědě však tuto metodu lze použít jen velmi omezeně. Je tomu tak proto, že právní řád je systémem relativně pomalu se vyvíjejícím, zejména pokud jde o základní strukturní prvky a snad jen zkušenost Sovětského svazu dává jisté možnosti použití tohoto analytického nástroje. Naštěstí však se socialismus vyvíjí v posledním čtvrt století v celé řadě států a vznikla proto možnost pokusit se komparací těchto socialistických právních řádů zjistit, kde jsou ony rysy, které je spojují a v kterých sférách se naopak více či méně výrazně diferencují. Vzhledem k tomu, že o socialistické povaze těchto právních řádů nemůže být zásadně pochyb, lze přijmout jako základní metodický předpoklad pro komparativní analýzu, že ony prvky, v nichž se právní řády těchto států shodují, budou asi blíže socialistické podstatě práva než ony prvky, kde lze konstatovat výraznou diferenciaci.¹⁾ Je ovšem třeba poukázat na meze tohoto komparativního přístupu. Především jej lze použít pouze tam, kde se jedná o dosti základní prvky konstrukce celých právních odvětví. Tato metoda by naopak nutně musela selhat tam, kde právo reaguje v dílčích otázkách na

¹⁾ Z hlediska dále užívaného dělení na statickou a dynamickou komparatistiku to znamená, že za socialistické prvky lze považovat nejspíše prvky z hlediska statiky společné, k nimž právní řády z hlediska dynamiky konvergují.

zcela speciální společenské podmínky toho či onoho státu. Dále je třeba mít na mysli, že materiál, užívaný pro komparaci, je značně heterogenní jak co do doby svého vzniku, tak co do společenských podmínek země původu. Přiložená tabulka tuto skutečnost dostatečně demonstruje. Přesto se domnívám, že srovnáme-li dostatečně velké množství právního materiálu a při dostatečně velkém zobecnění, může přinést komparativní metoda velmi závažné výsledky. Přinejmenším může pomoci odstranit krátká spojení, která přiřazují jistá konkrétní zákonná řešení k podstatě socialismu, přičemž autorům těchto tvrzení často uniká, že v jiných socialistických státech jsou přijímána řešení právě opačná.

Z tohoto hlediska je pro československou právní vědu zvláště důležité plně využít podnětů, které se podávají z komparace těch právních řádů, která např. v poslední době, společně jako československé právo, provedly rekodifikaci rodinného, příp. občanského práva. Jde zejména o právní řády polský, sovětský, bulharský a Německé demokratické republiky. Žel těchto podnětů bylo využíváno při nové československé kodifikaci rodinného práva jakož i při další praktické i teoretické práci jen velmi skrovně. Komparativní metodu lze ovšem použít jednak staticky, jednak dynamicky. Statistická komparatistika se spokojuje s konstatací rozdílů, zatímco dynamická komparatistika uvažuje o vývojových tendencích ve vztazích právních řádů. Klade si tedy otázky např. tohoto druhu:

- dochází ve vztazích v socialistických právních řádů k jejich konvergenci či divergenci?;
- v jakém vztahu jsou meze eventuální divergence právních řádů k nezbytnosti dlouhodobého sblížení právních řádů;²⁾
- jak se chovají jednotlivá právní odvětví v rámci celkového procesu konvergence či divergence socialistických právních řádů apod.

Z tohoto hlediska je pro naši problematiku zvláště zajímavá komparace vývoje československé a polské legislativy na úseku rodinného práva. V obou těchto zemích je totiž socialistické rodinné právo po druhé kodifikováno, v obou případech došlo ke kodifikaci zhruba ve stejném období, přičemž první kodifikace byla téměř totožná. Proto jsem komparaci těchto dvou právních systémů věnovala zvláštní pozornost.

Zkoumání zvolené problematiky rozdělují do dvou částí. V první části se zabývám nejprve otázkami obecné povahy, které považuji v jistém smyslu za „prejudiciální“ (manželství jako instituce společenská a právní, společenská a právní podstata majetkových vztahů mezi manžely), dále

²⁾ Analýza těchto procesů nabývá mimořádné aktuální závažnosti v situaci, kdy socialistické země, sdružené v organizaci RVHP, pokračují k vypracování projektu mezinárodní socialistické integrace a kdy vyvstává naléhavá společenská objednávka po zkoumání formy, ale i právních následků ekonomické integrace socialistických zemí.

pak právní úpravou majetkoprávního postavení manželů z hlediska jejich vzájemné vyživovací povinnosti a vzájemných práv a povinností ohledně jejich majetku (manželské majetkové systémy) ve srovnávaných právních řádech, tj. polském, sovětském, maďarském, bulharském, rumunském, československém a Německé demokratické republiky.

Ve druhé části pak analyzuji vliv manželství na právní postavení manželů vůči osobám třetím (svěprávnost, promlčení, odporovatelnost, vzájemné zástupčí právo, dědická posloupnost, solidární odpovědnost).

Závěr naznačuje některá možná řešení nadhozených otázek, tak jak mohou být formulována na současném stupni analýzy.

Přehled komparovaných právních norem, upravujících manželský majetkový systém, resp. majetkoprávní následky uzavření manželství

Bulharská lidová republika

rodinný kodex z 15. března 1968
zákon o vlastnictví z 2. listopadu 1951
zákon o dědění ze dne 3. ledna 1949

Československá socialistická republika

občanský zákoník z 26. února 1964
zákon o rodině ze 4. prosince 1963

Rumunská socialistická republika

rodinný kodex z 29. prosince 1953
civilní kodex, ze dne 1. prosince 1865

Maďarská lidová republika

civilní kodex, ze dne 1. prosince 1965
zákon IV. o manželství, rodině a poručenství z 6. čer-
vence 1952 (ve znění zákonů VI/1957 a 11/1960)
civilní kodex ze dne 11. srpna 1959

Německá demokratická republika

rodinný zákoník z 20. prosince 1965
občanský zákoník z 18. srpna 1896

Polská lidová republika

kodex rodinný a opatrovnický z 25. února 1964
občanský kodex z 23. dubna 1964

SSSR

Základy zákonodárství SSSR a svazových republik
o rodině z 27. června 1968
Základny občanského zákonodárství SSSR a svazo-
vých republik ze dne 8. prosince 1961
Občanský kodex RSFSR ze dne 11. června 1964
Kodex o manželství a rodině RSFSR
Vědomosti Nejvyššího Sovětu RSFSR č. 32/7. 8. 1969

I.

Právní následky manželství na majetkové vztahy mezi manžely

Společenství muže a ženy založené manželstvím bývá právními řády vesměs respektováno jako specifické životní společenství, zahrnující nejrůznější oblasti života, které nejen mění osobní status jeho účastníků, ale ovlivňuje významně i jejich postavení jakožto vlastníků. Předmětem našeho zájmu bude posléze zmíněný následek manželství, tedy jeho vliv na manžele jakožto vlastníky a účastníky majetkových vztahů.

Úvodem lze obecně konstatovat, že ve všech srovnávaných právních rádech ovlivňuje manželství jednak majetkoprávní postavení manželů vůči sobě navzájem, jednak vůči osobám třetím.

Základním smyslem speciální právní úpravy majetkových práv a povinností manželů vůči sobě navzájem je snaha zákonodárce upevnit manželství jako hospodářskou jednotku a zároveň v maximální míře vyloučit možnost narušení osobního vztahu manželů konkurencí jejich majetkových individuálních zájmů, vyplývajících z jejich různých výdělečných a majetkových možností, z dělby práce uvnitř rodiny apod.

Základním smyslem modifikace majetkoprávního postavení manželů vůči osobám třetím, pak je respektování předpokládané zájmové jednoty manželů navenek a ochrana dobré víry třetích osob, tuto jednotu předpokládajících.

Vzhledem k uvedenému můžeme tedy rozdělit právní následky uzavření manželství na postavení manželů jakožto vlastníků, do dvou skupin:

I. Právní následky uzavření manželství na majetkoprávní postavení manželů navzájem.

II. Právní následky uzavření manželství na majetkoprávní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím.

Ad I. Právní následky uzavření manželství na majetkoprávní postavení manželů navzájem

Máme-li zkoumat, jak v konkrétních případech ovlivňuje uzavření manželství právní postavení manželů v majetkových vztazích vznikajících mezi nimi navzájem, musíme si nejprve položit obecnou

otázku, proč tomu tak je, resp. v jaké míře je specifičnost právní úpravy odůvodněna specifičností společenskoekonomické podstaty těchto vztahů.

Kořeny odpovědi tkví podle mého názoru v charakteru manželství jakožto společenské a právní instituce. Proto, máme-li vymezit společenskou a právní podstatu majetkových vztahů mezi manžely, musíme si nejprve vyjasnit stanovisko k jedné otázce v této souvislosti „prejudiciální“, totiž k charakteru manželství jakožto společenské instituce, převážně „majetkové“, či převážně „osobní“ povahy.¹⁾

V socialistické právní teorii, zejména sovětské a polské, se setkáváme se zastánci obou zmíněných názorů, přičemž různé chápání manželství jakožto společenské instituce vede pak k jeho různému pojetí jakožto instituce právní a k různému závěru o místu rodinného práva v systému práva.

K stoupencům pojetí manželství jakožto instituce převážně a zejména nemajetkové a z toho vyvozujícímu závěru o rodinném právu jakožto samostatném právním odvětví patří značná část teoretiků občanského i rodinného práva srovnávaných právních řádů.

Ze sovětských teoretiků jsou to zejména G. M. Sverdlov, V. A. Rjasencev, V. A. Tarchov, a civilisté S. N. Bratus, O. A. Krasavčikova apod.²⁾

Za předmět úpravy rodinného práva více méně shodně považují vztahy mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, vztahy vzniklé osvojením a některé další. Zmíněné vztahy sice nejsou stejnorodé, neboť některé z nich mají povahu ryze osobní, jiné pak majetkovou, avšak za jejich jednotící pojítka je shodně považována rozhodující úloha vztahů osobních, která má pak za následek, že i majetkové vztahy vznikající uvnitř rodiny nabývají řadu specifických rysů, odlišujících je výrazně od majetkových vztahů upravovaných právem občanským.³⁾

¹⁾ V podrobnostech k této otázce odkazují na svoji studii V. Čížkovská: Právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů upravovaných čs. občanským právem, AUC — Iuridica č. 4/68, str. 54 an.

²⁾ Viz G. M. Sverdlov, Sovětskoje semejnoje pravo, Gosjurizdat 1958, str. 21 an.; V. A. Rjasencev, Sovětskoje semejnoje pravo, izd-vo VUZI 1956, str. 3 an.; V. A. Tarchov, Sovětskoje semejnoje pravo, Saratov 1963, str. 12 an.; S. N. Bratus, Predmet i sistema sovetskovo graždanskovo prava, Moskva 1963, str. 110 an.; O. A. Krasavčikov, Sovětskoje graždanskoe pravo, Moskva 1968, I. díl, str. 20 an.

³⁾ Tak např. S. N. Bratus v cit. díle, str. 110, vidí specifika těchto majetkových vztahů vznikajících v rodině v tom, že obecně nejsou úplatné, tím spíše pak ekvivalentní. Argumentuje v této souvislosti tím, že majetek, získaný manžely za trvání manželství, se považuje za jejich společný majetek nezávisle na podílu účasti každého z manželů na jeho získání.

Odlišnost majetkových vztahů vznikajících na základě vyživovací povinnosti od majetkových vztahů upravovaných občanským právem vidí pak S. N. Bratus v tom, že jsou to vztahy zakládající se na příbuzenství a nikoli na ekonomické směně, a proto nenabývají těch ostře výrazných forem, typických pro občanskoprávní závazky.

Tento závěr však autor váže na předpoklad, že se tyto majetkové vztahy skutečně zakládají na citu a osobním svazku, a pokud jde o manžele, že existují normální manželské vztahy, založené na lásce, shodě a důvěře.

Názorové rozdíly se pouze vyskytují v hodnocení důvodu, resp. příčin možnosti aplikace norem občanského práva na některé majetkové vztahy vznikající mezi subjekty rodinného práva.

Zatímco jedni zastávají názor, že důvodem aplikace občanskoprávních norem v těchto případech je výslovně rodinným zákonodárstvím připuštěná subsidiární působnost občanského zákoníka, resp. analogia juris, že však nicméně jde o vztahy rodinně právní,⁴⁾ druzí naopak vidí základ možnosti aplikace norem občanského práva na některé majetkové vztahy vznikající na základě manželství a příbuzenství v tom, že tyto vztahy nabývají rysy majetkových vztahů, upravovaných občanským právem.⁵⁾

K polským teoretikům, chápajícím manželství jako instituci převážně osobní povahy a rodinné právo za samostatné právní odvětví patří např. Seweryn Szer.⁶⁾

Na podporu svého závěru argumentuje S. Szer zejména tím, že rodinné vztahy jsou v socialistických podmínkách zbaveny prevalence majetkových prvků, že majetkové vztahy mezi manžely a ostatními členy rodiny mají ve srovnání s jejich osobními vztahy druhořadý význam, neboť osobní vztahy pouze doplňují. O druhotné a doplňující funkci majetkových vztahů v rodině svědčí podle jeho názoru i to, že instituce majetkoprávní slouží v rodinném právu k upevnění rodiny, což demonstruje alimentární povinnosti mezi manžely a ostatními členy rodiny, jejímž úkolem a cílem je podle jeho názoru působit proti lehkomyšlnému zakládání rodinných svazků.

O druhotnosti a podřízenosti majetkových vztahů vztahům osobním svědčí podle názoru S. Szer i úprava majetkových vztahů mezi manžely rodinným právem ve formě zákonného majetkového společenství. Zmíněný

⁴⁾ Viz např. G. M. Sverdlov, cit. dílo, str. 24–25, kde se praví, že „některé normy a ustanovení občanského práva se aplikují i na rodinné majetkové vztahy, avšak jen tehdy, pokud v rodinném zákonodárství chybí přímá úprava dané otázky a jen v míře, v jaké se aplikace norem občanského práva nebude přičítat základům rodinného práva. I v těchto případech však specifika rodinných majetkových vztahů spočívá v tom, že jsou těsně svázány s osobními vztahy členů rodiny“.

⁵⁾ Viz S. N. Bratus, cit. dílo, str. 111, který zastává názor, že jestliže se odvětví práva nevytvářejí uměle a metoda právní úpravy se určuje jejím předmětem, pak aplikace norem občanského práva na některé majetkové vztahy vznikající na základě manželství a příbuzenství je možná proto, že nabývají rysy majetkových vztahů upravovaných občanským právem. Důvodem aplikace norem občanského práva v těchto případech není podle Bratuse to, že chybí přímá úprava dané otázky v rodinném zákonodárství, neboť v takovém případě, pokud by šlo o vztahy rodinně právní, by bylo možno použít analogii a řídit se obecným smyslem zákonodárství o manželství a rodině a nehledat potřebné normy v jiném právním odvětví. Jestliže se však aplikace norem občanského práva na rodinné majetkové vztahy nepříčí základům rodinného práva, je to důsledek toho, že jde o vztahy upravované občanským právem. Jako příklad uvádí v této souvislosti vztahy mezi manžely ohledně jejich samostatného majetku, majetkové smluvní vztahy manželů, upravené v čl. 13 KZBSO RSFSR. Obojí považuje za vztahy občanskoprávní.

⁶⁾ Viz zejména jeho díla Prawo cywilne, obecná část, Varšava 1967, str. 28–29 a Prawo rodzinne, Varšava 1966, str. 12 an.

systém úpravy manželského majetku upevňuje rodinu podle jeho názoru zejména tím, že v majetkové sféře manželů realizuje základní ústavní cíle — zásadu rovnoprávnosti ženy a zásadu ochrany manželství a rodiny a že vytváří mezi manžely silný hospodářský svazek.⁷⁾

Rovněž tak Úvod k polskému občanskému zákoníku, jehož autorem je S. Vasilkowsky, vychází ze samostatnosti rodinného práva.⁸⁾

Argumentuje se zejména druhořadou úlohou majetkových vztahů vznikajících v rodině, což má za následek, že pro koncepci rodiny v socialistické společnosti nejsou tyto vztahy charakteristické. Vzhledem k tomu argumenty odpůrců samostatnosti rodinného práva o mnohostrannosti vzájemných vztahů mezi právem občanským a rodinným, svědčící spíše o jednotě než o různosti těchto dvou odvětví, jsou podle názoru J. Vasilkowského sice správné z formálního hlediska, avšak nevyčerpávají otázku. Přehlížíjí skutečnost, že socialistické občanské právo neupravuje již v první řadě soukromou sféru jednotlivce, jako je tomu v zákonodárstvích, založených na soukromém vlastnictví výrobních prostředků, neboť rozhodující část vlastnických vztahů v socialistické společnosti je vně individuální sféry jednotlivce. Za takového stavu věcí, „majíce v úvahu, že předmětem jednoho odvětví zákonodárství musí být normy týkající se určité stejnorodé kategorie společenských vztahů, nelze zahrnout do občanského zákoníku tak rozdílné vztahy, jako vztahy socialistického hospodářství a vztahy vyplývající z manželství, rodiny a poručenství“.⁹⁾

Ve veřejné diskusi k návrhu občanského zákoníku se objevily oba zmíněné názory na místo rodinného práva v systému práva. Zastánci názoru, že rodinné právo by mělo být upraveno v občanském zákoníku, dávali podle S. Vasilkowského důraz na formální stránku otázky, redaktoři zákona se přiklonili k těm, kdož, jak praví S. Vasilkowský, „zdůrazňovali v první řadě společenskopolitické argumenty“.¹⁰⁾

Rovněž tak převážná část teoretiků z oblasti občanského a rodinného

⁷⁾ Argumentace zákonným majetkovým společenstvím jako speciální formou úpravy majetkových vztahů manželů, vyvolanou nutností přizpůsobit a podřídit vztahy majetkové osobním vztahům manželů, pozbývá podle mého názoru poněkud na přesvědčivosti vzhledem k nové úpravě polského rodinného práva, které připouští smluvní vyloučení zákonného majetkového společenství a jeho nahrazení systémem odděleného majetku manželů. Takto pojatá úprava manželského majetku svědčí podle mého názoru naopak spíše o tom, že v současné etapě společenského rozvoje neexistuje ještě podřízenost majetkových vztahů manželů jejich vztahům osobním v takové míře, aby měnila jejich společenskoeconomickou podstatu a aby opravňovala zákonodárce nerespektovat při jejich úpravě základní principy, z nichž vychází právní úprava majetkových vztahů zbožné peněžních, tj. zejména princip autonomie vůle a z něho vyplývající princip zásadně dispoziitivní povahy právních norem.

⁸⁾ Viz Občanský kodex PLR, Varšava 1966, ruský překlad S. A. Viktorov, str. 16 až 18.

⁹⁾ Viz cit. Úvod k občanskému zákoníku PLR, str. 17.

¹⁰⁾ Viz cit. Úvod k polskému občanskému zákoníku, str. 18.

práva Německé demokratické republiky považuje rodinné právo za samostatné právní odvětví.¹¹⁾

Jejich argumentace se v podstatě shoduje s již citovanou argumentací autorů sovětských a polských. Shodně zdůrazňují principiální odlišnost majetkových vztahů upravovaných rodinným právem od těch, které upravuje právo občanské, spočívající v tom, že jejich základem není směna zboží a tudíž že nejde o vztahy zbožně peněžní. Tento závěr platí nejen o vztazích vznikajících z vyživovací povinnosti, ale i o soustavě manželského majetku, i když zde prý odlišnosti od občanského práva nevystupují tak zjevně. O správnosti tohoto závěru svědčí mj. prý skutečnost, že zákon přiznává ženě po rozvodu nárok na tzv. vyrovnání ohledně majetku, který získal muž během manželství, čímž se uznává její práce jako hospodyně a matky. Smyslem tohoto nároku není prý poskytnout ženě za tuto práci ekvivalent, ale snaha zabránit, aby při rozvodu manželství stáli proti sobě majetný manžel a manžel zcela bez prostředků.¹²⁾

V bulharské právní teorii je rovněž převážnou její částí zastáván názor o samostatnosti rodinného práva jakožto právního odvětví. Jako příklad lze uvést prof. L. Wasilewa a N. Grozdeva.¹³⁾

Podle jejich názoru rodinné vztahy tvoří zvláštní kategorii vztahů proto, že se liší od ostatních společenských vztahů svým předmětem a obsahem. Prof. Vasilev v cit. díle zastává názor, že i když rodinné právní vztahy obsahují řadu majetkových prvků, přesto mají především osobní povahu a úprava rodinných majetkových vztahů že je ovlivňována úpravou osobních vztahů k rodině. Proto i majetkové vztahy, vznikající mezi subjekty rodinného práva řadí oba autoři do práva rodinného.

V maďarské právní teorii patří k zastáncům samostatnosti rodinného práva např. I. Szabo,¹⁴⁾ S. Szaszy,¹⁵⁾ a rovněž tak i důvodová zpráva k návrhu občanského zákoníku.¹⁶⁾

Rovněž tak v rumunské právní teorii je rodinné právo považováno

¹¹⁾ Viz např. prof. Nathan, Gedanken zum sozialistischen Güterrecht, Berlin 1957, str. 289; Friedrich Jansen, Leitfaden des Familienrechts der DDR, Berlin 1958; Das Zivilrecht der DDR, Allg. Teil, pod redakcí H. Kleine, str. 28–29 apod.

¹²⁾ Viz Nathan, cit. práce, str. 289.

¹³⁾ Viz L. Wasilew, Graždansko pravo na Narodna republika Bulgaria, obecná část, Sofia 1956, ruský překlad pod redakcí prof. L. E. Orlovského, Moskva 1958, str. 43 an.; N. Grozdev, Voprosi semejnoto pravo, Sofia 1956, str. 12 an.

¹⁴⁾ Viz I. Szabo, Les problèmes de la codification à La Lumière des expériences acquises dans les conditions actuelles, Budapest 1962, str. 36–37.

¹⁵⁾ S. Szaszy, Das neue Zivilgesetzbuch der Ungarischen Volksrepublik, Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 1961, sešit 3, str. 558, kde se mj. píše, že návrh tohoto zákona vycházel z toho, že rodinné právní vztahy mají být osvobozeny od majetkoprávních vztahů, typických pro rodinu buržoazní.

¹⁶⁾ Viz občanský zákoník MLR, Budapest 1960, ruský překlad T. Revai, str. 185, kde se mj. praví: „Instituty rodinného práva se v zásadě osvobodily od majetkových vztahů charakteristických pro buržoazní rodinu. Pokud tyto vztahy obsahují také majetkové prvky, nemají vlastnost zbožně peněžních vztahů, charakteristických pro

za samostatné právní odvětví. Argumentace je shodná s výše uvedenou.¹⁷⁾

V československé socialistické právní literatuře byl až do nedávna publikován jen jeden z uvedených názorů, totiž závěr, že rodinné právo tvoří samostatné odvětví československého práva.¹⁸⁾ Předmětem polemiky se stala pouze kvalifikace majetkových vztahů mezi manžely a jejich místo v systému práva, jejíž shrnutí bude provedeno později, v souvislosti s vymezením společenské a právní povahy těchto vztahů.

Argumentuje se zejména tím, že předmětem rodinného práva jsou osobní, nikoli majetkové vztahy a zdůrazňuje se, že v rodinném právu mají determinující význam vztahy osobní, které jsou funkčně převažující složkou rodinně právních vztahů. Z majetkových vztahů pak upravuje rodinné právo jen ty, které jsou funkčně spjaty se vztahy osobními (viz Š. Luby, cit. práce). Obsah majetkových vztahů upravovaných rodinným právem je pak plně podřízen funkcím rodiny, jako je tomu např. u výživného.

Z nemožnosti eliminace majetkových prvků z rodinných vztahů a z úzké vazby mezi právem občanským a rodinným, vedoucí k závěru o nesamostatnosti rodinného práva jakožto právního odvětví a k závěru, že rodinné právo je jedním z oddílů práva občanského, vycházejí někteří autoři polští a sovětské. Názor, resp. závěr o úzké vazbě mezi právem občanským a rodinným byl v poslední době publikován i v československé literatuře, avšak argumentací i navrhaným řešením, jak bude dále ukázáno, se liší od teorie polské i sovětské.

Z polských teoretiků je to např. Alexander Wolter, S. Kaleta, J. Piatowski a B. Dobrzanski.¹⁹⁾

Ze sovětských teoretiků je to zejména Ju. K. Tolstoj a O. S. Joffe.²⁰⁾ Autory citovaného názoru v československé právní teorii jsou J. Fiala a J. Švestka.²¹⁾

občanské právo. Proto převážná část principů občanského práva je v rodinném právu neaplikovatelná, na základě socialistických rodinných vztahů se rozvíjí samostatné speciální principy rodinného práva.“

¹⁷⁾ Viz např. T. Ionascu, *Tratat de drept civil, partea generala*, Bukurest 1967, nakl. ARSR, str. 41–42.

¹⁸⁾ Z novějších prací viz např. Štefan Luby, *Vznik, vývoj a stav soustavy socialistického občanského práva*, Právnícké štúdie č. 3/1967; *Rodinné právo*, Orbis, Praha 1965, str. 20; V. Knapp, *Předmět a systém čs. socialistického práva občanského*, ČSAV 1959, str. 159.

¹⁹⁾ Viz Alexander Wolter, *Prawo cywilne, obecná část*, Varšava 1967; J. Piatowski, recenze na dílo S. Szera, *Prawo rodzinne*, PiP 1966, str. 758, čl. 11; S. Kaleta, *Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa na przykladzie prawa polskiego*, Wroclaw 1966; B. Dobrzanski, *Kodeks rodzinny i opiekunzcy a kodeks cywilny*, Studia cywilistyczne, VII, Krakow, str. 95.

²⁰⁾ K. Tolstoj, *O teoretických osnovach kodifikacii graždanskovo zakonodatelstva*, Pravovedenie 1957, č. 1, str. 46; O. S. Joffe, *Sovětskoje graždanskoje pravo*, izd. LGU, str. 479 an.

²¹⁾ J. Fiala, J. Švestka, *Úvaha nad teoretickým systémem čs. občanského práva*, Právník č. 12/1969 a č. 2/1970.

Citovaní polští a sovětští autoři sice uznávají určitou specifičnost společenských vztahů vznikajících mezi členy rodiny a tudíž i nutnost specifičnosti norem rodinného práva, vyplývající zejména z osvobození rodinných vztahů od nadvlády majetkových prvků. Zároveň však zdůrazňují úzkou vazbu mezi normami práva rodinného a občanského, která vyplývá podle jejich názoru zejména z vazby mezi dědickým právem a rodinnými vztahy, z existence majetkových vztahů mezi subjekty rodinného práva, z totožnosti, resp. těsné souvislosti osobního statusu subjektů občanského a rodinného práva a z totožnosti, resp. úzké souvislosti mezi občanskoprávní a rodinně právní způsobilostí. Na podporu svého závěru o rodinném právu jakožto samostatné části práva občanského argumentují citovaní autoři i tím, že občanské právo neupravuje jen majetkové vztahy, ale i vztahy nemajetkové povahy. Citovaní českoslovenští autoři, J. Fiala a J. Švestka, kteří vycházejí ve svých úvahách o systému práva z existence dvou jeho oblastí, oblasti práva veřejného, ovládané ideou moci a oblasti práva soukromého, ovládané ideou svobody,²²⁾ zařazují rodinně právní vztahy do právní sféry soukromého práva. Vzhledem k jejich obecnosti je dále vnitřně systematicky řadí do obecné části soukromého práva, tj. přímo do občanského práva.²³⁾ Nevylučují však ani řešení, podle kterého by rodinné právo tvořilo jedno ze zvláštních právních odvětví soukromého práva, podobně jako právo hospodářské, resp. obchodní, pracovní a družstevní, spojené s občanským právem vzájemnými teoretickými vazbami. Existenci zmíněných vazeb vysvětlují tím, že občanské právo považují za jakousi základní chartu právního postavení jedince v jeho denně uplatňovaném soukromoprávním styku, tj. za *lex generalis* a ostatní zmíněná odvětví soukromého práva za *lex specialis*.²⁴⁾

Zařazení rodinného práva do práva občanského, resp. do práva soukromého zdůvodňují tím, že se v něm uplatňuje axiom svobody.²⁵⁾

Naproti tomu v „oddělení rodinného práva od práva občanského zejména formou vytvoření vlastních teoretických základů rodinného práva (jeho obecné části)“ spatřují jev, „který je v rozporu s objektivní skutečností i sociálními tendencemi a tedy jev, který ze společenského hlediska vede k neodůvodněnému a disfunkčnímu prohlubování horizontální atomizace čs. právního řádu“.²⁶⁾

²²⁾ Viz cit. studie, I. část, Právník č. 12/1969, str. 949.

²³⁾ Viz cit. studie, Právník č. 2/1970, str. 86.

²⁴⁾ Viz cit. studie, Právník č. 12/1969, str. 959.

²⁵⁾ Viz cit. studie, Právník č. 2/1970, str. 87.

²⁶⁾ Viz cit. studie, Právník č. 2/1970, str. 87.

1. K společenskoekonomické a právní povaze majetkových vztahů mezi manžely

Obsah majetkových vztahů mezi manžely je na rozdíl od jiných majetkových vztahů ovlivněn manželstvím ve dvojím směru:

- jednak se v něm odráží společenství osobních a majetkových zájmů manželů,
- jednak je spoluurčován hospodářskou funkcí manželství.²⁷⁾

Určit společenskoekonomickou a právní podstatu majetkových vztahů manželů v podstatě znamená zodpovědět otázku, zda chování manželů jakožto účastníků těchto vztahů se přes vliv výše zmíněných skutečností, tj. společenství zájmů a hospodářskou funkci manželství vyznačuje takovými typickými znaky, které jsou podle společenské empirie typické pro společenské vztahy upravované občanským právem, či zda se toto chování vyznačuje znaky, typickými pro vztahy upravované právem rodinným.

V socialistické právní vědě existuje v podstatě shodný názor, že pro majetkové vztahy upravované občanským právem je typické, že se uskutečňují ve zbožně peněžní formě, tj. že jejich účastníci mají postavení nezávislých vlastníků při realizaci hodnoty směnné a užitné a že jsou ovládány principem ekvivalence.

Pro společenské vztahy upravované právem rodinným je podle zastánců samostatnosti tohoto právního odvětví typické, že jsou to osobní vztahy mezi mužem a ženou a dalšími členy rodiny, zakládající se na citové náklonnosti a vzájemné pomoci.

K typickým společenským vztahům, upravovaným právem občanským i rodinným se pak řadí na základě podobnosti a souvislosti řada dalších společenských vztahů hybridních.

V prvním případě jsou to zejména tzv. osobní nemajetkové vztahy, v případě druhém jsou to podle názoru výše citovaných autorů, považujících rodinné právo za samostatné právní odvětví, majetkové vztahy mezi manžely a vztahy vznikající ze zákonné vyživovací povinnosti, které jsou funkčně a existenčně spjaty se vztahy osobními a které se na rozdíl od majetkových vztahů občanskoprávních neuskutečňují ve zbožně peněžní formě, neboť se v nich uplatňuje vyšší princip rovnosti, zakládající se na citových a příbuzenských vztazích, na vztazích vzájemné a nezištné pomoci mezi manžely a nikoli na zásadě ekvivalence.

Vymezit společenskoekonomickou podstatu majetkových vztahů mezi manžely znamená tedy rozhodnout, zda jsou tyto majetkové vztahy vztahy

²⁷⁾ V podrobnosti odkazují na svou již citovanou studii Právní následky uzavření manželství..., str. 56 an.

hodnotovými anebo alespoň převážně hodnotovými, či zda jejich výše zmíněná souvislost, resp. závislost na sociálních vztazích nemajetkových modifikuje jejich obsah natolik, že hodnotovou podobu již ztrácí.²⁸⁾

Při řešení této otázky se nelze nijak spoléhat na vnější formu těchto vztahů, tj. zda se realizují v peněžní formě např. koupí a prodejem. Vnější forma samotná neprokazuje nic ať pozitivně či negativně o vnitřní podstatě těchto vztahů.

Skutečnost, že majetkové vztahy v rodině nabývají v některých případech peněžní formy neznamená tedy sama o sobě, že peněžní forma vyplývá přímo z podstaty těchto vztahů a že není jako v mnoha jiných případech jen „indukována“ odjinud. Tato indukce má sice též zpětný vliv na samotnou povahu vztahu, těžko však může změnit jeho podstatu. Naproti tomu však ani sama skutečnost, že se majetkové vztahy manželů uskutečňují v určitých oblastech bez vnější peněžní formy např. koupě a prodeje, nemusí ještě znamenat, že mezi nimi ve skutečnosti neexistuje hodnotový, zboží vztah, který se však dočasně neprojevuje navenek. Vzájemná naturální směna sice ztěžuje prosazení zbožího mechanismu, ale nemusí jej v jednotlivých případech vylučovat vůbec.

Analyzovat podstatu majetkových vztahů manželů a určit, zda jde o vztahy zbožího či nezbožího charakteru, v podstatě znamená analyzovat míru společného, tedy vzájemně závislého a nezávislého rozhodování manželů jako subjektů těchto vztahů.

V československé právní teorii byl závěr o rodinně právním charakteru majetkových vztahů manželů do vydání občanského zákoníku v roce 1964 ovlivněn nepochybně jejich úpravou v zákoně o právu rodinném č. 265/49 Sb.

S tímto názorem se nicméně setkáváme i po té, co právní úprava těchto vztahů byla vtělena do občanského zákoníku.²⁹⁾

V sovětském právu jsou majetkové vztahy mezi manžely upraveny v zákonech o manželství, rodině a poručensví jednotlivých svazových

²⁸⁾ Pokud jde o vlastní názor autorky na tuto otázku, odkazují na již cit. studii *Právní následky uzavření manželství...*, str. 60 an.

²⁹⁾ Viz např. O. Planková, *Právní úprava manželstva v návrhu zákona o rodině*, *Právní obzor* č. 2/63, str. 97. Naproti tomu v práci *Společné majetkové práva manželů*, *Obzor*, Bratislava 1968, zastává též autorka na str. 11 názor, že právní úprava majetkových vztahů mezi manžely stojí na rozhraní dvou příbuzných odvětví čs. právního řádu, občanského a rodinného.

V učebnici *Rodinné právo*, Orbis, Praha 1965, str. 25–26, se o povaze majetkových vztahů manželů praví, že „vzhledem k tomu, že jsou tyto majetkové vztahy ve své existenci, svým obsahem a funkcí závislé na osobních vztazích rodinných, že jsou odvozeny z poměrů rodinně právních a jim slouží, nelze je považovat za vztahy hodnotové a není možné na ně vztáhnout ani přísné zásady ekvivalence plnění“. Nakonec je učiněn závěr, že „právní regulování majetkových vztahů mezi manžely náleží do práva rodinného“.

republik, nejnověji v Základech zákonodárství SSSR a svazových republik o manželství a rodině.³⁰⁾

Kvalifikace těchto vztahů z hlediska systému práva je v podstatě shodná s kvalifikací rodinného práva, resp. jeho místa v systému práva.

S dílčí názorovou diferenciací se setkáváme uvnitř skupiny autorů, považujících rodinné právo za samostatné právní odvětví v tom, zda veškeré majetkové vztahy mezi manžely patří do rodinného práva, či jen některé s tím, že ostatní jsou vztahy občanskoprávní.

S. N. Bratus v cit. díle o systému sovětského práva, str. 110 an. vyslovuje názor, že ty z majetkových vztahů mezi manžely, které se řídí normami práva občanského (jako např. vztahy ohledně jejich samostatného majetku), jsou vztahy občanskoprávní a odvolává se při tom na objektivní existenci odvětví systému práva a závislost metody právní úpravy na jejím předmětu.

Z citovaného se pak podává závěr, že Bratus nechápe majetkové vztahy vznikající mezi manžely (a v rodině vůbec) z hlediska jejich místa v systému práva za jednotnou, stejnorodou skupinu, ale že je rozděluje do dvou skupin, a to na majetkové vztahy občanskoprávní a rodinně právní.

Naproti tomu G. M. Sverdlov v cit. díle považuje veškeré majetkové vztahy mezi manžely a ostatními členy rodiny za vztahy rodinně právní, bez ohledu na to, normami kterého právního odvětví se řídí.

V polském právu jsou majetkové vztahy mezi manžely upraveny v rodinném a poručenském kodexu. Kvalifikace těchto právních vztahů vzhledem k místu v systému práva je u jednotlivých autorů v podstatě shodná s kvalifikací rodinného práva s hlediska právního systému.

Autoři, přiznávající rodinnému právu samostatnost, řadí tuto oblast vztahů vesměs do práva rodinného.³¹⁾

Přehled teoretických názorů na kvalifikaci majetkových vztahů mezi manžely lze uzavřít asi takto:

problematika společenské a právní kvalifikace těchto vztahů má jako samostatný předmět zkoumání význam jen za předpokladu, že budeme rodinné právo traktovat jako samostatné právní odvětví.

Za tohoto předpokladu pak je třeba respektovat, že mezi manžely existují tři skupiny majetkových vztahů:

³⁰⁾ Viz Vědomosti Verchovnoho sověta SSSR, č. 27/68, č. 241, čl. 2, kde se vymezuje předmět úpravy rod. zákonodárství a považují se za něj mimo jiné i „majetkové vztahy, vznikající v rodině mezi manžely, mezi rodiči a dětmi a mezi ostatními členy rodiny“, a článek 12, upravující majetkový režim manželů a zakotvující institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů.

³¹⁾ Z autorů, vyslovujících se speciálně k právní povaze manželských majetkových vztahů a jejich místu v systému práva, lze uvést např. S. Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 15; Leopold Stecki, Ustanie ustawowej wspólnosci malzienskiej majetkowej, Poznaň 1968, str. 5; Jan Winia rz, Malzenskie stosunki majetkowe, cit. práce, str. 5. Všichni citovaní autoři kvalifikují tyto vztahy jako rodinně právní.

- majetkové vztahy, které svým vznikem, obsahem ani trváním nejsou vázány na existenci manželství (jde o vztahy týkající se samostatného majetku manželů),
- majetkové vztahy, týkající se společného majetku manželů (tzv. soustava manželského majetku),
- majetkové vztahy mezi manžely, které sice vznikají a existují zásadně nezávisle na soustavě manželského majetku, avšak jejich vznik je podmíněn existencí manželství. Do této skupiny lze zařadit vztahy vyplývající z povinnosti obou manželů přispívat na uspokojování společných potřeb rodiny, vztahy ze vzájemného zákonného zástupčího práva, solidární odpovědnost manželů ze závazků uzavřených jedním z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny a konečně vztahy vyplývající ze vzájemné zákonné vyživovací povinnosti manželů.

Vztahy uvedené ve skupině první, tj. nezávislé na existenci manželství, jsou nepochybně majetkové vztahy zbožně peněžní, ve kterých manželé mají postavení nezávislých vlastníků a tudíž občanskoprávní. Na jejich charakteru nemění nic ta skutečnost, že některé právní řády poněkud modifikují právní postavení manželů jako jejich účastníků.³²⁾

Pokud jde o druhou a třetí skupinu majetkových vztahů mezi manžely, lze říci, že z hlediska jejich společenské a právní kvalifikace je situace v podstatě shodná, neboť v obou případech jde o vztahy, závislé co do možnosti jejich vzniku a trvání na existenci manželství. Určité rozdíly vyplývají z toho, zda úprava vztahů zařazených do druhé skupiny může být smluvně modifikována, či zda smluvní modifikace je zčásti či zcela vyloučena (jak bude dále ukázáno).

Při kvalifikaci výše zmíněných dvou skupin majetkových vztahů mezi manžely jakožto vztahů společenských je vesměs zdůrazňováno, že v nich manželé nevystupují navzájem jako nezávislí vlastníci, že jejich základem není směna zboží a tudíž že nejde o vztahy zbožně peněžní, charakterizované principem ekvivalence a úplností, ale že jde o majetkové vztahy nezbožní, zakládající se na citových a příbuzenských ryze osobních vztazích. Z tohoto důvodu se pak tyto vztahy kvalifikují jako rodinné právní.³³⁾

Domnívám se, že tento závěr poněkud přeceňuje formu, v níž se podstata

³²⁾ Tak např. občanské zákoníky NDR (§ 204), československý (§ 114), bulharský zákon o závazcích a smlouvách z 3. 11. 1950, čl. 115, polský občanský zákoník čl. 121, považují manželství za jednu z právních skutečností, působících stavení promlčecí lhůty.

³³⁾ Kromě již citovaných názorů na tuto otázku viz dále i V. Knapp, cit. dílo, str. 159, kde píše: „I tam, kde rodinné právo upravuje majetkové vztahy (majetkové společenství manželů, vyživovací povinnost), nechovají se lidé jako vlastníci, nýbrž i tu se chovají typicky jako členové rodiny. Tak např. manželé vystupují co do společného majetku jako vlastníci ve vztahu k třetím osobám, a tu jde již o vztahy občanskoprávní. Navzájem však manželé za trvání majetkového společenství jako vlastníci nevystupují, nýbrž i tu vystupují právě jako manželé.“

jeví navenek a vychází z totožnosti pojmů ekvivalence a úplatnost. Ekvivalence a úplatnost vyplývají ovšem ze společného základu, totiž z majetkové nezávislosti subjektů. Nestojí však na jedné logické rovině mj. zejména proto, že v mnoha případech může být úplatnost prostě nahrazena vzájemnou přímou směnou v podstatě ekvivalentních statků či služeb, takže se v takovém případě použití peněžního zprostředkování (úplatnost) jeví jako nadbytečné. V právní teorii není dosud dostatečně vyjasněn vztah pojmů „zbožně peněžní charakter“ a „úplatnost“.³⁴⁾ Podobně jsou směřovány i pojmy ekvivalence a „úplatnost“.³⁵⁾ V tomto rozboru se nemohu pokoušet o zásadní analýzu těchto pojmů. Vyjasním pouze, v jakém smyslu jsou tyto pojmy v této studii dále užívány.

Nejobecnější dvojicí pojmů jsou pojmy zbožní, resp. nezbožní. Zbožní charakter nějakého vztahu zahrnuje v sobě ekonomickou nezávislost subjektů tohoto vztahu, která se ve směně nemůže projevovat jinak než jako tendence k dosažení ekvivalence při dostatečném množství směnných aktů.³⁶⁾

Ve společenském vývoji vznikl složitý mechanismus vyjadřování ekvivalence, který dospěl ve svém nejdokonalejším stupni ke vzniku peněz (peněžní formy směnné hodnoty). Zbožní vztah je svojí podstatou ekvivalentní, ať již je k vyjádření této ekvivalence používáno peněžní formy směnné hodnoty, nebo některé z primitivnějších forem, zejména pak směny zboží za zboží, služby za zboží apod., bez zprostředkování peněz. Termínu „úplatný“ budu nadále používat v souvislosti s obecným jazykovým povědomím tam, kde je ekvivalence zbožního vztahu vyjadřuje peněžní formou. Z téhož důvodu není vždy zcela vhodné použití termínu „zbožně peněžní vztahy“, neboť marxistická teorie samozřejmě zná i zbožní vztah nevyjádřený prostřednictvím peněz.

³⁴⁾ Viz např. S. N. Bratus, O. S. Joffe, *Graždanskoje pravo*, Moskva 1967, izd. Znanie, kde se na str. 6 praví: „Majetkové vztahy, vznikající v socialistické společnosti, mohou být zbožní i nezbožní. Zvláštností majetkových vztahů upravovaných občanským právem je to, že jsou svázány se zbožím. Jelikož zboží se většinou směňuje za peníze, má většina majetkových vztahů upravovaných občanským právem zbožně peněžní, tj. úplatný charakter. Avšak občanské právo upravuje i řadu bezúplatných majetkových vztahů (dar). Do občanského práva patří proto, že jde o přechod majetku do vlastnictví či užívání jiné osoby, který má hodnotu, cenu, a proto takovýto přechod majetku dává vzniknout občanskoprávním vztahům.“

³⁵⁾ S. S. Alexejev, *Předmět sovětského občanského práva*, cit. práce, str. 109, kde se píše: „Znak ekvivalentnosti – úplatnosti, obráží samu podstatu vztahů upravovaných občanským právem, u nichž je pramenem vzniku a vývoje zbožní výroba. Zbožní směna je svou podstatou úplatným vztahem.“

³⁶⁾ Viz K. Marx, *Kapitál*, díl I., str. 102: „Aby nějaké věci mohly mít k sobě navzájem vztah jako zboží, musí se majitelé zboží chovat k sobě navzájem jako osoby, jejichž vůle volně nakládá s těmito věcmi: takže jeden majitel zboží jen z vůle druhého, tedy každý jen jedním volným aktem, jim oběma společným, si může přivlastnit cizí zboží tím, že zcižuje vlastní zboží. Musí se tedy navzájem uznávat za soukromé vlastníky. Tento právní vztah, jehož formou je smlouva – ať už opřená o zákon nebo ne – je volní vztah, v němž se odráží ekonomický vztah.“

Kontrárním pojmem zbožního vztahu je pak vztah nezbožní, který předpokládá nesamostatnost, závislost či spojení subjektů vztahu a který se projevuje zejména tím, že v jeho rámci dochází k bezekvivalentnímu (pozor, nikoli neekvivalentnímu) přesunu hodnot či statků. V tomto smyslu nemusí vždy právní forma přesně vystihovat ekonomickou podstatu vztahu. Bezekvivalentním přesunem je jistě poskytnutí prostředků na výživu dětí rodiči. Naopak však nemusí být bezekvivalentním přesunem dar, který se sice jako takový jeví, ale ve skutečnosti byl vyvolán např. dříve poskytnutou službou (darování v důsledku péče o nemocného apod.). Je ovšem zřejmé, že praxe společenských vztahů dává vzniknout na všeobecném podkladě zbožního vztahu, který je ve společnosti dosud převažující, celé řadě přechodných stupňů, jejichž rozlišení, systemizace a analýza by si vyžádaly speciální studie.

Závěr, zda majetkové vztahy mezi manžely jsou či nejsou vztahy hodnotové, je pak důležitý z hlediska formy, resp. metody jejich právní úpravy. Osobitost formy právní úpravy by totiž měla odpovídat osobitým vlastnostem společenských vztahů, tvořících předmět právní úpravy — resp. obsah právní formy, jinými slovy, metoda úpravy by měla být v souladu se svým předmětem. Jak píše S. S. Alexejev, „předmět podmiňuje metodu, metoda obráží předmět a oba jsou nemyslitelné jeden bez druhého“.³⁷⁾

2. K formám právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely

V socialistické právní literatuře se setkáváme s definicemi řady pojmů, užívaných při úpravě majetkových vztahů mezi manžely, jako např. manželské právo majetkové, manželské (rodinné) majetkové vztahy, soustava manželského majetku na rozdíl od pojmu manželský majetkový systém, s pojmem „ostatní majetkové vztahy manželů“ apod.

Pojmem soustava manželského majetku (malzenski ustroj majatkowy) např. jsou v polské literatuře označovány majetkové vztahy mezi manžely, týkající se jimi získaného majetku,³⁸⁾ pojmem manželský majetkový systém (malzenski system majatkowy) se rozumí souhrn norem, upravujících soustavu manželského majetku,³⁹⁾ příp. souhrn norem, podle kterých se řídí majetkové vztahy mezi manžely v době trvání manželství a které upravují odpovědnost manželů vůči věřiteli.⁴⁰⁾

³⁷⁾ Viz S. S. Alexejev, Předmět sovětského občanského práva, Sverdlovsk 1959, str. 253 an.

³⁸⁾ Viz Jan Winiarz, cit. dílo, str. 14.

³⁹⁾ Viz Jan Winiarz, cit. dílo, str. 15.

⁴⁰⁾ Viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. dílo, str. 100.

Od skupiny majetkových vztahů mezi manžely, týkajících se jejich společného majetku a tvořících soustavu manželského majetku liší polští autoři rozsáhlou skupinu majetkových vztahů manželů, vznikajících a existujících vně, nezávisle na soustavě manželského majetku.

Do této skupiny zařazují vztahy vyplývající z povinnosti obou manželů přispívat na uspokojování společných potřeb rodiny, vztahy vznikající z titulu zákonné solidární odpovědnosti manželů ze závazků založených jedním z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny a konečně vztahy vznikající ze zákonného zástupčího práva manželů.⁴¹⁾

V československé právní literatuře se setkáváme jednak s vymezením pojmů manželské majetkové právo v širším a užším smyslu a s vymezením pojmu majetkoprávní rodinný vztah.

Rodinným majetkoprávním vztahem se rozumí takový majetkově právní vztah mezi některými členy rodinného kolektivu, který se odvozuje od rodinně právních vztahů osobních, který je ve svém vzniku a trvání podmíněn vznikem a trváním vztahu osobního a který na rozdíl od ostatních majetkových vztahů, regulovaných právem občanským, nemá charakter zbožně peněžních vztahů a ve kterém se neuplatňuje zásada ekvivalence plnění.⁴²⁾

Majetkovým právem manželským v širším smyslu je označována právní úprava veškerých majetkových vztahů mezi manžely, zatímco majetkovým manželským právem v užším smyslu jen ty majetkové vztahy mezi manžely, která se týkají jejich majetku.⁴³⁾

Specifičnost chování tvořícího předmět vzájemných majetkových vztahů manželů může právo respektovat, resp. vyjádřit různým způsobem a pomocí různých právních institucí. Srovnávané právní úpravy ji v obecnosti respektují tím, že vycházejí ze dvou obecných východisek. Z požadavku zásadně stejné životní úrovně manželů a z předpokladu zásadně stejného přičinění manželů o zajišťování potřebných hmotných prostředků a předpokladů pro vedení společné domácnosti a výchovy a výživy dětí.

Obě zmíněné zásady se pak v komparovaných právních řádech realizují zejména prostřednictvím dvou současně uplatňovaných institutů, jimiž jsou:

- zákonná vyživovací povinnost mezi manžely
- majetkové společenství manželů.

⁴¹⁾ Viz Jan Winiarz, cit. dílo, str. 14 an.

⁴²⁾ Viz K. Plank, Majetkoprávní vztahy v rodině, SVPL, Bratislava 1957, str. 13 a Rodinné právo, Orbis, Praha 1965, str. 22–24.

⁴³⁾ Viz K. Plank, cit. dílo, str. 24 an.

A. Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely

Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely tvoří samostatnou problematiku, jejíž hlubší zkoumání by přesahovalo rámec této studie. Pro naše účely stačí, zdůrazníme-li její souvislost s majetkovými vztahy manželů a provedeme-li alespoň velmi stručné srovnání úpravy vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely ve srovnávaných právních řádech.

Podle československého práva⁴⁴ existuje zákonná vyživovací povinnost jen mezi manžely nerozvedenými a jen za předpokladu, že přiznání výživného není v rozporu se zásadami morálky socialistické společnosti (viz § 91 a 96 odst. 2 zák. o rodině).

Neplní-li jeden z manželů tuto povinnost dobrovolně, stanoví ji a určí její rozsah na návrh jednoho z manželů soud s přihlédnutím k osobní péči o výchovu dětí a společnou domácnost. Kritériem pro rozsah vyživovací povinnosti je zákonný princip, že hmotná a kulturní úroveň obou manželů má být zásadně stejná (§ 91 odst. 2 zák. o rodině).

Zákonná vyživovací povinnost mezi manžely předchází vyživovací povinnosti dětí.

Mezi manžely rozvedenými zákonná vyživovací povinnost neexistuje. Rozvedený manžel, který není schopen sám se živit, má pouze právo žádat, aby mu bývalý manžel přispíval na nutnou výživu, a proto označil zákonodárce tuto povinnost jako příspěvek na nutnou výživu rozvedeného manžela (§ 92 odst. 1 zák. o rodině).⁴⁵

Povinnost poskytovat příspěvek na nutnou výživu rozvedeného manžela je podmíněna nejen hmotným nedostatkem, ale i požadavkem, že se její plnění nebude přičítat zásadám morálky socialistické společnosti, obdobně jako je tomu u vyživovací povinnosti mezi manžely. Předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům (§ 92 odst. 2), zásadně trvá nejdéle po dobu pěti let po rozvodu (§ 93 RZ). Tato zákonná pětiletá lhůta může být prodloužena pouze soudem, a to výjimečně, z důležitých důvodů, jestliže by rozvedený manžel nebyl schopen se sám živit ani po uplynutí této doby.⁴⁶

⁴⁴) Vzájemná zákonná vyživovací povinnost mezi manžely je upravena v zákoně o rodině č. 94/63 Sb., § 91 an.

⁴⁵) Viz i rozhodnutí Nejvyššího soudu čj. 4 Cz 7/67, publikované ve Sbírce rozhodnutí čs. soudů č. 6/67 pod č. 57, ve kterém Nejvyšší soud vyslovil názor, že příspěvek na výživu rozvedeného manžela je samostatným nárokem s rozdílnými podmínkami pro jeho přiznání a s rozdílným rozsahem, než jak tomu je u nároku na vzájemnou vyživovací povinnost manželů za trvání manželství.

⁴⁶) V československé literatuře se vyskytla pochybnost, jak vykládat cit. ustanovení § 93, odst. 1 zák. o rodině o pětileté lhůtě, zejména od kterého okamžiku počíná tato lhůta běžet. Podle jednoho názoru, většinového, počítá se zmíněná lhůta od uplatnění nároku u soudu (viz např. Rodinné právo, cit. dílo, str. 247; M. Černo-

Nárok rozvedeného manžela na přiznání příspěvku na nutnou výživu zaniká jeho smrtí nebo uzavřením nového manželství (§ 94 zák. o rodině). V případě prohlášení manželství za neplatné platí o majetkových poměrech manželů po prohlášení manželství za neplatné obdobně ustanovení o majetkových poměrech rozvedených manželů (viz § 17 odst. 2 rod. zák.). Z citované dikce zákona se vyvozuje, že právním následkem neplatnosti manželství není povinnost přispívat druhému manželu na výživu.⁴⁷⁾ Dobrá víra při uzavírání manželství je z tohoto hlediska zcela právně irelevantní.

Polský rodinný a poručenský kodex⁴⁸⁾ zakotvuje a upravuje vzájemnou vyživovací povinnost mezi manžely v čl. 27 v rámci úpravy povinnosti obou manželů přispívat na uspokojování potřeb rodiny.

Povinnost manželů přispívat na uspokojování potřeb rodiny se charakterizuje jako závazek obou manželů, vycházející z koncepce o tvorbě zvláštního rodinného fondu prostředků sloužících uspokojování potřeb celé rodiny, do kterého je každý z manželů povinen přispívat. Nechápe se tedy jako závazek plnit určitou alimentární částku ve prospěch určité osoby, ale jako závazek ve prospěch všech členů rodiny, tedy i povinného.⁴⁹⁾

Systematické zařazení vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely do povinnosti přispívat na společné potřeby rodiny a nikoli do části pojednávající o vyživovací povinnosti mezi příbuznými (viz část druhá, oddíl třetí čl. 128–131 k. r. i. p.) se v literatuře rovněž odůvodňuje tím, že vyživovací povinnost mezi manžely je třeba chápat širě než všechny ostatní druhy alimentární povinnosti. Zatímco účelem alimentární povinnosti je chránit oprávněného před nouzí a spočívá proto v plnění určitého pevně stanoveného minima, umožňujícího oprávněnému existovat, manželům je zákonem uložena povinnost každodenní vzájemné pomoci v takovém rozsahu, aby životní úroveň jejich i jejich společných dětí byla stejná.⁵⁰⁾

Tento závěr je plně v souladu s dikcí zákona, který v čl. 27 stanoví, že

hubý, Příspěvek na výživu rozvedeného manžela, Socialistická zákonost č. 6/64; M. Schiller, Socialistická zákonost č. 6/64).

Podle druhého názoru je třeba počítat tuto lhůtu od právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství s tím, že po jejím uplynutí lze podat návrh na přiznání příspěvku jen tehdy, pozbude-li rozvedený manžel po této době schopnosti sám se živit a zároveň půjde-li o výjimečný případ ve smyslu § 93, odst. 1 rod. zák. (viz především důvodovou zprávu k vládnímu návrhu zákona o rodině, str. 32, dále např. V. Píkař, Příspěvek na nutnou výživu rozvedených manželů, Zprávy advokacie č. 1/1965; Linhart, Ungl, K výkladu ustanovení zákona o rodině o příspěvku na výživu rozvedeného manžela, Socialistická zákonost č. 8/65).

⁴⁷⁾ Viz Rodinné právo, cit. učebnice, str. 77 a Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis, Praha 1954, str. 65.

⁴⁸⁾ Viz Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25. února 1964, č. 9/64 Sb., dále jen k. r. i. p.

⁴⁹⁾ Viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. dílo, str. 86 a Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Komentarz, Varšava 1966, str. 100.

⁵⁰⁾ V podrobnosti odkazují na práce autorů Seweryna Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 85 a Jana Winiaŕze, Malzenskie stosunki majatkowe, Wydawnictwo Prawnicze, Varšava 1967, str. 18 an.

rozsah povinnosti přispívat na uspokojování potřeb rodiny⁵¹⁾ závisí na schopnostech a výdělečných a majetkových možnostech toho kterého manžela, přičemž zmíněná povinnost může být zčásti nebo úplně splněna výkonem osobní péče jednoho z manželů o výchovu dětí a o společnou domácnost.

Pokud by jeden z manželů povinnost přispívat na uspokojování potřeb rodiny dobrovolně neplnil, může druhý manžel žádat soud, aby rozhodl, buď že mu bude zčásti nebo zcela poukazována odměna za práci a jiné služby osobně vykonané druhým manželem, určená druhému manželu⁵²⁾ (čl. 28 k. r. i. p.), nebo že druhý manžel má povinnost poukazovat mu pravidelně měsíčně rentu, zahrnující potřeby všech členů rodiny.

Zvláště pak je řešen případ, kdy jeden z manželů neplní povinnost přispívat na uspokojování potřeb rodiny pro nadměrné požívání alkoholu. Podle zákona o boji proti alkoholismu⁵³⁾ může žádat vyplácení mzdy manžela-alkoholika do vlastních rukou nejen jeho manželka (manžel), ale v určitých případech mohou závodní rady, Ženská liga nebo jiná společenská organizace a rovněž tak i orgány státní správy žádat, aby plat manžela alkoholika byl vyplácen buď přímo jeho manželu, nebo poručníkovi dětí, anebo konečně tomu, kdo na základě rozhodnutí soudu má právo přijímat alimenty.⁵⁴⁾

Soudní praxe se ustálila na závěru, že právo žádat alimenty přísluší jednomu manželu vůči druhému jen za předpokladu, že manžel o alimenty žádající není schopen uspokojovat své osobní potřeby sám.

Nežijí-li manželé spolu, pak zaniká i tomu odpovídající společné hospodářství rodiny a právo na přiznání alimentů nemá v žádném případě ten manžel, který zánik společného soužití manželů výlučně zavinil a rovněž tak i manžel, který si založí nový faktický rodinný svazek (konkubinát). Pokud by manžel, požadující placení alimentů na manželu druhém sice

⁵¹⁾ Potřebami rodiny se pak rozumí jednak potřeby vyplývající z provozu společné domácnosti (nájem, úhrada za plyn a světlo a jiné podobné výdaje sloužící k uspokojování hmotných potřeb celé rodiny), jednak hmotné a kulturní potřeby jednotlivých členů rodiny, tj. manželů a dětí (proloženo autorkou).

⁵²⁾ Tam, kde se majetkové vztahy manželů řídí systémem zákonného (smluvního) majetkového společenství, stávají se prostředky určené na uspokojování potřeb rodiny, jako mzda a jiná pracovní odměna, od okamžiku jejich vyplacení předmětem zákonného majetkového společenství a tudíž společným majetkem obou manželů. Neplní-li proto jeden z manželů povinnost přispívat na uspokojování potřeb celé rodiny, porušuje tím zároveň i povinnost vyplývající mu z předpisů o zákonném majetkovém společenství a druhý manžel se může domáhat plnění ne z titulu nároků alimentárních, ale z titulu spoluvlastníka společného majetku (viz Seweryn S z e r, *Právo rodinné*, cit. dílo, str. 87).

⁵³⁾ Viz čl. 20 ústava o zwlczaniu alkoholizmu z 10. prosince 1959, č. 69.

⁵⁴⁾ V československém právu se setkáváme s podobným opatřením, zavedeným zákonem č. 120/62 Sb. o boji proti alkoholismu. § 14 cit. zákona totiž zmocňuje odborové orgány, představenstva výrobních družstev a místní národní výbory, aby ve stanovených případech rozhodly, že se mzda nebude vyplácet zaměstnanci-alkoholíkovi, ale jiné osobě.

opustil společnou domácnost, ale byl k tomu donucen nevhodným chováním manžela druhého, nebrání tato skutečnost podle stávající soudní praxe přiznání alimentárního nároku.

Alimentární povinnost mezi manžely rozvedenými závisí v prvé řadě nikoli na majetkových poměrech toho kterého rozvedeného manžela, ale na vině na rozvratu manželství.

Zákon nepřiznává nárok na výživné manželů výlučně vinnému vůči manželů nevinnému (viz čl. 60 § 1 k. r. i. p.).

Výlučně nevinný manžel je zvýhodněn vůči výlučně vinnému i tím, že mu zákon přiznává právo žádat o příspěvek na uspokojování svých základních potřeb i tehdy, je-li schopen si je uspokojit sám, pokud by se rozvozem manželství značně zhoršilo jeho majetkové postavení (viz čl. 60 § 2 k. r. i. p.).

Rozvedený manžel, který není výlučně vinným (tj. případ kdy jsou vinni oba manželé, nebo oba jsou bez viny, nebo soud upustil od výroku o vině — kterýžto případ se posuzuje jako by oba manželé byli bez viny — viz čl. 57 § 2 k. r. i. p.) má právo na výživné v rozsahu, odpovídajícím na straně jedné jeho základním potřebám a výdělečným a majetkovým možnostem manžela povinného (čl. 60 § 1 k. r. i. p.).

Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely zaniká uzavřením nového manželství oprávněným manželem. V případě, že povinným není manžel výlučně vinný, zaniká rovněž i uplynutím pěti let od rozvodu, pokud by soud tuto lhůtu neprodloužil na základě žádosti manžela oprávněného vzhledem k výjimečným okolnostem případu (čl. 60 § 3 k. r. i. p.).

Alimentární povinnost rozvedeného manžela předchází alimentární povinnost příbuzných manžela oprávněného (čl. 130). Při neplatnosti manželství závisí majetkoprávní situace manželů, a na rozdíl od úpravy československé i jejich event. nárok na výživné na tom, zda-li byli oba či alespoň jeden z nich při uzavírání neplatného manželství v dobré víře či nikoliv (viz čl. 21 rod. zák.). V kladném případě nastávají podobné účinky jako při rozvodu manželství, přičemž manžel, který nebyl při uzavírání manželství v dobré víře, má stejné právní postavení jako manžel vinný na rozvratu manželství.

Sovětské právo váže nárok z titulu zákonné vyživovací povinnosti mezi manžely u oprávněného na hmotný nedostatek způsobený pracovní neschopností, nebo na těhotenství a mateřství na straně jedné a na možnost povinného plnit na straně druhé.⁵⁵⁾

⁵⁵⁾ Viz Zásady zákonodárství SSSR a svazových republik o manželství a rodině čl. 13, který zakotvuje povinnost manželů k vzájemné výživě a váže ji na podmínku, že manžel, potřebující a žádající výživné, je práce neschopný, jde-li o manželku, že je těhotná, nebo že o výživné žádá pro dobu jednoho roku po narození dítěte.

Obdobné ustanovení má i kodex o brance i semje RSFSR v čl. 25 a dále kodexy

Rozsah vyživovací povinnosti stanoví soud na základě volné úvahy. Zásady ani rodinné kodexy jednotlivých svazových republik neobsahují v tomto směru žádné závazné kritérium, jak to činí zákonodárce československý a polský stanovením principu zásadně stejné životní úrovně obou manželů.⁵⁶⁾

Pro existenci nároku na výživné není, na rozdíl od polské úpravy, zásadně rozhodující, zda manželé spolu žijí.⁵⁷⁾ Pokud však spolu nežijí, bude z hlediska možnosti přiznání nároku na výživné rozhodujícím jejich vzájemné chování či délka trvání manželství.

Na základě Výnosu presidia Nejvyššího světa RSFSR z 12. února 1968 mohl být manžel zproštěn vyživovací povinnosti vůči druhému manželovi, nebo jeho vyživovací povinnost mohla být časově omezena, pokud manžel, o výživné žádající, se choval nedůstojně během manželství,⁵⁸⁾ nebo pokud manželství trvalo příliš krátkou dobu.⁵⁹⁾

Citované stanovisko presidia Nejvyššího sovětu RSFSR převzaly pak jak Zásady rodinného zákonodárství, tak jednotlivé, výše citované kodexy o brake i semje svazových republik.

Podle Uzbeckého a Lotyšského kodexu navíc nevzniká nárok na výživné též v případě, jestliže pracovní neschopnost manžela o výživné žádajícího je výsledkem nadměrného požívání alkoholu, omamných prostředků, nebo jestliže k ní došlo v důsledku trestného činu.

Mezi rozvedenými manžely existuje vyživovací povinnost předpoklady vzniku a rozsahem zásadně stejná, jako mezi manžely nerozvedenými. Vyžaduje se však, aby pracovní neschopnost nastala za trvání manželství nebo během jednoho roku po jeho zrušení, nebo pokud manželé žili delší dobu v manželství, aby potřebný manžel dosáhl důchodového věku nejpozději do pěti let od zrušení manželství.⁶⁰⁾ Rozvedená žena má právo na výživné i po dobu trvání těhotenství a po dobu jednoho roku po narození dítěte, pokud těhotenství započalo před zrušením manželství.

o brake i semje Ukrajinské, Běloruské, Uzbecké, Kázachské, Litevské, Lotyšské, Tádžické, Estonské a Arménské sovětské socialistické republiky, přijaté na základě citovaných Zásad k 1. prosinci 1969.

Povinnost poskytovat výživné je vázána kromě toho na schopnost povinného ji plnit.

⁵⁶⁾ Viz čl. 28 kodexu o brake i semje RSFSR o tom, že rozsah vyživovací povinnosti se určí podle hmotných a rodinných poměrů obou manželů pevnou peněžní částkou, měsíčně splatnou. V případě změny majetkových či rodinných poměrů každého z manželů může soud původně stanovený rozsah výživného na žádost jednoho z manželů změnit.

⁵⁷⁾ Viz Buletten Verhovnoho suda SSSR, 2/1968, str. 10.

⁵⁸⁾ V literatuře se termín nedůstojného chování vykládá jako zanedbání plnění manželských a rodinných povinností, které na sebe manžel dobrovolně převzal uzavřením manželství.

⁵⁹⁾ Za minimální dobu trvání manželství se navrhuje šest měsíců (viz E. M. Vorožekina, cit. práce, str. 79).

⁶⁰⁾ Viz čl. 13 Zásad a čl. 26 kodexu RSFSR o brake i semje.

Právní relevance viny na rozvodu z hlediska vzniku a délky trvání nároku na výživné není v Zásadách, ani v cit. republikových kodexech výslovně upravena. Vzhledem k výše citovanému Výnosu presidia Nejvyššího soudu RSFSR a ustanovení Zásad republikových kodexů o důvodech zproštění či omezení vyživovací povinnosti, by vina na rozvodu, resp. rozvratu manželského soužití byla fakticky právně relevantní tehdy, spočívala-li by v nedůstojném chování jednoho z manželů.

V případě neplatnosti manželství je přiznání či nepřiznání nároku na výživné ponecháno do kompetence rodinného zákonodárství svazových republik (viz čl. 13 Zásad *in fine*). Kodex o brance i semje RSFSR přiznává nárok na výživné i v případě prohlášení manželství za neplatné, pokud důvodem neplatnosti byla bigamie a manžel výživou potřebný byl při uzavírání manželství později prohlášeného za neplatné v dobré víře, a to za stejných podmínek a ve stejném rozsahu, jako by šlo o manželství platně uzavřené. Právní otázky spojené s neplatností manželství jsou řešeny kromě toho ve Směrnících a usneseních Nejvyššího soudu SSSR.⁶¹⁾

V maďarském právu se vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely zakládá na ustanovení čl. 32 rod. zák.,⁶²⁾ které zakotvuje tyto principy:

- náklady na společnou domácnost mají být hrazeny z výdělku obou manželů, příp. z jejich společného majetku;
- pokud výdělky manželů ani jejich společný majetek nestačí ke krytí nákladů na společnou domácnost, mají manželé povinnost přispívat na jejich úhradu z jejich samostatného majetku, a to rovným dílem;
- pokud má samostatný majetek pouze jeden z manželů, má povinnost přispívat pouze on.

Žijí-li manželé odděleně, avšak trvá-li mezi nimi majetkové společenství, hradí se náklady na jejich výživu rovněž z jejich výdělků a společného majetku.

Povinnost poskytovat výživné ze svého odděleného majetku má manžel pouze za předpokladu, že druhý manžel se nachází v hmotném nedostatku bez své viny a pokud náklady na výživu tohoto manžela nemohou být kryty ze společného majetku. Povinnost poskytovat výživné z odděleného majetku je podmíněna skutečností, že její plnění nezmenší prostředky na výživu povinného manžela nebo výživu osob, k nimž má povinný manžel stejnou vyživovací povinnost jako k výživě manžela.

Pokud mezi manžely neexistuje majetkové společenství, platí o jejich

⁶¹⁾ Viz např. usnesení pléna Nejvyššího soudu SSSR ze 16. 9. 1949 o tom, že uznání manželství za neplatné nemění postavení dětí v tomto manželství narozených. Mají tatáž práva a povinnosti jako děti zrozené v platném, zaregistrovaném manželství.

⁶²⁾ Viz zákon č. IV. o manželství, rodině a poručenství z 6. 6. 1952, ve znění zákona VI. z r. 1957 a č. 11 z r. 1960, dále jen rod. zák.

vzájemné vyživovací povinnosti to, co bylo řečeno v předcházejícím odstavci.

Rozvedený manžel má právo na výživné vůči bývalému manželovi jen pokud se neocítl v hmotném nedostatku vlastní vinou a za předpokladu, že mu tento nárok nezanikl v důsledku zavrženíhodného chování v době trvání manželství nebo po jeho rozvodu (viz č. 21 rod. zák.). Rozsah alimentární povinnosti určuje soud.

V případě neplatnosti manželství záleží majetkoprávní situace manželů na tom, zda byli oba či alespoň jeden z nich v dobré víře v době uzavírání neplatného manželství. Pokud tomu tak bylo u obou manželů, působí neplatnost manželství stejné majetkoprávní následky jako rozvod manželství, s účinky ex nunc, tj. od okamžiku právní moci rozhodnutí soudu o neplatnosti (viz čl. 33 odst. 1 rod. zák.).

Pokud byl v okamžiku uzavírání neplatného manželství v dobré víře jen jeden z manželů, pak se ustan. čl. 33 odst. 1 vztahují pouze na manžela, který byl bona fide (viz čl. 33 odst. 2 rod. zák.).

Rumunský rodinný kodex⁶³⁾ přiznává v čl. 86 obecně právo na výživné jen tomu, kdo je práce neschopný a tudíž neschopný vlastního výdělků a zároveň je potřebný. Vzájemnou vyživovací povinnost mezi manžely za uvedených předpokladů pak výslovně zakotvuje čl. 89. Kromě vzájemné vyživovací povinnosti mají manželé povinnost přispívat na úhradu nákladů spojených s vedením společné domácnosti, avšak nikoli stejnou, nýbrž úměrně jejich příjmům (viz čl. 29 rod. zák.).

Rozvedený manžel má právo na výživné jen pokud hmotný nedostatek je důsledkem jeho pracovní neschopnosti, vzniklé do uzavření či během trvání manželství, příp. do jednoho roku po jeho zániku, jestliže příčinou je okolnost souvisící s manželstvím (viz čl. 41).

Pokud potřebný manžel měl vinu na rozvodu, omezuje se jeho nárok na výživné jen na dobu jednoho roku po zrušení manželství (viz čl. 41 rod. zák.).

V případě neplatnosti manželství záleží majetkoprávní situace na tom, zda oba či alespoň jeden z manželů byli při uzavírání neplatného manželství v dobré víře. V kladném případě mají oba manželé nebo ten z nich, kdo byl bona fide, až do okamžiku právní moci rozhodnutí o neplatnosti manželství, právní postavení manžela v platném manželství (čl. 23 rod. zák.), a pokud jde o nárok na výživné po prohlášení manželství za neplatné, má postavení jako při rozvodu manželství (viz čl. 24 rod. zák.).

Rodinné zákonodárství Německé demokratické republiky⁶⁴⁾

⁶³⁾ Viz kodex zákonů o rodině z 1. 2. 1954, dále jen rod. zák.

⁶⁴⁾ Viz kodex zákonů o rodině z 20. 12. 1965.

vychází při úpravě vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely z požadavku zásadně stejné životní úrovně.⁶⁵⁾

Předpokladem vzniku nároku na výživné je neschopnost jednoho z manželů opatřit si prostředky potřebné k životu, odpovídající životnímu stylu obou manželů z důvodu stáří, nemoci, výchovy dětí nebo z jiných důvodů (viz § 18 odst. 1 rod. zák.). Realizace nároku je však podmíněna možností manžela povinného plnit vyživovací povinnost, posuzované vzhledem k jeho vlastním potřebám a ostatním závazkům (viz § 18 odst. 2 rod. zák.). Nárok na výživné nevzniká, jestliže se manžel výživné žádající, těžce prohřešil proti povinnostem vyplývajícím z manželství tím, že opustil společnou domácnost, nebo který svým chováním dává druhému manželovi důvod k opuštění společné domácnosti (viz § 18 odst. 4). Nároku na výživné, který má vzniknout v budoucnu, se oprávněný nemůže vzdát (§ 21 rod. zák.) a všechny smlouvy a rozhodnutí, týkající se výživného platí cum clausula rebus sic stantibus (§ 22 rod. zák.).

Vyživovací povinnost mezi manžely rozvedenými je podmíněna neschopností jednoho z rozvedených manželů opatrovat si práci či z jiných zdrojů prostředky potřebné k životu z důvodu nemoci, výchovy dětí či jiných důvodů, oprávněností jeho nároku vzhledem k životním poměrům a okolnostem, které vedly k rozvodu (viz § 29 odst. 1) a za předpokladu, že manželství trvalo alespoň jeden rok, nebo se v něm narodilo alespoň jedno dítě či existují-li jiné zvláštní okolnosti (§ 30 odst. 1 rod. zák.). Rozsah této vyživovací povinnosti je zákonem rámcově vymezen jako „příspěvek přiměřený oboustranným majetkovým poměrům“ a její délka nejdéle dva roky po právní moci rozhodnutí o rozvodu (viz § 29 odst. 1). Bez časového omezení lze stanovit vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely jen lze-li předpokládat, že si výživou potřebný nemůže obstarat vlastní výdělek a jestliže s ohledem na všechny okolnosti je časově neomezená vyživovací povinnost přípustná (viz § 29 odst. 2).

Neplatnost manželství působí obdobné majetkoprávní následky jako rozvod manželství za předpokladu, že manželé nebo alespoň jeden z nich nevěděli při uzavírání neplatného manželství o důvodech, působících jeho neplatnost (viz § 36 rod. zák.).

Bulharský rodinný kodex⁶⁶⁾ váže vzájemnou vyživovací povinnost mezi manžely na hmotný nedostatek, způsobený nemožností živit se ze svého majetku a pracovní neschopností (viz čl. 79 rod. zák.).

⁶⁵⁾ Viz § 17 rod. zák., který stanoví, že nežijí-li manželé spolu, trvají jejich vzájemná práva a povinnosti. Hmotná úroveň toho z manželů, který potřebuje výživu, a hmotná úroveň dětí společně s ním žijících má odpovídat podmínkám, jako by vedly společnou domácnost, a § 18, odst. 1 dle „... prostředky potřebné k životu, odpovídající životnímu stylu obou manželů...“.

⁶⁶⁾ Viz rodinný kodex (Semeen kodeks) z 15. 3. 1968 publ. Deržaven vestnik BLR, částka 23/68.

Rozsah vyživovací povinnosti je obecně určen mírou potřeby oprávněného a možnostmi povinného (čl. 80 rod. zák.). Výjimkou v tomto směru je pouze vyživovací povinnost rodičů vůči dětem, u které zákon vylučuje možnost, aby rodič odmítl platit výživné dítěti proto, že není s to tuto povinnost plnit (viz čl. 88 rod. zák.).

Bez ohledu na hmotnou potřebu nárok na výživné nevzniká, resp. zaniká, pokud se manžel výživné žádající těžce provinil vůči druhému manželu (viz čl. 87 rod. zák.).

Vyživovací povinnost mezi manžely rozvedenými závisí na vině toho kterého z manželů na rozvratu manželství. Zákon přiznává nárok na výživné pouze manželu nevinnému vůči manželu vinnému (viz čl. 89). Jestliže měli vinu na rozvratu manželství oba manželé, vyživovací povinnost zaniká. Došlo-li k rozvodu manželství bez viny, z důvodu nemoci, pak manžel zdravý je povinen poskytovat výživné manželu nemocnému, pokud tento se nemůže živit z vlastního majetku a je práce neschopný. Vyživovací povinnost trvá nejdéle po dobu tří let po rozvodu, pokud se rozvedení manželé nedohodli na delší době (viz čl. 89 rod. zák.). Na rozdíl od zákona o osobách a rodině z r. 1949 připouští nový rodinný kodex, aby soud vyživovací povinnost rozvedeného manžela prodloužil, jestliže oprávněný manžel je ve zvláště těžké situaci a druhý manžel může poskytnout výživné bez zvláštních těžkostí (viz čl. 89 rod. zák.). Uzavřením nového manželství vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely zaniká.

Dojde-li k prohlášení manželství za neplatné, bude majetkoprávní postavení manželů a jejich nárok na výživné navzájem záviset na dobré víře při uzavírání neplatného manželství. Pokud manželé nebo jeden z nich jednali v dobré víře, mají postavení nevinného manžela při rozvodu manželství. V opačném případě mají stejné postavení jako manžel vinný.

Z výše podaného stručného přehledu právní úpravy vyživovací povinnosti mezi manžely ve srovnávaných právních rádech vidíme, že v této otázce existuje řada odlišností, mnohdy zdaleka ne nepodstatných, vyplývajících zejména z různých morálních a sociálních předpokladů, z nichž zákonodárce vycházel.

V úpravě vyživovací povinnosti mezi manžely za trvání manželství je společným zásadně jen obecný požadavek hmotného nedostatku jednoho z manželů a majetková možnost výživné poskytovat u druhého manžela.

Konkrétní úprava předpokladů vzniku tohoto nároku, jeho rozsahu, jakož i jeho název a systematické zařazení se však již rozchází, v některých případech i podstatně.

Při úpravě předpokladů vzniku nároku na výživné se setkáváme s těmito variantami:

- ke vzniku nároku se vyžaduje pracovní neschopnost, u ženy též těhotenství či péče o dítě do jednoho roku (viz úprava sovětská, rumunská a bulharská);
- ke vzniku nároku se vyžaduje pouhá neschopnost jednoho z manželů uspokojit samostatně své životní potřeby, která může mít nejrůznější příčiny, nikoli jen ty, které jsou v zákoně taxativně vypočteny (viz právní úprava polská a NDR);
- maďarská právní úprava považuje za právně relevantní skutečnost, existuje-li mezi manžely majetkové společenství;
- maďarská právní úprava vyžaduje, aby hmotný nedostatek nastal bez viny potřebného manžela;
- polský a německý zákonodárce považuje za právně relevantní vinu na zániku společného soužití manželů, bulharský zákonodárce pak obecně chování oprávněného vůči povinnému, československý zákonodárce vytyčuje obdobný požadavek, když stanoví, že poskytování výživného se nesmí přičít zásadám morálky socialistické společnosti.

S podstatnějšími rozdíly se setkáváme i při úpravě rozsahu zákonné vyživovací povinnosti mezi manžely za trvání manželství.

Jednotlivé zákony o rodině vycházejí z různých kritérií, která bychom mohli rozdělit do dvou skupin. Do první patří ty zákony, které stanoví jako základní kritérium požadavek zásadně stejné životní úrovně, tj. které tento druh vyživovací povinnosti považují za zásadně nejširší a při úpravě jejího rozsahu vycházejí z každodenní povinnosti vzájemné pomoci. Do této skupiny patří zákony polský, československý, německý a maďarský.

Do druhé skupiny pak bychom mohli zařadit ty zákony, které vycházejí z předpokladu, že smyslem i této vyživovací povinnosti je pouze ochrana potřebného manžela před nouzí a tudíž její rozsah že má odpovídat potřebnému minimu, umožňujícímu existenci potřebného. Sem patří právní úprava sovětská, rumunská a bulharská.

Při úpravě vyživovací povinnosti mezi manžely rozvedenými se setkáváme především s podstatnými koncepčními odlišnostmi mezi československou právní úpravou na straně jedné a ostatními srovnávanými právními úpravami na straně druhé. Tato koncepční odlišnost spočívá v tom, že československý zákonodárce, jak již bylo uvedeno, ji nepovažuje již za vyživovací povinnost, jejímž smyslem by bylo zajistit alespoň nejn nutnější předpoklady existence. Je to důsledek toho, že československý zákonodárce vychází z předpokladu, že většina žen je v pracovním poměru a tudíž výdělečně soběstačná. Pokud by rozvedený manžel nebyl výjimečně výdělečně činný, pak československý zákonodárce předpokládá, že pětiletá lhůta je dostatečně dlouhá k tomu, aby si opatřil zaměstnání a prostředky k obživě, případně aby během této doby mohl umístit děti do kolektivní péče.⁶⁷⁾

Naproti tomu ostatní srovnávané zákony ji chápou jako povinnost vy-

⁶⁷⁾ Viz důvodovou zprávu k vládnímu návrhu zákona o rodině, str. 32.

živovací a vzájemně se odlišují pak v úpravě předpokladů vzniku a délky trvání této povinnosti.⁶⁸⁾

Vliv prohlášení manželství za neplatné na zákonnou vyživovací povinnost je zásadně závislý na dobré víře manželů či jednoho z nich při uzavírání neplatného manželství. Pokud je požadavek dobré víry u manžela potřebného splnění, existuje vyživovací povinnost za stejných předpokladů a ve stejném rozsahu jako po rozvodu manželství. Československý zákon o rodině je ze srovnávaných norem jediný, který v případě neplatnosti manželství nárok na výživné nepřiznává a který i z hlediska ostatních majetkových nároků považuje otázku dobré víry při neplatnosti manželství za zcela irelevantní.

B. Právní systémy majetkových vztahů mezi manžely

Požadavek zásadně stejné životní úrovně manželů vyplývající z pojetí manželství jakožto specifického všestranného životního společenství manželů je právem respektován nejen stanovením vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely, ale i specifickou úpravou jejich vzájemných vztahů ohledně jejich majetku.

Zmíněná specifičnost právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely vyplývá z požadavku zásadně stejné účasti obou manželů na majetku získaném během manželství, opírajícího se o předpoklad zásadně stejné účasti na jeho získání.

Stejná účast manželů na majetku získaném kterýmkoli z nich se opírá o domněnku, že zásluha obou manželů o nabytí během manželství je zásadně stejná, ať už proto, že oba manželé jsou výdělečně činní, nebo proto, že výdělečná činnost jednoho je umožněna osobní péčí o rodinu a společnou domácnost druhým manželem.

Teoreticky ji lze zajistit pomocí různých právních forem. Volba té které formy pak bude záležet na řadě nejrozličnějších skutečností, především však na tom, jak určíme míru onoho již zmíněného nutného omezení individuálních zájmů manželů ve prospěch jejich zájmu společného.

Společenství zájmů zakládající se na manželství, můžeme totiž chápat

⁶⁸⁾ Tak některé zákony považují vinu na rozvratu manželství za právní skutečnost, relevantní z hlediska vzniku nároku na výživné, silnější než hmotný nedostatek. Důvodem je požadavek, aby výlučně nevinný manžel nebyl hmotně poškozen nad určitou míru. V tomto směru jde nejdále úprava polská, lze sem dále zařadit i úpravu rumunskou, bulharskou a německou (která sice nemluví o vině, ale považuje v této souvislosti za relevantní okolnosti, které vedly k rozvodu).

S výjimkou maďarské a polské úpravy vyživovací povinnosti v případě, že povinným je výlučně vinný manžel, je vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely zásadně časově omezená, vesměs je však dána možnost jejího prodloužení, a to i na dobu neomezenou.

velmi široce jako společenství veškerých zájmů, nebo úže, jako společenství jen některých zájmů.

Přitom obě pojetí (širší i užší) mohou mít více variant, lišících se zejména podle toho, jak vymezíme obsah pojmu tohoto společenství, podle toho, zda a v jaké míře budeme respektovat autonomii vůle manželů apod.

Vzhledem k tomu můžeme pak lišit tyto hlavní systémy právní úpravy majetkových vztahů manželů:

aa) Systém odděleného majetku manželů, ve kterém každý z manželů zůstává výlučným vlastníkem majetku, který získal před nebo během manželství, tj. není omezen právem druhého manžela při realizaci svého subjektivního vlastnického práva.

Výše zmíněné společenství zájmů manželů v majetkové sféře se v tomto systému projevuje především ve formě vyživovací povinnosti, ve formě majetkových nároků v případě rozvodu manželství, ve formě legálního nároku pozůstalého manžela na část majetku druhého zemřelého manžela apod.

bb) Různé systémy majetkového společenství, lišící se navzájem zejména podle rozsahu majetku, tvořícího společenství a podle právního postavení manželů vzhledem k majetku, patřícímu do majetkového společenství, a to jak navzájem, tak vůči osobám třetím, jak za trvání manželství, tak v případě jeho zániku.

Vzhledem k majetku, jehož se majetkové společenství týká, můžeme lišit tři varianty majetkového společenství:

- úplné majetkové společenství, zahrnující veškerý majetek obou manželů, získaný jak před, tak během trvání manželství;
- společenství veškerého majetku získaného během manželství;
- společenství určité části majetku získaného kterýmkoli z manželů za trvání manželství, kde bychom mohli dále diferencovat podle toho, jaký majetek získaný během manželství je ze společenství vyloučen.

Vzhledem k vzájemnému právnímu postavení manželů ohledně majetku, patřícího do majetkového společenství mohou pak existovat tyto varianty:

- majetkové společenství na případ zániku manželství, které se za trvání manželství v právním postavení manželů nijak neprojevuje. Oba manželé zůstávají vlastníky toho, co během manželství nabudou a samostatně realizují své subjektivní vlastnické právo.

Majetkové společenství se projevují až v okamžiku skončení manželství v nároku každého z manželů na určitou část, resp. hodnotu majetku získaného během manželství manželem druhým. Přitom tento nárok se může týkat buď jen majetku existujícího v době zrušení manželství, nebo

může spočívat v nároku na určitý díl hodnoty veškerého majetku získaného druhým manželem za trvání manželství.

- Majetkové společenství realizující se za trvání manželství omezením subjektivního vlastnického práva jednoho manžela obligačním právem druhého manžela účastnit se na správě majetku, do společenství patřícího. V případě skončení manželství, resp. skončení společenství se realizuje v nároku každého z manželů na určitou část majetku resp. jeho hodnoty získaného během manželství manželem druhým.
- Majetkové společenství, realizující se ve formě spoluvlastnictví věcí, nabytých každým z manželů během manželství, pokud by netvořily podle zákona samostatný majetek a společenství ostatních majetkových práv a závazků, zejména vztahů dlužnických a věřitelských, kde jedním z účastníků je jeden resp. oba manželé.

V případě zániku manželství nebo majetkového společenství se pak majetkové společenství mění ve spoluvlastnictví a ve vztahy spoludlužnické a spoluvěřitelské. Každý z manželů má právo žádat rozdělení spoluvlastnictví a vypořádání ostatních společných práv a závazků podle zákonem stanoveného kritéria.

Vzhledem ke kritériím, podle kterých se provádí vzájemné vypořádání majetkového společenství po jeho zániku či zrušení, lze vycházet

- z absolutní rovnosti podílů obou manželů;
- z rovnosti jejich podílů jakožto pravidla, s možností jejich modifikace podle skutečných zásluh toho kterého manžela o získání a uchování majetku, tvořícího společenství.

Vzhledem k tomu, jak se existence majetkového společenství projevuje v právním postavení manželů vůči osobám třetím, lze lišit tyto eventuality:

- majetkové společenství má právní účinky jen mezi manžely. Vůči třetím osobám vystupuje každý z manželů jako samostatný vlastník, a rovněž právní úkony, týkající se majetku patřícího do společenství, učiněné jen jedním z manželů, zavazují a opravňují jen manžela jednajícího;
- majetkové společenství se projevuje navenek solidární oprávněností manželů právními úkony ohledně majetku patřícího do společenství, učiněnými jen jedním z nich, při čemž určité úkony jen jednoho z manželů ohledně majetku patřícího do majetkového společenství mohou zavazovat manžela druhého, jen pokud byly činěny s jeho souhlasem, eventuálně souhlas druhého manžela je zákonem předpokládán.
- Majetkové společenství se projevuje navenek jako věcné ručitelství majetkem patřícím do společenství za dluhy vzniklé z právních úkonů ohledně samostatného majetku manžela, případně vzniklé před uzavřením manželství.

Vzhledem k míře, v jaké je při úpravě majetkových vztahů manželů respektování autonomie jejich vůle, může ta která forma právní úpravy platit jakožto systém legální nebo jako systém smluvní.

Legální systém může platit buď subsidiárně, tj. pokud si manželé nesmluví systém jiný (smluvní systém, který je však většinou též v zákoně předvídan a upraven), nebo kogentně, přičemž i zde jsou možné různé varianty podle toho, zda kogentní systém připouští dílčí modifikace, či nikoli.

C. Právní úprava majetkových vztahů mezi manžely v jednotlivých srovnávaných právních řádech

Československý zákonodárce nepoužil žádnou z uvedených, tak říkajíc „tradičních“ forem úpravy majetkových vztahů manželů. Občanský zákoník⁶⁹⁾ zavádí totiž různý právní režim pro vztahy vlastnické, pro vztahy věřitelské a dlužnické a pro vztahy užívací.

Vlastnické vztahy manželů mohou mít formu vlastnictví osobního, soukromého, podílového spoluvlastnictví a ohledně věcí, získaných některým v manželů za trvání manželství, formu osobního příp. bezpodílového spoluvlastnictví manželů.⁷⁰⁾ Věřitelské a dlužnické vztahy manželů se řídí obecným právním režimem, platným pro závazkové vztahy.⁷¹⁾

⁶⁹⁾ Viz občanský zákoník č. 40/1964 Sb.

⁷⁰⁾ Podle § 143 o. z. v osobním bezpodílovém spoluvlastnictví manželů je vše, co může být předmětem osobního vlastnictví, což vzhledem k § 127 mohou být především příjmy a úspory z práce a ze sociálního zabezpečení, věci domáci a osobní potřeby, zejména rodinné domky a rekreační chata. Rovněž tak se budou ustanovení o osobním bezpodílovém spoluvlastnictví vztahovat přiměřeně i na věci, které mohou být jen v soukromém vlastnictví. V tomto případě půjde také o bezpodílové spoluvlastnictví, nikoli však osobní. Obdobný závěr učinilo i presidium Nejvyššího soudu v zásadách k výkladu některých otázek týkajících se ustanovení občanského zákoníka o bezpodílovém spoluvlastnictví, Prz 51/65, Výběr rozhodnutí a sdělení č. 8/65. Rozdíl mezi osobním bezpodílovým spoluvlastnictvím a bezpodílovým spoluvlastnictvím manželů k věcem, jež nemohou být v osobním vlastnictví, se projeví zejména v nakládání s těmito věcmi vůči třetím osobám.

⁷¹⁾ Ačkoli se zdá být nepochybným závěr, že pohledávky a dluhy nemohou být předmětem vlastnického práva, vyskytují se různé názory na to, jakým právním režimem se mají řídit. Podle prvního názoru bude se na ně vztahovat režim bezpodílového spoluvlastnictví per analogiam, podle druhého se pouze jejich vypořádání v případě zániku bezpodílového spoluvlastnictví provede přiměřeně podle zásad platných pro vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví a konečně podle třetího názoru se na tyto vztahy vztahuje jen obecný právní režim závazkových vztahů.

Domnívám se, že při určení právního režimu věřitelských a dlužnických vztahů, kde jako jeden z účastníků vystupují manželé, musíme diferencovat vzájemné právní postavení manželů jakožto společných (příp. solidárních) věřitelů nebo dlužníků na straně jedné a jejich právní postavení vůči druhému účastníku těchto vztahů na straně druhé.

Přikláním se k názoru, že ve vztahu k osobám třetím se pohledávky a dluhy manželů, vzniklé za trvání manželství, spravují obecným právním režimem

Některé užívací vztahy, jejichž jedním účastníkem je jeden či oba manželé, se řídí speciálním právním režimem. Jde o některé případy užívání bytu manžely, které zákon upravuje jako společné užívání bytu manžely a osobní užívání pozemku, přenechaného jednomu či oběma manželům za trvání manželství za účelem výstavby rodinného domku, rekreační chaty, garáže nebo jako zahrádku, které zákon upravuje jako společné užívání pozemku manžely.

Vzhledem k uvedenému nelze tedy mluvit o bezpodílovém spoluvlastnictví manželů jako o právním systému majetkových vztahů mezi manžely ve smyslu souhrnu právních předpisů upravujících nabývání a práva a povinnosti manželů ke společnému majetku, jak mylně činí důvodová zpráva k občanskému zákoníku,⁷²⁾ a zrovna tak nelze mluvit o společném majetku nebo jmění manželů jako o předmětu bezpodílového spoluvlastnictví, neboť pojmem jmění se většinou rozumí souhrn všech právních poměrů, náležejících určité osobě, které lze ocenit v penězích.

Z uvedeného můžeme tedy učinit první závěr, že československý občanský zákoník nepodřizuje speciální právní úpravě veškeré majetkové právní vztahy mezi manžely ohledně jejich majetku a že tato speciální úprava, resp. speciální právní režim není obsažen v jedné právní instituci.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů

Bezpodílové spoluvlastnictví zajišťuje oběma manželům rovné právní postavení při výkonu subjektivního vlastnického práva k těm věcem, které do něho podle zákona patří, které vykonávají manželé společně a nikoli podle předem určených podílů⁷³⁾ a rovné právní postavení při vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví v případě jeho zániku nebo zrušení.

platným pro závazkové vztahy, který by mohl být vyloučen jen speciální úpravou. Naproti tomu se domnívám, že je možné vypořádání těchto pohledávek a dluhů v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, avšak jen ke dni zániku manželství či bezpodílového spoluvlastnictví, a s účinností mezi manžely, analogicky podle zásad platných pro vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví.

⁷²⁾ Viz str. 104 vl. návrhu obč. zák., kde se mj. praví, že „majetkové společenství je upraveno jako spoluvlastnictví, a to jako spoluvlastnictví bezpodílové, které vyjadřuje nejlépe majetkoprávní vztahy — mezi manžely, neboť je výrazem jednoty manželství a rovného postavení manželů v něm i po stránce hospodářské. Toto spoluvlastnictví se vztahuje na všechny věci (včetně peněz), které mohou být předmětem osobního vlastnictví.

⁷³⁾ Viz § 144 o. z. „Věci v bezpodílovém spoluvlastnictví užívají oba manželé společně, společně hradí též náklady na věci vynaložené nebo spojené s jejich užíváním a udržováním“, běžné záležitosti týkající se společných věcí může vyřizovat každý z manželů, v ostatních záležitostech je třeba souhlasu obou manželů pod sankcí neplatnosti (viz § 145 o. z.) a konečně „z právních úkonů týkajících se společné věci jsou oprávněni a povinni oba manželé společně a nerozdílně“ (viz § 145, odst. 2 o. z.).

Jak již bylo řečeno, bezpodílové spoluvlastnictví není však jedinou možnou právní formou, ve které se uskutečňují majetkové vztahy manželů ohledně věcí. Je to důsledek věcného a časového omezení tohoto právního institutu.

Bezpodílové spoluvlastnictví manželů je věcně omezeno jen na ty věci, které mohou být v osobním vlastnictví (věci, které nemohou být v osobním vlastnictví, tvoří též bezpodílové spoluvlastnictví nikoli však osobní, které se bude řídit ustanovením o osobním bezpodílovém spoluvlastnictví přiměřeně) a pokud byly nabyty některým z manželů za trvání manželství, resp. za trvání bezpodílového spoluvlastnictví.⁷⁴⁾

Vzhledem k § 500 odst. 1 nelze modifikovat dohodou manželů jeho vznik, rozsah nebo správu a to patrně ani v případě, že by taková dohoda jeho rozsah rozšiřovala.

Naproti tomu nepatří do bezpodílového spoluvlastnictví manželů věci, nabyté do osobního nebo soukromého vlastnictví před uzavřením manželství nebo po zániku (zrušení) bezpodílového spoluvlastnictví za trvání manželství,⁷⁵⁾ a z věcí, získaných jedním z manželů za trvání manželství ty, které:

- získal jeden či oba manželé darem nebo dědictvím. Tyto věci budou buď v osobním nebo soukromém vlastnictví jednoho či podílovém spoluvlastnictví obou manželů.⁷⁶⁾

⁷⁴⁾ Vzhledem k § 143 a 127 o. z. budou to především odměny za práci a příjmy ze sociálního zabezpečení (zastávám názor, že vzhledem k § 143 a 127 o. z. do bezpodílového spoluvlastnictví patří celá pracovní odměna a příjem ze sociálního zabezpečení, nikoli ta jejich část, která zbude po uspokojení potřeb manželů a rodiny), odměny za vynálezy, objevy a zlepšovací návrhy, autorské odměny, prémie, výhry, úspory, nejsou-li na vkladní knížce. Na rozdíl od některých autorů se domnívám, že do bezpodílového spoluvlastnictví patří i odměna, kterou obdrží jeden z manželů v souvislosti s vyznamenáním (opačně viz N. Göpfert a J. Radimský, Vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 4/1967). Dále budou patřit do bezpodílového spoluvlastnictví i věci, které si manželé koupí za úspory ze zmíněných příjmů, jako domácí zařízení, chata, auto, rodinný domek apod. Do bezpodílového spoluvlastnictví patří dále i užitky, výnosy a přírůstky věcí, které jsou jak v bezpodílovém spoluvlastnictví, tak v individuálním (osobním nebo soukromém) vlastnictví manželů. Rovněž tak tam patří i věci, nabyté jedním z manželů během manželství jak z prostředků v bezpodílovém spoluvlastnictví, tak z osobního nebo soukromého vlastnictví jednoho z nich.

⁷⁵⁾ Za trvání manželství může zaniknout bezpodílové spoluvlastnictví, je-li jeden z manželů nebo oba odsouzeni rozsudkem trestního soudu k propadnutí majetku podle § 52, odst. 2 tr. zák. č. 140/1961 Sb., a § 500, odst. 3 obč. zák., dále nařízením likvidace majetku jednoho či obou manželů podle § 352, odst. 3 o. s. ř. a konečně rozhodnutím soudu na návrh jednoho z manželů podle § 148, odst. 2 o. z. Bezpodílové spoluvlastnictví manželů, zaniklé za trvání manželství, může být obnoveno soudním rozhodnutím vydaným na návrh jednoho z manželů, avšak s účinky ex nunc.

⁷⁶⁾ V literatuře není jednota názorů na otázku, jakým právním režimem se budou řídit věci, které za trvání manželství nabudou oba manželé darem nebo dědictvím. Podle jednoho, který se zdá být převažujícím, věci, které získali oba manželé současně darem či dědictvím (např. svatební dary, zdědění auta na základě závěti apod.) jsou v podílovém spoluvlastnictví manželů (arg. § 143 o. z. „...s výjimkou věcí získaných dědictvím nebo darem...“). Tento názor je mj. zastáván též citovanými

- věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě nebo výkonu povolání jen jednoho z manželů, tedy vzhledem k povaze a určení těchto věcí;
- věci, které nepatřily do majetkových společenství manželů, zrušených podle § 500 odst. 1 o. z., tj. věci, které ke dni 1. dubna 1964 tvořily samostatný majetek toho kterého manžela;⁷⁷⁾
- peníze, získané jedním z manželů z titulu odškodnění za pracovní úraz, jako bolestné či za ztížení společenského uplatnění vzhledem k osobní povaze těchto nároků;
- věci získané (koupené, vyměněné apod.) na místo věcí původních, které byly v osobním nebo soukromém vlastnictví jednoho z manželů či podílovém spoluvlastnictví obou manželů. V těchto případech nejde totiž o věci získané za trvání manželství ve smyslu § 143 o. z.⁷⁸⁾

Právní vztahy k těmto věcem se budou spravovat buď ustanovením o osobním nebo soukromém vlastnictví, nebo ustanovením o podílovém spoluvlastnictví.

Časově je bezpodílové spoluvlastnictví manželů omezeno existencí manželství, včetně manželství později prohlášeného za neplatné.⁷⁹⁾ Od oka-

zásadami presidia Nejvyššího soudu, Prz 51/65, a cit. práci O. Plankové, Společné majetkové práva manželů, str. 49. Podle druhého názoru právní vztah manželů k věcem, které jim byly darovány nebo které společně zdědili, bude záležet na obsahu vůle dárce či zůstavitele. Jestliže takové věci jsou manželům darovány či odkázány v závěti bez určení podílu s úmyslem, aby je užívali společně, budou v jejich bezpodílovém spoluvlastnictví. V opačném případě budou v jejich podílovém spoluvlastnictví (viz např. S. Radvanová—J. Štěpina, Majetkové otázky v manželství a rodině, Orbis, Praha 1967, str. 22).

Podle třetího názoru věci darované či zděděné oběma manžely společně patří do jejich bezpodílového spoluvlastnictví (arg. znění § 43 „...co bylo některým z manželů...“, a contrario tedy nikoli oběma manžely). Tento názor zastává např. J. Švestka v článku K některým aktuálním otázkám darování, kde jako účastníci vystupují manželé, Socialistická zákonnost č. 6/1965, str. 35.

⁷⁷⁾ Obdobně viz již citované zásady presidia Nejvyššího soudu, opačně viz J. Radimský, Předmět bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie č. 1, 1965.

⁷⁸⁾ Obdobně viz např. Rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 19/1960 Sbírky rozhodnutí čs. soudů s cit. zásadami presidia Nejvyššího soudu.

⁷⁹⁾ Prohlášení manželství za neplatné působí sice až od okamžiku právní moci soudního rozhodnutí o neplatnosti manželství, avšak s účinky ex tunc (viz § 17, odst. 1 zák. o rodině, kde se mj. stanoví, že „...prohlásí-li soud neplatnost manželství, považuje se manželství za neuzavřené“).

V této souvislosti se nabízí otázka, jak vykládat dikci druhého odstavce cit. právní normy „o majetkových poměrech manželů po prohlášení manželství za neplatné platí obdobně ustanovení o majetkových poměrech rozvedených manželů“ (podtrženo autorkou).

Znamená to, že s ohledem na majetkové vztahy manželů je třeba dikci „obdobně“ vykládat tak, že neplatnost manželství působí ex nunc, jak píše např. O. Planková v cit. práci Společné majetkové práva manželů, str. 22 a str. 91, nebo je třeba cit. ustanovení vykládat tak, že neplatnost manželství působí s účinky ex tunc i vzhledem k majetkovým vztahům manželů, že však se na vypořádání těchto vztahů budou uplatňovat obdobně ustanovení o majetkových poměrech rozvedených manželů.

Pokud bychom přistoupili na první výklad, znamená to, že po dobu trvání man-

mžiku zániku bezpodílového spoluvlastnictví až do jeho vypořádání budou se práva a povinnosti manželů ke společnému majetku řídit však i nadále předpisy o bezpodílovém spoluvlastnictví, ovšem jen analogicky podle § 496 o. z.

Vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, ať už se provádí na základě dohody⁸⁰⁾ manželů, nebo rozhodnutím soudu, či státního notářství v rámci dědického řízení, musí být provedeno podle zásad, stanovených v § 150 o. z., jimiž jsou:

- zásadní rovnost podílů obou manželů
- povinnost manželů nahradit to, co ze společného majetku vynaložili na svůj majetek, nepatřící do bezpodílového spoluvlastnictví,
- právo manželů žádat na druhém manželu úhradu toho, co vynaložili ze svého majetku nepatřícího do bezpodílového spoluvlastnictví, na věci v bezpodílovém spoluvlastnictví,
- možnost modifikace podílů vzhledem k potřebám nezletilých dětí, vzhledem k zásluze toho kterého manžela o nabytí a udržení společných věcí a vzhledem k péči každého z manželů o rodinu.⁸¹⁾

V rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví nelze sice uložit, aby byla do něho vložena za věc zničenou nebo ztracenou jiná věc, avšak je možné uložit doplacení potřebné částky na dorovnání kvantitativních podílů v penězích.

Úprava bezpodílového spoluvlastnictví manželů je vesměs kogentní povahy, takže jeho vznik, rozsah ani správu nelze smluvně modifikovat.

žeství prohlášeného později za neplatné připustíme existenci bezpodílového spoluvlastnictví manželů.

Přikláním se k názoru, že v manželství prohlášeném za neplatné, které považuje zákon za neuzavřené, nemůže vzniknout ani bezpodílové spoluvlastnictví, které je co do vzniku a trvání vázáno na existenci manželství, že však na majetkové vztahy mezi manžely, vzniklé v neplatném manželství, se budou aplikovat na základě ust. § 496 o. z. ustanovení o bezpodílovém spoluvlastnictví manželů analogicky. Názor, že se ustanovení o majetkových poměrech rozvedených manželů aplikují analogicky, zastává i Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis, Praha 1954, str. 65.

⁸⁰⁾ Dohody o vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví lze platně uzavírat, jak vyplývá z díkce § 149, odst. 1 o. z., až po jeho zániku. Pokud by manželé uzavřeli takovou dohodu před zánikem bezpodílového spoluvlastnictví, je po jeho zániku nutný nový projev vůle, který však nemusí být výslovný, stačí konkludentní.

Dohodou musí být provedeno komplexní vypořádání manželů. Při částečném vypořádání by totiž vzniklo vážné nebezpečí porušení zásady rovnosti manželů při dělení věcí, tvořících bezpodílové spoluvlastnictví, neboť v takovém případě by soud nemohl přihlídnout k veškerému majetku v bezpodílovém spoluvlastnictví. Tento závěr vyplývá i z díkce § 149 o. z.

⁸¹⁾ V literatuře se setkáváme s názorem, že v případě vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví smlouvou mohou se manželé dohodnout i jinak než podle zásad zakotvených v § 150 o. z. Argumentuje se zejména tím, že „tyto zásady jsou stanoveny k ochraně zájmů manželů a nikoli k tomu, aby manželé v každém případě podřídili těmto zásadám své projevy vůle“ (viz o tom v podrobnosti např. práci O. Plankové, Společné majetkové práva manželů, cit. práce, str. 115).

b) Společné užívání bytu manžely

Rovné postavení manželů v majetkové sféře vyjádřil československý zákonodárce i v oblasti uspokojování bytových potřeb zavedením institutu společného užívání bytu manžely, dávající oběma manželům společné, nedílné a bezpodílové právo užívat celý byt a jako spoluuživatelům stejná práva a povinnosti i ve vztahu k osobám třetím.⁸²⁾

Z nedílnosti a bezpodílovosti společného užívacího práva manželů vyplývá, že je zrušitelné jen vůči oběma manželům současně.

Rovnost v právním postavení manželů jakožto spoluuživatelů bytu se projevuje i při zániku či zrušení manželství v právu pozůstalého manžela — spoluuživatele bytu na užívání bytu po smrti druhého manžela a ve způsobu určování, kdo z rozvedených manželů bude mít právo užívat byt po rozvodu manželství.⁸³⁾

Tak jako bezpodílové spoluvlastnictví manželů, i společné užívání bytu manžely je omezeno časově i věčně.

Časové omezení spočívá v tom, že existence společného užívání bytu je závislá jednak na existenci manželství,⁸⁴⁾ jednak na okolnosti, zda manželé spolu trvale žijí (§ 175 odst. 3 o. z.). Za trvání manželství je tento právní vztah zrušitelný jen vůči oběma manželům současně. Z toho nutně plyne závažný důsledek, že manželé odpovídají solidárně nejen z právních úkonů týkajících se užívání bytu, ale že společně odpovídají i za protiprávní úkon, resp. protiprávní chování jen jednoho z nich, pokud sankcí za takové chování bude zrušení užívacího práva.

⁸²⁾ Viz ustanovení § 172 o tom, že společní uživatelé mají stejná práva a povinnosti, dále požadavek souhlasu obou manželů při právních úkonech přesahujících rámec běžných záležitostí, týkajících se společného užívání bytu, a to pod sankcí neplatnosti, vyplývající z ustanovení § 173, odst. 1 o. z. a konečně aktivní a pasivní solidarita manželů jakožto společných uživatelů z právních úkonů, týkajících se společného užívání bytu.

⁸³⁾ Především to bude záležet na dohodě rozvedených manželů samotných a pokud by se nedohodli, určí to na návrh jednoho z nich soud, který při rozhodování o dalším užívání vezme zřetel na zájmy nezletilých dětí. Výjimku z uvedeného činí případ společného užívání družstevního bytu manžely, pokud právo na přidělení tohoto bytu získal jeden z manželů ještě před uzavřením manželství. V tomto případě má totiž vždy právo užívat byt po rozvodu manželství tento manžel jakožto člen družstva, bez ohledu na zájmy nezletilých dětí, a v případě jeho smrti dědic jeho členského podílu, který se stane členem družstva.

⁸⁴⁾ Viz ustanovení § 175, odst. 1 o tom, že právo společného užívání bytu manžely vznikne, jestliže nabudou manželé nebo jeden z nich právo užívat byt za trvání manželství, § 176, odst. 1 o tom, že nabyli-li práva užívat být některý z manželů před uzavřením manželství, vznikne oběma manželům právo společného užívání tohoto bytu uzavřením manželství, § 180, odst. 1 o tom, že zemře-li jeden z manželů, kterým příslušelo právo společného užívání bytu, společné užívání zanikne a jediným uživatelem se stane pozůstalý manžel, § 177 o zrušení společného užívání bytu manžely v případě rozvodu manželství a § 17, odst. 2 zákona o rodině, pokud jde o prohlášení manželství za neplatné.

Věcné omezení společného užívání bytu manžely spočívá v tom, že nevzniká při užívání každého bytu⁸⁵⁾ a při každém užívání bytu (mám na mysli právní titul), ale jen tehdy, je-li právním titulem užívání osobní užívání bytu ve smyslu III. části obč. zák., resp. užívání bytu, na které se ustanovení o osobním užívání vztahují přiměřeně (např. užívání bytu v rodinném domku.⁸⁶⁾

Právní režim užívacích vztahů ohledně bytu, jejichž subjektem je jeden, resp. oba manželé, není jak z uvedeného plyne jednotný.

Manželé mohou užívat byt jednak na základě přímého právního titulu jako společní uživatelé, nebo jakožto podíloví nebo bezpodíloví spoluvlastníci, a jednak odvozeně, na základě užívacího práva druhého manžela v případě užívání bytů určených trvale pro ubytování pracovníků organizace, v případě užívání bytu v rodinném domku nebo jiné obytné budově, která je ve vlastnictví jen jednoho z nich, nebo v případě užívání bytu v rodinném domku nebo v jiné obytné budově, který jeden z nich užívá jako příslušník domácnosti vlastníka a druhý jen na základě jeden blízkého vztahu k uživateli, nebo konečně užívá-li jeden z nich byt jako spoluživatel na základě § 172–174 o. z.⁸⁷⁾

Za stejných podmínek vzniká manželům i společné užívací právo k místnostem nesloužícím k bydlení (garáž), pokud nejde o místnost sloužící k výkonu povolání jen jednoho z manželů (§ 197 o. z.).

c) Společné užívání pozemku manžely

Společné užívání pozemku manžely dává oběma manželům rovné právní postavení při užívání pozemku za účelem stavby rodinného domku, rekreační chaty nebo garáže, nebo za účelem zřízení zahrádky. Rovnost jejich postavení je zajištěna požadavkem souhlasu obou manželů k právním úkonům přesahujícím běžné záležitosti, týkající se společného užívání, pod sankcí neplatnosti takového právního úkonu (§ 211 odst. 1 o. z.), stejným právem každého z manželů vyřizovat běžné záležitosti týkající se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 1 o. z.), aktivní a pasivní solidaritou obou manželů, pokud jde o právní úkony

⁸⁵⁾ Vzhledem k ustanovení § 182 obč. zák. nevzniká totiž při užívání bytů, trvale určených pro ubytování pracovníků organizace.

⁸⁶⁾ Společné užívání bytu manžely nevznikne tudíž tam, kde právním důvodem užívání bytu je vlastnické právo nebo blízký vztah k uživateli (tj. v případě tzv. odvozeného práva užívání).

⁸⁷⁾ Pokud jeden z manželů užíval již v době uzavření manželství byt jakožto společný uživatel, pak podle převažujícího názoru nevznikne druhému manželu přímé užívací právo na základě společného užívání bytu manžely, ale bude užívat byt jako odvozený uživatel, na základě blízkého vztahu k jednomu ze společných uživatelů. Argumentuje se jednak dikcí zákona (viz § 176, odst. 1 „Nabyli-li práva užívat byt...“ arg. a contrario „práva spoluužívat byt“), jednak ochranou právního postavení ostatních společných uživatelů.

týkající se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 2 o. z.) a právem každého z manželů žádat soud, aby rozhodl o výkonu práv a povinností vyplývajících ze společného užívání, pokud by se na něm manželé nedohodli sami (viz § 212 o. z.).

Společné užívání pozemku manžely je omezeno časově i věcně.

Časově tím, že může vzniknout jen za trvání manželství,⁸⁸⁾ a že zaniká vždy nejpozději zánikem manželství nebo zánikem bezpodílového spoluvlastnictví manželů.⁸⁹⁾

Věcně je společné užívání pozemku manžely omezeno tím, že může vzniknout jen v případě osobního užívání pozemku podle III. části hlavy čtvrté o. z., a tedy nikoli v případě jiného než osobního užívání, jako např. v případě nájmu zemědělského pozemku nebo v případě dočasného užívání pozemku podle § 397 o. z.

Z uvedeného plyne, že ani užívací vztahy ohledně pozemků, pokud jejich subjektem jsou manželé, se neřídí jednotným právním režimem, že se rozpadají do dvou skupin – na užívání pozemku na základě osobního užívání a na užívání pozemku z jiného právního důvodu.

Z rámcové analýzy československé právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely, resp. z dílčích závěrů učiněných při analýze toho kterého právního institutu, nám nyní vyplývá závěr obecný. Majetkové vztahy manželů se uskutečňují v různých právních formách obecných i speciálních, určených jen pro vztahy mezi manžely. Tyto speciální právní instituty tvoří však jednotný právní systém nebo právní soustavu majetkových vztahů manželů, jsou rozptýleny v různých částech občanského zákoníku.

Praktickým důsledkem toho je pak značná nepřehlednost a nesrozumitelnost právní úpravy.

Polské právo upravuje majetkové vztahy mezi manžely ohledně jejich majetku (tzv. soustavu manželského majetku) v již cit. rodinném a občanském kodexu.

Na rozdíl od vesměs kogentní československé úpravy, polský zákonodárce respektuje autonomii vůle i v této oblasti majetkových vztahů. Majetkové společenství je sice zákonným systémem manželského majetku, avšak systémem subsidiárním, nastupujícím v konkrétním případě jen

⁸⁸⁾ Společné užívání pozemku manžely může vzniknout jen tehdy, uzavřou-li dohodu o osobním užívání pozemku oba manželé anebo jeden z nich za trvání manželství, za předpokladu, že manželé spolu trvale žijí.

⁸⁹⁾ Viz § 215 o. z. o tom, že v případě zániku manželství rozvodem nebo prohlášením manželství za neplatné (§ 17 zák. o rodině), nebo v případě zániku bezpodílového spoluvlastnictví i za trvání manželství rozhodne o tom, kdo z manželů bude pozemek i nadále užívat buď jejich vzájemná dohoda, nebo soud na návrh jednoho z nich v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví.

tehdy, pokud jej manželé výslovně smluvně nevyloučí nebo jeho rozsah a obsah smluvně nemodifikují.⁹⁰⁾

Tím, že polský zákonodárce připouští systém odděleného majetku jakožto smluvní systém, proklamuje jednu až do nedávné doby v socialistické právní teorii traktovaných zásad úpravy manželských majetkových vztahů, totiž zásadu, že systém odděleného majetku manželů nepřichází v socialistickém právu vzhledem k podřízenosti majetkových vztahů manželů jejich osobním vztahům v úvahu.⁹¹⁾

Tím, že polský zákonodárce zvolil pro úpravu majetkových vztahů manželů jako zákonnou formu systém majetkového společenství, mohl se vyhnout všem výše popsáným právním problémům a pochybnostem, které vzbuzuje československý institut bezpodílového spoluvlastnictví manželů.

Předmětem tohoto majetkového společenství je totiž podle čl. 31 k. r. i. p. tzv. „získaný majetek“, a jak jsem uvedla výše, v právní teorii je celkem nepochybné, že se tímto pojmem rozumí souhrn veškerých majetkových subjektivních práv (závazků) a nikoli tedy jen těch, jejichž předmětem je věc hmotná.

Vzhledem k definici pojmu „získaný majetek“, obsažené v článku 32 k. r. i. p., by se mohlo zdát, že odpověď na otázku, zda lze v polském právu chápat zákonné majetkové společenství manželů jako jednotnou a obecnou právní instituci, vztahující se na veškeré majetkové vztahy mezi manžely ohledně jejich získaného majetku, je přinejmenším velmi pochybná.⁹²⁾

Z gramatického výkladu cit. ustanovení článku 32, zejména dikce „...předměty získané...“, by spíše vyplývala odpověď záporná.

Nicméně v literatuře je pojmem „předmět“ v této souvislosti vykládán jako označení pro veškerá subjektivní majetková práva, tedy nejen ta, která se upírají k věcem.⁹³⁾

⁹⁰⁾ Čl. 49 § 1 k. r. i. p. připouští, aby manželé smlouvou, sepsanou ve formě notářského aktu, rozšířili, omezili nebo vyloučili majetkové společenství zákonné, přičemž tato smlouva může být uzavřena před i po uzavření manželství.

Byla-li uzavřena před vznikem manželství, pak zákonné majetkové společenství mezi takovými manžely vůbec nevznikne.

Vůči třetím osobám je smlouva o vyloučení nebo modifikaci zákonného majetkového společenství účinná, tj. manželé se na ni mohou vůči nim dovolávat jen v tom případě, že třetí osoby věděly o uzavření této smlouvy a o jejím obsahu.

⁹¹⁾ Viz např. G. H. Sverdlov, Sovjetskoe semejnoje pravo, Moskva 1953, str. 133; O. Planková, Společné majetkové práva manželů, cit. práce, str. 10.

⁹²⁾ Viz čl. 32 § 1 k. r. i. p. o tom, že získaným majetkem manželů se rozumí předměty získané v době existence zákonného majetkového společenství oběma manžely nebo jedním z nich.

⁹³⁾ V podrobnosti viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. dílo str. 105; J. Piąkowski, Stosunki majątkowe między małżonkami, 1955, str. 91–92.

A. Wolter, Wspólny majątek małżonków de lege ferenda, PiP 1957, čl. 10, str. 562, který k výkladu pojmu „předmět“ v této souvislosti uvádí, že se v běžné mluvě často směšují pojmy subjektivní právo s předmětem subjektivního práva a vlastnictví s předmětem vlastnictví.

Právní režim majetkových práv a povinností, vznikajících mezi manžely, je v polském právu různý především s ohledem na to, jaký systém manželského majetku mezi manžely existuje. V úvahu přicházejí eventuality:

- a) zákonné majetkové společenství jakožto systém zákonný,
- b) systém smluvního majetkového společenství,
- c) systém odděleného majetku.⁹⁴⁾

a) Zákonné majetkové společenství

Zákonné majetkové společenství jakožto systém manželského majetku je co do svého vzniku a trvání vázáno na existenci manželství. Vzniká automaticky ex lege uzavřením manželství, pokud nebylo manžely smluvně vyloučeno nebo modifikováno a zásadně trvá po celou dobu existence manželství. Ve výjimečných případech v zákoně výslovně stanovených může skončit i za trvání manželství.⁹⁵⁾

Zákonné majetkové společenství jakožto právní systém manželského majetku se vztahuje na veškeré předměty, které tvoří tzv. získaný majetek,⁹⁶⁾ což jsou ve smyslu čl. 32 § 1 k. r. i. p. předměty, které nabyt jeden nebo oba manželé za trvání manželství s výjimkou těch, které podle výslovného ustanovení tvoří samostatný majetek.⁹⁷⁾

⁹⁴⁾ Z dikce již citovaného ustanovení čl. 47 § 1 k. r. i. p. a čl. 51 se totiž uzavírá, že jiné systémy manželského majetku polské právo nepřipouští a smlouva, která by takový jiný systém zakládala, by byla neplatná podle čl. 58, odst. 1 k. c. Viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. dílo, str. 101; Jan Winiarz, Malzenskie stosunki majatkowe, cit. práce, str. 16.

⁹⁵⁾ Od zákonného majetkového společenství jakožto právního systému manželského majetku je třeba lišit zákonné majetkové společenství jakožto konkrétní právní vztah, jehož vznik je sice podmíněn existencí zákonného majetkového společenství jakožto systému manželského majetku, nevzniká však automaticky již uzavřením manželství, ale až na základě další právní skutečnosti, v důsledku které se manželé stanou subjekty konkrétního majetkového práva či povinnosti, na které se systém zákonného majetkového společenství vztahuje. Trvá tak dlouho, dokud trvá subjektivní právo manželů k určitému majetku, nejdéle však do skončení zákonného majetkového společenství jakožto systému.

⁹⁶⁾ Expressis verbis prohlašuje pak článek 32 § 2 za získaný majetek přijatou odměnu za práci a přijaté odměny za jiné služby a činnosti, osobně vykonané jedním z manželů, a rovněž tak přírůstky a výnosy společného i odděleného majetku každého manžela. Tím a rovněž tak i podrobným vymezením samostatného majetku vyloučil polský zákonodárce, na rozdíl od zákonodárce československého, jakékoli pochybnosti o charakteru zmíněných plnění.

⁹⁷⁾ Za samostatný majetek prohlašuje čl. 33 k. r. i. p. předměty získané před vznikem zákonného majetkového společenství, předměty získané děděním, odkazem v závěti nebo darováním za předpokladu, že zůstavitel — nebo dárce — nestanovili jinak, nebo že nejde o předměty běžného domácího zařízení užívané oběma manžely, pokud dárce nebo zůstavitel výslovně nestanovili jinak, předměty nabyté z prostředků získaných směnou nebo výměnou za předměty výše uvedené, předměty sloužící k uspokojování osobních potřeb jen jednoho manžela, předměty sloužící k výkonu povolání, pokud byly získány z prostředků patřících do samostatného majetku manžela, výkonu, jehož povolání slouží, nezcizitelná práva manželů (osobní služebnost, výměnek, právo na stipendium apod.), předměty získané z prostředků, obdržných z titulu náhrady škody způsobené na zdraví, z titulu odškodnění za vytrpěné

Zákonné majetkové společenství zahrnuje především vztahy vlastnické, které na jeho základě nabývají formy společného spoluvlastnictví manželů (wspolwlasnosc laczna) podle čl. 196 k. c., tj. spoluvlastnictví bezpodílového.⁹⁸⁾

Vedle vztahu vlastnického zahrnuje zákonné majetkové společenství i majetková práva závazková, o nichž bude pojednáno v oddílu o odpovědnosti manželů za závazky.

Zákonné majetkové společenství zajišťuje oběma manželům zásadně⁹⁹⁾ rovné postavení jak při správě, tak při nakládání se společným majetkem.

Úprava správy a nakládání společným majetkem manželů vychází ze dvou základních principů:

- z principů ochrany zájmů obou manželů a rodiny manželstvím založené,
- z principu ochrany zájmů a dobré víry třetích osob.

Prvý princip, tj. princip ochrany zájmů manželů a celé rodiny, se projevuje zejména v požadavku zákona, že zásadně každý úkon jen jednoho z manželů, týkající se společného majetku a přesahující rámec obvyklé správy,¹⁰⁰⁾ vyžaduje souhlas druhého manžela.

bolesti, nárok na mzdu a jiné pracovní odměny za služby osobně vykonané jedním z manželů, předměty získané z odměn za osobní úspěchy jednoho z manželů, autorská práva k tvůrčím dílům, vynálezům a zlepšovacím návrhům.

⁹⁸⁾ Žádný z manželů – společných spoluvlastníků – nemůže tudíž po dobu trvání zákonného majetkového společenství nakládat s určitou částí společného majetku z titulu vlastnictví určitého podílu a rovněž tak věřitel jen jednoho z manželů nemůže po dobu trvání zákonného majetkového společenství manželů žádat uspokojení své pohledávky z podílu, který by zavázanému manželu připadl v případě skončení zákonného majetkového společenství (viz čl. 41 § 3 k. r. i. p.).

⁹⁹⁾ K porušení této rovnosti může v konkrétním případě dojít jen na základě soudního rozhodnutí v případech v zákoně výslovně uvedených. V první řadě je to případ předvídaný v článku 40, který připouští, aby soud zbavil na základě žádosti jednoho manžela druhého manžela práva samostatně spravovat společný majetek nebo aby rozhodl, že právní úkony přesahující rámec běžné správy společného majetku budou vyžadovat místo souhlasu druhého manžela souhlas soudu. Obě zmíněná opatření může soud učinit jen, shledá-li pro to vážné důvody a jen cum rebus sic stantibus. Druhý případ, kdy může v konkrétním případě dojít k porušení rovnosti manželů při nakládání společným majetkem, vyplývá z ustanovení čl. 39. V případě, kdy jeden z manželů odmítne dát souhlas k právnímu úkonu druhého manžela, přesahujícímu meze obvyklé správy, nebo kdy je opatření tohoto souhlasu spojeno s těžkoprekonatelnou překážkou, může požádat druhý manžel o souhlas soud. Soud však může dát souhlas jen v tom případě, není-li takový úkon v rozporu se zájmy rodiny.

¹⁰⁰⁾ Pojem „úkon překračující meze běžné správy“ zákon nevymezuje. V literatuře bývají uváděna dvě kritéria, rozhodná pro posouzení, zda jde o jednání v rámci běžné správy. Jsou to cíl, jakému konkrétní jednání slouží, a kritérium rozsahu, záležející v posouzení, zda toto jednání jen jednoho manžela nepovede k přílišnému zmenšení společného majetku a záležející zároveň i na rozsahu a charakteru společného majetku (viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 117, J. Piąkowski, Stosunki majątkowe między małżonkami, cit. práce, str. 122–123 a Jan Winiarz, Malzenskie stosunki majątkowe, cit. práce, str. 50).

V soudní praxi i literatuře se ustálil názor, že obvyklou správou je třeba rozumět veškerá jednání, vyplývající z pravidelného hospodaření se společným majetkem a z jeho udržování v náležitém stavu.

U dvoustranných právních úkonů připouští zákon nejen souhlas předběžný a současný, ale i následky,¹⁰¹⁾ při jednostranných právních úkonech jen souhlas předběžný nebo současný.

Nedostatek souhlasu druhého manžela s jednostranným právním úkonem ohledně společného majetku, přesahujícím rámec běžné správy, má za následek neplatnost (viz čl. 37 § 3). Jde o neplatnost relativní, které se může dovolávat jen manžel, který odmítl s úkolem souhlasit nebo o něm nevěděl, nikoli však osoba třetí a druhý manžel (viz obdobně S. Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 118–119).

Druhý zmíněný princip, tj. princip ochrany dobré víry třetích osob, se realizuje zejména v ustanovení článku 37 § 2 a článku 38 k. r. i. p.¹⁰²⁾

Právní režim odpovědnosti za závazky jednoho či obou manželů závisí jednak na okamžiku vzniku závazku, jednak na jeho povaze (tj. jakého majetku se týká) a konečně na právním systému manželského majetku.

Může se týkat buď veškerého (tj. společného i odděleného) majetku manželů, nebo jen samostatného majetku každého z nich.¹⁰³⁾

Vzhledem k uvedenému můžeme diferencovat mezi těmito případy odpovědnosti:

– odpovědnost za závazky jen jednoho z manželů, vzniklé za trvání zá-

¹⁰¹⁾ Dvoustranný právní úkon, původně učiněný bez souhlasu druhého manžela, může se stát dodatečně platným, bude-li druhým manželem nebo soudem schválen dodatečně. Dodatečný souhlas bude mít pak ve smyslu čl. 63 k. c. zpětný účinek. Po dobu, než druhý manžel se vyjádří k úkonu jen jednoho manžela, půjde o tzv. negotium claudicans. Obdobně viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 118–119.

¹⁰²⁾ Článek 37 § 2 dává třetí osobě právo určit tomu z manželů, jehož souhlasu je k platnosti daného právního úkonu třeba, lhůtu s tím, že po jejím marném uplynutí bude třetí osoba svého závazku zproštěna. Článek 38 pak stanoví, že jestliže třetí osoba nabude v důsledku právního úkonu s jedním z manželů nějaké právo nebo bude zproštěna nějaké povinnosti, pak v případě, že takový úkon nebude schválen druhým manželem, bude se aplikovat odpovídající ustanovení o ochraně osob, které v dobré víře uzavřou právní úkon s osobou, která k tomu nebyla způsobilá. Jde tedy o jeden z případů, na které se vztahuje čl. 169 § 2 k. c. o tom, že jestliže někdo, ačkoli nemá právo nakládat movitou věcí, ji zcizí nebo převede na třetí osobu, získá nabyvatel vlastnické právo od okamžiku převzetí věci do své držby za předpokladu, že nebyl ve zlé víře. O zlou víru půjde jen tehdy, jestliže v době uzavření právního úkonu třetí osoba věděla, že předmět, jehož se právní úkon týká, patří do zákonného majetkového společenství. Pouhá vědomost o manželství a o existenci zákonného majetkového společenství nestačí (viz S. Szer, Prawo rodzinne, cit. práce, str. 120).

Při právních úkonech ohledně nemovitostí je třetí osoba chráněna dostatečně požadavkem zákona, že souhlas druhého manžela musí být učiněn v takové formě, jaká se vyžaduje pro uzavření konkrétního právního úkonu.

¹⁰³⁾ Od této odpovědnosti je třeba lišit solidární odpovědnost obou manželů za jednání jen jednoho z nich při uspokojování běžných potřeb rodiny. Tato odpovědnost je na manželském majetkovém systému nezávislá a bude o ní pojednáno samostatně v rámci části zabývající se ostatními právními následky manželství v oblasti majetkových vztahů manželů.

- konného majetkového společenství, pokud se závazek netýká výlučně jen samostatného majetku jednoho z manželů,
- odpovědnost za závazky jednoho z manželů, vzniklé před vznikem zákonného majetkového společenství a za závazky týkající se výlučně samostatného majetku manžela-dlužníka,
 - odpovědnost za společné závazky obou manželů, vzniklé ex lege, ex contractu a ex delicto,
 - odpovědnost za závazky jednoho z manželů vzniklé za trvání smluvního majetkového společenství mezi manžely,
 - odpovědnost za závazky jen jednoho z manželů za trvání systému odděleného majetku.

V této části, pojednávající o zákonném majetkovém společenství manželů, se omezím na případ odpovědnosti za závazky jednoho z manželů za trvání zákonného majetkového společenství. O ostatních případech odpovědnosti výše uvedených bude pojednáno v rámci výkladu o tom kterém systému manželského majetku.

Za předpokladu, že soustava manželského majetku podléhá v konkrétním případě systému zákonného majetkového společenství, závisí určení právního režimu odpovědnosti za závazky obou či jen jednoho z manželů na okamžiku jejich vzniku a na tom, jakého majetku se týkají. Vzhledem k tomu je třeba diferencovat mezi dvěma skupinami závazků, totiž mezi závazky vzniklými za trvání zákonného majetkového společenství a netýkající se výlučně samostatného majetku jednoho z manželů na straně jedné a závazky vzniklými před vznikem zákonného majetkového společenství a závazky týkajícími se výlučně jen odděleného majetku manželů na straně druhé.

V prvním případě se věřitel i jen jednoho z manželů může domáhat uspokojení takové pohledávky i ze skutečného majetku manželů, patřícího do zákonného majetkového společenství,¹⁰⁴⁾ v případě druhém pak jen ze samostatného majetku manžela-dlužníka (viz čl. 41 k. r. i. p.).

Tato odpovědnost nemůže být po dobu trvání zákonného majetkového společenství ani omezena, ani vyloučena. Kogentní povaha její úpravy se

¹⁰⁴⁾ Do vydání nového občanského soudního řádu (kodeks postepowania cywilnego ze 17. 11. 1964, č. 43/64 Sb.) nebyla výslovně upravena exekuce na společný majetek manželů v zákonném majetkovém společenství, což dalo vzniknout řadě pochybností, zejména o tom, zda věřitel jen jednoho z manželů potřebuje v tomto případě doložku vykonatelnosti i vůči druhému manželu. Nový občanský soudní řád tyto pochybnosti odstranil, neboť tuto otázku výslovně upravuje v čl. 787, a to tak, že věřitel jen jednoho z manželů, který chce vést exekuci na společný majetek v zákonném majetkovém společenství, musí mít exekuční titul proti manželu-dlužníkovi opatřen doložkou vykonatelnosti i vůči druhému manželu.

V zájmu ochrany zájmů manžela-nedlužníka a ostatních členů rodiny musí soud před vydáním doložky vykonatelnosti tohoto manžela vyslechnout a poskytnout mu tak možnost předběžné obrany.

zdůvodňuje tím, že nutným důsledkem společenství majetkových práv je i společenství závazků.¹⁰⁵⁾

Vznikl-li nárok věřitele jen jednoho manžela před vznikem zákonného majetkového společenství, nebo týká-li se pohledávka věřitele jen jednoho z manželů samostatného majetku tohoto manžela, může se věřitel domáhat jejího uspokojení ze samostatného majetku svého dlužníka.¹⁰⁶⁾

Ke skončení zákonného majetkového společenství může dojít za trvání manželství či v důsledku zániku manželství.

Ke skončení zákonného majetkového společenství za trvání manželství dochází v důsledku úplného či částečného zbavení způsobilosti k právním úkonům jednoho či obou manželů (viz čl. 53 k. r. i. p.), zrušením zákonného majetkového společenství rozhodnutím soudu¹⁰⁷⁾ (viz čl.

¹⁰⁵⁾ V literatuře se setkáváme s vážnými výhradami proti takto široce pojatému zákonnému věcnému ručení společným majetkem manželů.

Předmětem kritiky je především díkce článku 41 § 1 k. r. i. p., který umožňuje rozšířit případy věcného ručení společným majetkem na jakýkoli závazek jednoho z manželů, pokud k němu došlo za trvání zákonného majetkového společenství a netýká se jen samostatného majetku jednoho z manželů. Namítá se, že takto široce pojmávaná odpovědnost umožňuje věcné ručení druhého manžela společným majetkem i za závazky vzniklé z protiprávních úkonů a trestných činů jednoho z manželů (viz např. Z. Gawronska-Wasilkowska, Malzenstwo — istota, trwalosc, rozwod, Varšava 1966, str. 79 an.).

Nejvíce námitek pak vzbuzuje tato odpovědnost tam, kde manželé spolu fakticky již dlouhou dobu nežijí, avšak nepožádali o zrušení zákonného majetkového společenství. Poukazuje se, že takto široce chápaná odpovědnost společným majetkem manželů je v rozporu s cílem a funkcí zákonného majetkového společenství, jimiž je smysl vytvořit co nejlepší hmotné předpoklady pro rozvoj rodiny a nikoli co největší ochranu zájmů třetích osob. Jinými slovy, že kolise mezi zájmy manželů a rodiny na straně jedné a zájmy třetích osob na straně druhé by měla být řešena ve prospěch prvních.

¹⁰⁶⁾ V literatuře i soudní praxi byl v této souvislosti řešen problém, jak posuzovat trvající závazky s pravidelně se opětujičím plněním, jako vyživovací povinnosti apod.

Většina se přiklonila k závěru, že v těchto případech, zejména v případě alimentací povinnosti, nerozhoduje vznik této povinnosti (tedy např. narození dítěte), ale doba splatnosti, resp. vymahatelnosti konkrétní pohledávky. Viz např. J. Piatoński, Stosunki majatkowe medzi malzonkami, Varšava 1955, str. 135; Kodeks rodzinny i opiekunczy Komentarz, Varšava 1966, str. 167 apod.; S. Szer, Prawo rodzinne, str. 123.

¹⁰⁷⁾ Podle článku 52 § 1 k. r. i. p. může soud svým rozhodnutím, vydaným na žádost jednoho nebo obou manželů, zrušit zákonné majetkové společenství i za trvání manželství, shledá-li proto vážné důvody. Pojem „vážné důvody“ zákon blíže nevynezuje, v literatuře je však vykládán tak, že jsou to důvody vyplývající jak z osobních vztahů, tak z oblasti majetkových zájmů manželů, pro které zákonné majetkové společenství neslouží již blahu rodiny, případně naopak, kdy by jeho další trvání mohlo vést k následkům, přičím se zásadám rodinného práva (viz např. J. Piatoński, cit. práce, str. 140, Leopold Stiecki, Ustanie wspólnosci ustawowej małzenskiej majatkowej, Poznań 1968, str. 13).

Za takové důvody se považuje např. opuštění společné domácnosti jedním z manželů bez vážných důvodů, odsouzení jednoho z manželů k dlouhodobému trestu na svobodě, opilství, narkomanie, neplnění povinnosti přispívat na uspokojování potřeb rodiny apod. (viz např. S. Szer, Prawo rodzinne, str. 127). Naproti tomu se za takové vážné důvody nepovažují okolnosti nezaviněné ani nezáležející na vůli manželů, v důsledku kterých nemůže manžel plnit např. své majetkové povinnosti (podrobnosti viz o tom Jan Winiański, cit. práce, str. 80).

V literatuře se vyskytly také pochybnosti, zda lze přiznat právo žádat o zrušení

52 k. r. i. p.) a zrušením zákonného majetkového společenství smlouvou manželů o jeho modifikaci či vyloučení (viz čl. 51 k. r. i. p.).

Ke skončení zákonného majetkového společenství zánikem manželství dochází v důsledku rozvodu manželství, v důsledku zániku manželství smrtí jednoho či obou manželů nebo prohlášení jednoho z nich či obou za mrtvé a konečně v důsledku prohlášení manželství za neplatné.

Skončení zákonného majetkového společenství má za následek řadu právních následků, lišících se podle toho, zda k němu došlo za trvání nebo zánikem manželství.

Bez ohledu na okamžik zániku nebo zrušení zákonného majetkového společenství mění se majetkoprávní postavení manželů zejména v těchto směrech:

- systém zákonného majetkového společenství se mění v systém odděleného majetku (viz čl. 54 k. r. i. p.);
- dochází k určení podílu každého z manželů na společném majetku;
- spoluvlastnictví původně bezpodílové (wspolnowlasnosc laczna) se mění ve spoluvlastnictví podílové (spoluwnasnosć w czesciach ulamkowych). To má za následek změnu ve způsobu správy a dispozicí se společným majetkem, které se napříště budou řídit předpisy kodeksu cywilnego o podílovém spoluvlastnictví (tj. články 195–221 k. c.), s výjimkou případů speciální úpravy obsažené v člancích 43–46 k. r. i. p.;
- každý z manželů může žádat soud o rozdělení společného majetku, pokud by k jeho rozdělení nedošlo dohodou manželů podle čl. 1037 § 1 k. c.

Při dělení společného majetku se vychází ze zásady stejného přičinění obou manželů o získání společného majetku a tudíž ze zákonem stanovené rovnosti podílů obou manželů (čl. 43 § 1 k. r. i. p.).¹⁰⁸⁾

zákonného majetkového společenství i tomu z manželů, který vznik vážných důvodů zavinil. Někteří autoři nepřiznávají toto právo tomuto manželovi neomezeně, ale jen tehdy, není-li to ke škodě společným zájmům rodiny (viz např. J. Piatowski, cit. práce, str. 142).

Naproti tomu jiní autoři považují vinu jednoho z manželů na vzniku vážných důvodů pro zrušení zákonného majetkového společenství sice za okolnost, ke které by měl soud v řízení o zrušení zákonného majetkového společenství přihlídnout, nikoli však za překážku bránící tomuto manželovi žádat o zrušení zákonného majetkového společenství (viz např. Leopold Stecki, *Ustanie ustawowej wspólnosci malzenskiej majatkowej*, str. 10; J. Sledziński, *Niektore zagadnienia malzenskiego ustroju ustawowego v praktyce sadowej*, Palestra 1957, str. 43).

¹⁰⁸⁾ Modifikaci výše podílů může provést soud za podmínek stanovených v čl. 43 § 2 k. r. i. p. Modifikace může spočívat nejen ve snížení či zvýšení podílu, ale dokonce i v odnětí celého podílu na společném majetku (viz o tom Jan Winiarz, cit. práce, str. 86).

V případě zániku manželství smrtí jednoho z manželů může žádat o modifikaci výše podílů na společném majetku i dědic zemřelého manžela, avšak jen tehdy, když zůstavitel požádal o prohlášení manželství za neplatné nebo o rozvod manželství. Smyslem tohoto omezení je ochrana majetkových zájmů jak pozůstalého manžela, tak zůstavitele, resp. jeho dědiců.

S výjimkou uvedené speciální úpravy řídí se dělení společného majetku předpisy o dělení dědictví (viz čl. 1037 k. c.).

Pro dohodu manželů o rozdělení společného majetku nepředepisuje zákon žádnou zvláštní formu s výjimkou případu, kdy předmětem dělení je mj. i nemovitost, nebo kdy hodnota děleného majetku přesahuje 10 000 zl.¹⁰⁹⁾

Odpovědnost za dluhy po zániku zákonného majetkového společenství nese výlučně manžel zavázaný, jde-li o dluhy, které i za trvání zákonného majetkového společenství mohly být uspokojeny jen z jeho odděleného majetku.

Jde-li o dluhy, ohledně kterých existovalo za trvání zákonného majetkového společenství věcné ručení společným majetkem, pak manžel-dlužník odpovídá za ně po zániku zákonného majetkového společenství celým svým majetkem, zatímco manžel dlužníka odpovídá sice také celým svým majetkem, ale jen do hodnoty podílu, připadajícího mu ze společného majetku. Věřitel jen jednoho z manželů nemůže tedy již po zániku zákonného majetkového společenství žádat uspokojení své pohledávky ze společného majetku jako celku.

Za dluhy jen jednoho z manželů, vzniklé po zániku zákonného majetkového společenství, nese odpovědnost manžel zavázaný výlučně svým majetkem.

Na solidární závazky manželů, vzniklé za trvání zákonného majetkového společenství, nemá jeho zánik ve vztahu k věřiteli žádnou právní relevanci.

K obnovení zákonného majetkového společenství může teoreticky dojít jen tam, kde zákonné majetkové společenství zaniklo za trvání manželství, tedy v případech jeho zrušení soudním rozhodnutím podle čl. 52 k. r. i. p., nebo smluvním vyloučením podle čl. 51, zánikem v důsledku prohlášení žijícího manžela za mrtvého a v důsledku ztráty způsobilosti k právním úkonům podle článku 51 k. r. i. p.

Zákon se o možnosti obnovy zákonného majetkového společenství nezmiňuje, tedy ji ani výslovně nepřipouští, ani ji nezakazuje.

Vzhledem k vesměs dispozitivnímu charakteru úpravy manželských majetkových vztahů polským rodinným kodexem (zákonný majetkový systém nastupuje jen v případě nedostatku systému smluvního), vycházející ze zásady, že co není v zákoně výslovně zakázáno je dovoleno, třeba

¹⁰⁹⁾ Smlouva o rozdělení společného majetku, ve kterém je nemovitost, musí být učiněna formou notářského aktu (viz čl. 1037 § 2 k. c.) s tím, že její nedostatek má za následek neplatnost smlouvy a bezúčinnost rozdělení majetku.

Přesahuje-li hodnota společného děleného majetku 10 000 zl., musí být smlouva učiněna písemně. Její nedodržení nemá sice za následek neplatnost, ale v případě sporu je zásadně nepřípustný důkaz svědky nebo výsledkem účastníků o uzavření smlouvy.

prísvedčiť názoru, že obnova zákonného majetkového spoločenství je možná.¹¹⁰⁾

V této souvislosti vzniká další otázka, totiž zda je možná obnova majetkového spoločenství na základě smlouvy manželů ve všech případech zániku zákonného majetkového spoločenství.

Je nepochybné, že tato možnost existuje v případě zrušení zákonného nebo smluvního majetkového spoločenství smlouvou manželů o jeho vyloučení.

Lze však připustit smluvní obnovení majetkového spoločenství i tam, kde zaniklo ze zákona nebo soudním rozhodnutím?

Pro připuštění smluvní obnovy zákonného majetkového spoločenství zrušeného soudním rozhodnutím svědčí ratio legis. Mohou-li manželé smluvně vyloučit úpravu zákonnou, pak z argumentu a maiori ad minus vyplývá, že tuto možnost mají i v případě soudního rozhodnutí.

Zaniklo-li zákonné majetkové spoločenství automaticky ze zákona v důsledku rozhodnutí soudu o prohlášení manžela za mrtvého či o zbavení nebo omezení způsobilosti jednoho z manželů k právním úkonům, obnovuje se automaticky ex lege od okamžiku pravomocného zrušení těchto rozhodnutí s výjimkou případu, kdy zrušení rozhodnutí o prohlášení manžela za mrtvého nepůsobí obnovu původního manželství.

Dochází-li k obnově zákonného majetkového spoločenství ex lege nebo rozhodnutím soudu, bude se vztahovat na majetek získaný manžely od okamžiku právní moci rozhodnutí o zrušení, zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům, či od okamžiku obnovy manželství v případě zrušení rozhodnutí o prohlášení manžela za mrtvého.

V případě obnovy na základě smlouvy manželů bude záležet na obsahu smlouvy. Manželé mohou rozsah obnoveného smluvního spoločenství rozšířit i na majetek získaný před uzavřením smlouvy.

Pokud jde o odpovědnost manželů za dluhy v případě obnovy zákonného majetkového spoločenství, dochází k restituci právního stavu před zánikem zákonného majetkového spoločenství.

Věřitel tedy může žádat uspokojení svých pohledávek vůči jednomu

¹¹⁰⁾ V literatuře se setkáváme ještě s dalšími závažnými argumenty, svědčícími pro tento závěr. Uvádí se např., že z úpravy manželských majetkových vztahů v rodinném kodexu vyplývá, že i přes dispozitivní povahu je systém zákonného majetkového spoločenství pokládán zákonodárcem i nadále za systém základní a hlavní, zatímco smluvní systém oddělenosti majetku za výjimečný. Z toho se pak dovozuje, že odpadnou-li důvody pro další trvání výjimečného stavu, není důvodů pro další aplikaci předpisů vycházejících ze stavu zvláštního a pro nepřipuštění aplikace předpisů vycházejících ze stavu obecného. Argumentuje se i tím, že z dispozitivní povahy úpravy manželských majetkových vztahů vyplývá nutně závěr, že mají-li manželé možnost zákonné majetkové spoločenství smluvně vyloučit, nelze jim naopak nedat možnost původně existující zákonné majetkové spoločenství smluvně obnovit. Viz např. Leopold Stecki, *Ustanie ustawowej wspólnosci malzenskiej majatkowej*, str. 27.

z manželů, vzniklých před zánikem zákonného majetkového společenství, ze společného majetku manželů ve stejném rozsahu jako před jeho zánikem.

Kolize zájmů věřitele a manžela dlužníka je tedy řešena ve prospěch zájmů věřitele, což se zdůvodňuje tím, že k obnově zákonného společenství dochází většinou z vůle obou manželů.¹¹¹⁾

b) Systém odděleného majetku

Systém odděleného majetku manželů jakožto právní forma soustavy manželského majetku může podle polského práva vzniknout na základě dvou právních skutečností:

- automaticky ze zákona v případě, že za trvání manželství došlo k zániku zákonného majetkového společenství (viz čl. 54 k. r. i. p.),
- na základě tzv. manželské majetkové smlouvy nebo smlouvy o manželském majetku, vylučující zákonné majetkové společenství jakožto systém úpravy vzájemných majetkových vztahů manželů (viz čl. 51 k. r. i. p.).

Smlouva o manželském majetku je konstitutivní právní skutečností, mající za následek vznik a někdy zároveň i zánik manželského majetkového systému. Lze ji uzavřít buď ještě před uzavřením manželství — v tomto případě je právní skutečností podmíněnou a nabývá účinnosti až uzavřením manželství, nebo po uzavření manželství a v tomto případě pak půjde o právní skutečnost nepodmíněnou, která však bude mít za následek nejen vznik určitého majetkového systému mezi manžely, ale současně i zánik dosavadního systému majetkového společenství (ať už zákonného či smluvního).

Manželská majetková smlouva musí být uzavřena ve formě notářského aktu (čl. 47 § 1 k. r. i. p.). Nedodržení zákonem stanovené formy má za následek neplatnost smlouvy a z toho nutně plynoucí i další následek, že totiž majetkové vztahy manželů se budou řídit s účinky ex tunc systémem zákonného majetkového společenství, nebo jde-li o smlouvu uzavíranou po vzniku manželství, původně existujícím systémem manželského majetku. Vůči třetím osobám lze se na majetkové manželství dovolávat jen, pokud jim byla známa jejich existence a obsah (viz čl. 47 § 2 k. r. i. p.). Rozhodovat bude přitom znalost těchto skutečností před nebo nejpozději v době uzavírání právního úkonu, který vyvolal potřebu se na zmíněnou smlouvu odvolat.

Z uvedeného tedy vidíme, že systém odděleného majetku může existovat jako smluvní nebo i legální. Rozdíl mezi oběma případy je zejména

¹¹¹⁾ V podrobnostech odkazuji na L. Stecki, cit. dílo, str. 72, 73.

v jejich vzniku. Zatímco legální systém odděleného majetku vzniká automaticky ex lege okamžikem zrušení zákonného majetkového společenství za trvání manželství, smluvní systém odděleného majetku vzniká na základě smlouvy manželů a vůči třetím osobám působí jen, pokud jim jeho existence byla známa.

V systému odděleného majetku zůstává každý z manželů samostatným subjektem veškerých majetkových práv i povinností, nabytých před i po uzavření manželství, resp. po vzniku tohoto systému. Manželé samostatně spravují a disponují svým majetkem a sami též nesou majetkovou odpovědnost. Při nakládání svým majetkem mohli by být navzájem omezeni požadavkem souhlasu druhého manžela jen v tom případě, kdy by určitý úkon ohledně majetku jednoho manžela vzhledem k jeho důsledkům bylo možno kvalifikovat zároveň jako důležitou věc týkající se celé rodiny ve smyslu čl. 24 k. r. i. p., vyžadující dohody obou manželů a v případě jejího nedostatku rozhodnutí soudu.

Pokud by mezi manžely došlo ke vzniku společenství některých majetkových práv, šlo by o společenství ve smyslu občanského práva a nikoli o rodinné právní instituci.

K zániku smluvního systému odděleného majetku dochází na základě v podstatě totožných právních skutečností, jak byly popsány při zániku zákonného majetkového společenství, s výjimkou zániku na základě soudního rozhodnutí a zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům jednoho či obou manželů.

Z dikce ustanovení čl. 52 § 1 a 53 k. r. i. p. plyne, že oba dva případy přicházejí v úvahu jen u majetkového společenství, a to jak zákonného, tak smluvního.

Ve srovnání se systémem zákonného majetkového společenství má systém odděleného majetku nesporné klady, avšak má i řadu záporů.

Výhody spočívající zejména v jednoduchosti, vylučující řadu komplikovaných majetkových sporů a složité účtování mezi manžely a ve vyloučení nevýhod, které spolu nese věcné ručení společným majetkem v případě odpovědnosti za závazky jen jednoho z manželů, na které jsem poukázala již výše.

Nevýhody systému odděleného majetku se projevují zejména v případě, kdy je zaměstnán jen jeden z manželů, neboť tehdy nezajišťuje druhému manželovi, pečujícímu o děti a společnou domácnost, rovné majetkové postavení a neposkytuje mu takové majetkové zajištění, jako systém zákonného majetkového společenství.

Z toho se pak v literatuře uzavírá, že systém odděleného majetku je vhodný především tam, kde jsou zaměstnáni oba manželé a kde majetková situace obou manželů je zhruba stejná.

c) Smluvní systém majetkového společenství

Smluvní systém majetkového společenství může vzniknout na základě smlouvy snoubenců nebo manželů o modifikaci rozsahu zákonného majetkového společenství, spočívající buď v jeho rozšíření, nebo naopak omezení. O formě a účinnosti takové smlouvy ve vztahu k osobám třetím platí totéž, co bylo uvedeno o smlouvě vylučující zákonné majetkové společenství.

Zatímco pro omezení rozsahu zákonného majetkového společenství rodinný kodex žádné hranice nestanoví,¹¹²⁾ možnosti jeho rozšíření omezuje v několika směrech:

Především zákon sám vylučuje, aby bylo majetkové společenství rozšířeno na práva výslovně taxativně vypočtená v čl. 49 § 1, tj. na nezci- zitelná práva, na právo na náhradu škody způsobené na zdraví a na od- škodnění za vytrpěné bolesti a na právo na odměnu za práci a jiné služby osobně vykonané jedním z manželů.

Možnost smluvního rozšíření rozsahu zákonného majetkového společen- ství je dále omezena stanovením vyvratitelné právní domněnky o tom, že věci sloužící k uspokojování osobních potřeb výlučně jen jednomu z manželů nepovažují se v pochybnostech za předmět majetkového spo- lečenství (čl. 49 § 2 k. r. i. p.).

Možnost smluvního rozšíření rozsahu zákonného majetkového společen- ství může být konečně omezena i projevem vůle dárce nebo zůstavitele o tom, že věci, které dědictvím nebo darem získá jen jeden z manželů, se nestanou předmětem majetkového společenství (viz čl. 49 § 3 k. r. i. p.).

Za trvání smluvního majetkového společenství spravují se tedy vzá- jemné majetkové vztahy manželů, tak jako je tomu za trvání zákonného majetkového společenství, dvěma majetkovými systémy. Majetek, tvořící tzv. společný majetek obou manželů, se spravuje smluvním systémem majetkového společenství, ostatní, tzv. oddělený nebo samostatný majetek manželů, pak předpisy občanského kodexu.

¹¹²⁾ Za platnosti rodinného kodexu z roku 1950 existoval názor, vyjádřený mj. i v komentáři k rodinnému kodexu (viz S. Breyer—S. Gross, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy-Komentarz*, str. 195), že neplatným by bylo takové ustanovení smlouvy o modifikaci rozsahu zákonného majetkového společenství, které by z něho vylučovalo odměnu za práci a jiné činnosti v případě, že výdělečně činný je jen jeden z manželů, nebo kdy se výše příjmů za práci obou manželů značně liší. Naproti tomu za platnosti nového rodinného kodexu, připouštějícího na rozdíl od minulého i úplné vyloučení zákonného majetkového společenství, nelze nalézt pro jakékoli omezování možnosti manželů omezit rozsah zákonného majetkového společenství opory v zákoně. Poukazuje na to mj. i Jan Winiarz v cit. práci, str. 76 a Z. Gawronska-Wasilkowska, která na str. 69 cit. práce uvádí, že de lege lata je možno smluvně omezit zákonné majetkové společenství i na jen velmi skromný rozsah, neboť nelze již argumentovat, že omezení zákonného majetkového společen- ství nesmí jít tak daleko, že by se stalo fikcí. Rovněž tak i S. Szer, *Prawo rodzinne*, str. 136.

Podíly manželů na společném majetku jsou na rozdíl od zákonného a majetkového společenství rovné jen potud, pokud smlouva nestanoví něco jiného (viz čl. 50 § 2 k. r. i. p.). Zásada rovnosti podílů manželů na společném majetku platí tedy ve smluvním systému majetkového společenství jen subsidiárně.

Pokud jde o odpovědnost za závazky jednoho z manželů, pak platí totéž, co bylo řečeno o této odpovědnosti při zákonném majetkovém společenství s těmito odchylkami:

- při omezení rozsahu zákonného majetkového společenství se omezují odpovědnost společným majetkem jen na to, co podle smlouvy tento majetek tvoří, a rozšiřuje se naproti tomu odpovědnost majetkem odděleným každého z manželů;
- při rozšíření rozsahu zákonného majetkového společenství i na předměty, které by za platnosti zákonného majetkového společenství byly odděleným majetkem každého z manželů, může věřitel jen jednoho z manželů žádat uspokojení ze společného majetku i v případě, že pohledávka vznikla před uzavřením manželství (čl. 50 § 1 k. r. i. p.);
- při rozšíření rozsahu zákonného majetkového společenství jen na některé z věcí, které by jinak patřily do zákonného majetkového společenství, se rozšiřuje odpovědnost společným majetkem i na tyto předměty.

Zánik smluvního majetkového společenství nastává v důsledku těchž právních skutečností jako zákonného majetkového společenství a působí v podstatě tytéž právní následky.

Sovětská právní úprava majetkových vztahů mezi manžely je obsažena v již citovaných Základech zákonodárství SSSR a svazových republik o manželství a rodině a v rodinných kodexech jednotlivých svazových republik.¹¹³⁾

Vychází z principu společenství majetku získaného jedním nebo oběma manžely za trvání manželství (viz čl. 12 Základů a čl. 20 kodexu o braku i semje RSFSR). Kromě společného majetku, který je předmětem majetkového společenství manželů, mají manželé i svůj samostatný majetek.

Pokud by došlo ke zrušení majetkového společenství za trvání manželství, nastoupil by systém odděleného majetku. Tento manželský majet-

¹¹³⁾ V současné době vesměs již neplatí rodinné republikánské zákonodárství z dvacátých let. Zákon o schválení Základů z 27. 6. 1963, publ. ve Vědomostech Verchovnoho sověta SSSR pod č. 241/63, ukládá v článku 8 Nejvyšším sovětům svazových republik uvést republikánské zákonodárství o manželství a rodině do souladu se Základy. Jak bylo již poznamenáno na str. 30, 31, do 1. prosince 1969 byly vydány nové kodexy o braku i semje v 10 svazových republikách.

kový systém platí v Sovětském svazu již přes 40 let a Základy jej převzaly bez podstatných změn a doplňků.¹¹⁴⁾

Zatímco samostatný majetek manželů podléhá právnímu režimu občanského zákonodárství, společný majetek podléhá především speciálnímu režimu, zakotvenému v zákonodárství o manželství a rodině.

Základními kritérii pro to, kterému z uvedených právních režimů bude ten který majetek podléhat, neboli pro určení, zda jde o majetek samostatný či společný, jsou doba jeho nabytí, právní důvod jeho nabytí a účel, jemuž má majetek sloužit, resp. jemuž slouží.

Za samostatný majetek manželů je třeba ve smyslu čl. 12 Základů a čl. 22 kodexu o brance i semje RSFSR považovat:

- majetek, který manželé nabyli před uzavřením manželství,
- majetek, kterého nabyli manželé za trvání manželství darem (což je v souladu s čl. 256 o. z. RSFSR) nebo děděním (což je v souladu s čl. 546 o. z. RSFSR).

Soudní praxe, jakož i právní teorie považují za samostatný majetek manželů dále i

- věci sloužící speciálním potřebám jednoho z manželů, i když byly získány za trvání manželství;¹¹⁵⁾
- věci sloužící osobní potřebě jednoho z manželů. Za takové věci se považují oděv, obuv, jakož i věci, užívané jedním z manželů k výkonu zaměstnání. Naproti tomu se nepovažují za samostatný majetek přepychové věci, i když jsou užívány jen jedním z manželů, pokud byly nabyty během trvání manželství;¹¹⁶⁾
- někteří autoři považují za samostatný majetek i hmotné substráty výsledků tvůrčí duševní činnosti (rukopisy, modely vynálezů a objevů, originály výtvarných děl).¹¹⁷⁾

Pochybnosti vzbuzuje odpověď na otázku, jakému právnímu režimu podléhá majetek získaný jedním z manželů za trvání manželství v důsledku udělení Leninovy nebo státních cen, příp. jiných cen a vyzname-

¹¹⁴⁾ Viz např. čl. 10 rod. kodexu RSFSR z r. 1926 o tom, že majetek, který náležel každému z manželů před sňatkem, se považuje za jeho samostatný majetek i po uzavření manželství. Avšak majetek, jehož manželé nabyli za trvání manželství, se považuje za jejich majetek společný. To na rozdíl od čl. 105 rod. kodexu z roku 1918, který stanovil, že manželství nezakládá majetkové společenství manželů.

¹¹⁵⁾ Viz Sudebnaja praktika RSFSR 9/1930, str. 11; V. I. Serebrovskij, Základy sovětského rodinného práva. Tři studie o sov. rodinném právu, Orbis, Praha 1949, str. 7; v poslední době pak E. M. Vorožejkin, Pravovyje osnovy braka i semji, Moskva 1969, str. 60.

¹¹⁶⁾ Viz čl. 22 kodexu o brance i semje RSFSR a dále Sudebnaja praktika Nejvyššího soudu RSFSR, sešit III/1948, str. 24–25 a č. 23/1928, str. 8; V. I. Serebrovskij, cit. práce, str. 7; A. M. Nemkov, Imuščestvennyje pravootnošeniya v semje, Perm 1966, str. 44.

¹¹⁷⁾ Viz V. I. Serebrovskij, Voprosy sovětskovo avtorskovo prava, AN SSSR, Moskva 1966, str. 2, 5.

nání, udělených za vynikající činnost. Část teorie a soudní praxe do účinnosti Základů, tj. do 1. 10. 1968, považovala vesměs tento majetek za samostatný.¹¹⁸⁾

Peněžní vklady u spořitelny nebo jiných úvěrových institucí se považují za majetek toho z manželů, na jehož jméno je vklad uložen. Totéž platí i o státních dluhopisech, jejichž vlastníkem je ten z manželů, na jehož jméno znějí.¹¹⁹⁾

Základy občanského zákonodárství přinesly změnu do uvedeného speciálního režimu vkladů občanů potud, že v čl. 87 připouští jeho rozdělení soudem na návrh jednoho z manželů, pokud uložené prostředky jsou společným majetkem manželů. Obdobné ustanovení obsahuje i o. z. RSFSR v čl. 395. Teprve po rozdělení vkladu, znějícího na jméno jednoho z manželů, lze na něj vést exekuci pro nesplnění závazky, za jejichž splnění odpovídá nebo ručí i druhý manžel.¹²⁰⁾

Za společný majetek obou manželů je ve smyslu čl. 12 Základů¹²¹⁾ třeba považovat veškerý majetek, získaný manžely za trvání manželství, s výjimkou toho, co tvoří jejich samostatný majetek.

V sovětské právní teorii není jednotna názoru, jak vykládat dikci „vše, co bylo získáno jedním či oběma manžely za trvání manželství“. Jde o to, jak kvalifikovat majetek, který byl získán sice za trvání manželství, avšak ze samostatného majetku (koupí, výměnou) jednoho z manželů a jak kvalifikovat samostatný majetek jednoho z manželů, který byl za trvání manželství opravován či přepracováván a náklady byly hrazeny ze společného majetku.¹²²⁾

¹¹⁸⁾ Viz V. I. Serebrovskij, Základy sovětského rodinného práva, str. 7; V. A. Rjasencev, Semejnoje pravo str. 87 a Sbornik postanovlenij Plenuma i opredelenij kollegij Verhovnovo Suda SSSR, Jurizdat, 1940, str. 183. Naproti tomu opačný názor viz E. M. Vorožejkin, cit. práce, str. 63; S. N. Bratus, O. S. Joffe, Graždanskoe pravo, Moskva 1967, str. 50.

¹¹⁹⁾ Viz Směrnice pléna Nejvyššího soudu RSFSR z 29. 1. 1942 „O rozdělení vkladů manželů, uložených ve spořitelnách na jméno jednoho z manželů“, Sbornik postanovlenij Plenuma i opredelenij kollegij VS SSSR, 1942, str. 27, kde byla vyslovena zásada, že vklady ve spořitelnách tvoří osobní vlastnictví vkladatele a že nakládat s vkladem může pouze vkladatel. Manžel vkladatele nemá proto právo vést exekuci na vklad, znějící na jméno manžela vkladatele nebo žádat rozdělení vkladu z odůvodněním, že prostředky uložené jako vklad tvoří majetek, společně získaný oběma manžely za trvání manželství.

Tato praxe byla v literatuře kritizována, že zjevně porušuje zájmy druhého manžela a že je v rozporu s principem společenství majetku, získaného během manželství (viz G. M. Sverdlov, K otázce společného majetku manželů. Tři studie o sovětském rodinném právu, Orbis, Praha 1949, str. 45 an.).

¹²⁰⁾ Viz Bjuulleten Verhovnovo suda RSFSR č. 9/65, str. 15 a č. 12, str. 2.

¹²¹⁾ Obdobně viz i úpravu v republikánském zákonodárství, kde však existuje i řada rozdílů nejen ve vymezení pojmu společný majetek, ale i v názvu právního institutu, upravujícího majetkové vztahy mezi manžely a ve způsobu dělení společného majetku.

¹²²⁾ Tak např. V. Fedorov, Obščaja sobstvennost suprugov, Socialističeskaja zakonnost 9/59, str. 43 a A. G. Vlasov, Imuščestvennye otnošenija suprugov, Gos-

Vzhledem k uvedenému vyznačuje se některými specifiky úprava majetkových vztahů mezi manžely, členy kolchozní usedlosti (příp. zemědělské usedlosti).

Ustanovení článku 12 Základů o společném a samostatném majetku manželů se totiž vztahují jen na ten jejich majetek, který tvoří jejich osobní vlastnictví.¹²³⁾ Právo manželů na držbu, užívání a nakládání vlastnictvím kolchozní usedlosti se řídí zákonodárstvím svazových republik.

U manželů — členů kolchozní (zemědělské) usedlosti je tudíž třeba diferencovat:

- majetek v jejich osobním vlastnictví, který obdobně, jako je tomu u ostatních manželů, může být buď jejich samostatným, nebo společným majetkem ve smyslu čl. 12 Základů zákonodárství o manželství a rodině. Sem patří i podíl, který dostane některý z manželů po odchodu z kolchozní usedlosti, pokud k tomu dojde za trvání manželství;¹²⁴⁾
- majetková práva (držba, užívání, dispozice) manželů ohledně majetku, který je ve vlastnictví kolchozní usedlosti, jejichž realizace se řídí zákonodárstvím svazových republik.¹²⁵⁾

jurizdat 1963, str. 9, zastávají názor, že věc, resp. majetek, získaný sice za trvání manželství, ale z prostředků, patřících do samostatného majetku, se považují za samostatný majetek. P. E. Orlovskij, K voprosu o rozdělno i obščem imuščestve suprugov po sovětskomu semejnemu pravu, Věstník MGU, serie XII, pravo 6/1966, str. 5, považuje naproti tomu i takovýto majetek za společný, neboť za společný majetek je pry třeba považovat veškerý majetek nabytý manžely po uzavření manželství.

Pokud jde o druhý případ, tj. právní status samostatného majetku jednoho z manželů, oprávaného či přepracovaného na náklad společného majetku, soudní praxe i teorie shodně zastávají názor, že záleží na hodnotě takového majetku před opravou či zpracováním a po nich a na výši nákladů na opravy a zpracování (viz A. I. Nemkov, Imuščestvennyje otnošenija v semje, str. 52—53).

Touto otázkou se zabýval i Nejvyšší soud RSFSR a vyslovil názor, že dům, na kterém byly za trvání manželství provedeny generální opravy z prostředků patřících do společného majetku, je třeba považovat za společný majetek manželů, bez ohledu na to, že patřil původně do samostatného majetku jednoho z nich (viz Sudebnaja praktika NS SSSR, sešit III/1947, str. 23—24). Citované stanovisko převzal i nový kodex o brake i semje RSFSR, čl. 22.

¹²³⁾ Na základě článku 25 Základů občanského zákonodárství může být v osobním vlastnictví člena kolchozní usedlosti jen ten majetek, který podle stanov kolchozu není vyhrazen pouze pro osobní vlastnictví kolchozní usedlosti. Kromě toho dobytek může být v osobním vlastnictví člena kolchozní usedlosti jen, pokud nepřesahuje maximální množství, stanovené zákonodárstvím svazových republik.

¹²⁴⁾ Každý člen kolchozní usedlosti má při odchodu nárok na zásadně stejný podíl, a to buď v penězích, nebo pokud opouští usedlost s cílem usadit se v tomtéž kolchoze a založit novou usedlost in natura. Podíl praceschopných členů může být zmenšen rozhodnutím soudu, pokud by míra jejich účasti na vytváření společného majetku byla podstatně menší než u ostatních členů.

Pokud by se některý z členů kolchozní usedlosti po dobu tří let neúčastnil vůbec vedení společného hospodářství ani prací, ani peněžními či jinými prostředky a není-li důvodem vojenská služba či studium, přestává být členem kolchozní usedlosti a ztrácí nárok na podíl.

¹²⁵⁾ Podle čl. 27 Základů občanského zákonodárství patří majetek kolchozní

Subjektem bezpodílového spoluvlastnictví kolchozní usedlosti je kolchozník a jeho rodina (tedy nejen manželé), pokud hlavním zdrojem jejich příjmů je práce zletilých členů rodiny v kolchozu a pomocným zdrojem práce na záhumenkovém hospodářství.

Obdobná právní situace nastává v případě bezpodílového spoluvlastnictví zemědělské usedlosti, která se liší od kolchozní tím, že není svázána se společnou výrobou v kolchozu, ale s prací zemědělce a jeho rodiny na jejich vlastním hospodářství.

Zatímco samostatný majetek manželů je předmětem jejich osobního vlastnictví či podílového spoluvlastnictví, které se řídí občanským zákonodárstvím, jejich společný majetek tvoří tzv. bezpodílové spoluvlastnictví manželů, zakotvené v čl. 26 Základů občanského zákonodárství a podrobněji upravené v čl. 12 Základů zákonodárství o manželství a rodině.

Jakožto bezpodíloví spoluvlastníci mají manželé při realizaci subjektivních práv ohledně společného majetku rovné právní postavení, a to i v tom případě, jestliže jeden z manželů pečoval o společnou domácnost, o výchovu dětí, nebo jestliže z jiných závažných důvodů neměl vlastní příjmy.¹²⁶⁾

Pokud by mezi manžely nedošlo k dohodě o výkonu jejich subjektivních vlastnických oprávnění, mohou se obrátit na soud. Právní úkony jednoho z manželů učiněné při realizaci vlastnického práva se považují za úkony obou manželů. Zásady nevyžadují zásadně souhlas ani zmocnění druhého manžela, bez ohledu na obsah a majetkový důsledek právního úkonu. Výjimku tvoří pouze prodej obytného domu podle kodexu Uzbecké, Kazachské a Estonské SSR. Kupní či jiná smlouva o převodu vlastnictví k obytnému domu, patřícímu do společného majetku obou manželů, kterou

usedlosti jejím členům jako bezpodílové spoluvlastnictví. Do tohoto majetku patří:

- majetek spojený se záhumenkovým hospodářstvím (obytný dům, dobytek, drůbež a drobný hospodářský inventář);
- pracovní příjmy za práci v kolchozu a ostatní majetek, který byl vnesen do kolchozní usedlosti jejími členy, tj. i majetek získaný členem usedlosti darem, děděním nebo příjmy za práci mimo kolchoz;
- domácí zařízení a předměty osobní potřeby, získané členy kolchozní usedlosti ze společných prostředků.

¹²⁶⁾ To je rozdíl od dosavadní právní úpravy v rodinných kodexech některých svazových republik. Zatímco např. gruzínský a běloruský rodinný kodex stavěl výslovně práci ženy v domácnosti a její péči o děti, vzhledem k jejímu právu na společný majetek, na roveň práci muže, pracujícího za mzdu, rodinný kodex RSFSR tuto otázku vůbec neřešil. Při určování výše podílu toho kterého manžela na společném majetku se uplatňovaly dvě metody: metoda rod. kodexu RSFSR, podle které výše podílu manžela na společném majetku závisela na míře jeho přičinění se o získání společného majetku a metoda kodexu běloruského a gruzínského, vycházející z rovnosti podílů obou manželů.

uzavírá jeden z nich, musí být totiž notářsky ověřena a vyžaduje se písemný souhlas druhého manžela.¹²⁷⁾

Pokud by však byl předmětem dispozice obytný dům, patřící do samostatného majetku jen jednoho z manželů, souhlas druhého manžela se nevyžaduje.¹²⁸⁾

Při úpravě dispozičního oprávnění manželů ohledně jejich společného majetku vychází sovětský zákonodárce z principu ochrany dobré víry třetích osob a ochrany zájmů manželů i rodiny. Na rozdíl od polského zákonodárce nepodmiňuje však ochranu zájmů třetích osob jejich dobrou vírou.

Zmíněná zásada ochrany zájmů třetích osob, vyjádřená v tom, že právní úkony jen jednoho z manželů ohledně společného majetku se považují za právní úkony i druhého manžela, má právní relevanci z hlediska jejich účinnosti vůči druhému manželu.

Právní úkon jen jednoho z manželů, týkající se společného majetku, je platný a tedy účinný vůči třetím osobám bez ohledu na to, zda o něm druhý manžel věděl a zda takový úkon je či není v zájmu obou manželů, resp. rodiny. Zásada ochrany zájmů manželů a rodiny je pak vyjádřena v tom, že právní následky takového právního úkonu vůči druhému manželu se v literatuře i soudní praxi činí závislými na těchto okolnostech:

pokud právní úkon jen jednoho z manželů ohledně jejich společného majetku je v zájmu celé rodiny, resp. obou manželů, odpovídají za závazky jím založené oba manželé solidárně, veškerým svým majetkem.

Vznikl-li závazek z úkonu jen jednoho z manželů, učiněného v souvislosti se zajišťováním uspokojování potřeb rodiny, pak je dle názoru pléna Nejvyššího soudu RSFSR¹²⁹⁾ správné, aby byl uspokojen ze společného majetku manželů, tj. aby věřitel měl možnost vést exekuci na veškerý společný majetek manželů. To plyne ze zásady, že potřeby rodiny se mají uspokojovat ze společného majetku obou manželů.

Pokud právní úkon jen jednoho z manželů se sice týká společného majetku, ale není v zájmu rodiny, pak za závazky jím založené odpovídá

¹²⁷⁾ Smyslem tohoto opatření je ochrana práv druhého manžela a ostatních členů rodiny, viz E. M. Vorozhejkin, cit. dílo, str. 66.

¹²⁸⁾ V literatuře je poukázováno v této souvislosti na nebezpečí vzniku obtížné životní situace pro druhého manžela a ostatní členy rody, zejména když čl. 120 o. z. RSFSR o předkupním právu nechrání bytová práva druhého manžela a jeho dětí, pokud nejsou spoluvlastníky domu. Navrhuje se, aby byly vytvořeny účinné právní záruky, chránící základní zájmy druhého manžela a jeho rodiny. Poukazuje se v této souvislosti na bulharský rodinný kodex z 15. 3. 1968, který omezuje dispoziční práva manžela — vlastníka obytného domu, pokud v něm bydlí druhý manžel spolu s nezletilými dětmi a nemají jiný byt, příp. se navrhuje připustit prodej jen pod podmínkou, že druhý manžel spolu s ostatními členy rodiny budou mít i nadále právo užívat ve zcizovaném domě obytný prostor, nezbytný pro uspokojení jejich bytových potřeb. Viz E. M. Vorozhejkin, cit. práce, str. 67.

¹²⁹⁾ Viz Sudebnaja praktika Verhovnovo suda SSSR, III/1948, str. 3.

pouze manžel, který jej učinil a pouze svým samostatným majetkem, případně podílem na společném majetku (viz čl. 57 Základů občanského soudního řízení). Pokud by manžel musel odpovídat svým podílem na společném majetku, bylo by třeba provést jeho rozdělení.¹³⁰⁾

Konečně za závazky z právních úkonů jen jednoho z manželů, které se týkají jeho samostatného majetku, třebaže byly učiněny za trvání manželství, odpovídá toliko manžel — dlužník a toliko svým samostatným majetkem, příp. podílem na společném majetku.¹³¹⁾

V teorii není jednota názorů, jak řešit případy odpovědnosti za škodu, způsobenou trestným činem (protiprávním jednáním) jednoho z manželů, pokud se v důsledku takového jednání zvětšil společný majetek obou manželů.

V této souvislosti se pak řeší obecnější otázka, totiž otázka odpovědnosti, příp. ručení za škodu způsobenou protiprávním jednáním (trestným činem) jednoho či obou manželů.

Odpověď se činí vesměs závislou na tom, zda škoda byla způsobena protiprávním jednáním obou manželů či jen jednoho z nich, a v posledním případě pak, zda měla za následek zvětšení společného majetku a v kladném případě pak zda druhý manžel o tom věděl či nikoli.

Pokud byla škoda způsobena protiprávním jednáním obou manželů, je shoda názorů, že podle čl. 455 o. z. RSFSR oba odpovídají solidárně veškerým svým majetkem. Pokud způsobil škodu jeden z manželů a v důsledku jeho protiprávního jednání nebyl zvětšen společný majetek, odpovídá pouze svým samostatným majetkem, resp. podílem na společném majetku. Pokud by se však v důsledku takového jednání zvětšil společný majetek manželů, pak někteří autoři diferencují způsob odpovědnosti podle toho, zda druhý manžel o tom věděl či nikoli. Jestliže věděl, že společný majetek se zvětšil v důsledku trestného činu či protiprávního jednání druhého manžela, a majetek takto získaný užíval, jsou oba zavázáni solidárně podle cit. čl. 455 o. z. a čl. 17—19 trestního kodexu RSFSR.

Pokud by však manžel o trestném činu manžela druhého nevěděl a nemohl-li ani předpokládat, že ke zvětšení společného majetku došlo v důsledku trestného činu jeho manžela, hradí se škoda jen ze samostatného majetku manžela-pachatele, či jeho podílu na společném majetku. Argumentuje se, že opačné řešení by znamenalo odpovědnost bez zřetele na zavinění, což by bylo v rozporu s principy sovětského občanského a trestního práva a s čl. 57 Základů obč. zákonodárství.¹³²⁾

¹³⁰⁾ Viz K. A. Grave, *Imuščestvennyje otnošenija suprugov*, Gosjurizdat 1960, str. 93—94.

¹³¹⁾ Viz výše cit. usnesení pléna Nejvyššího soudu SSSR a čl. 23 kodexu o brance i semje RSFSR.

¹³²⁾ Viz E. M. Vorožejkin, cit. dílo, str. 74.

Naproti tomu jiní autoři jakož i v některých případech soudní praxe, řeší případ odpovědnosti za škodu, způsobenou trestným činem, resp. protiprávním jednáním jednoho manžela, pokud se tím zvětšil společný majetek tak, že je možno vést exekuci na společný majetek obou manželů, bez ohledu na to, věděl-li druhý manžel o trestném činu či nikoli.¹³³⁾

Základy zákonodárství SSSR o manželství a rodině neupravují, resp. nestanoví případy zániku ani zrušení bezpodílového spoluvlastnictví manželů, a rovněž tak se v Základech neřeší, zda a za jakých předpokladů je bezpodílové spoluvlastnictví manželů zrušitelné i za trvání manželství a v kladném případě, zda je možná jeho obnova.¹³⁴⁾

Vzhledem k tomu, že článek 12 Základů váže vznik a existenci bezpodílového spoluvlastnictví na manžele, zaniká nepochybně vždy spolu se zánikem manželství smrtí, resp. prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, zrušením manželství rozvodem či jeho prohlášením za neplatné.

Po zániku nebo zrušení bezpodílového spoluvlastnictví manželů se provede rozdělení společného majetku, a to podle kritérií stanovených v článku 12 Základů a čl. 21 kodexu o bráce i semje RSFSR. Jsou jimi:

- zásada rovnosti podílů obou manželů¹³⁵⁾
- přípustnost modifikace výše podílů soudem, vyžadují-li to zájmy nezletilých dětí,¹³⁶⁾ nebo závažný zájem jednoho z manželů.¹³⁷⁾

Rozdělení společného majetku mohou provést buď sami manželé, pokud

¹³³⁾ Viz V. A. Rjasencev, Semejnoje pravo, cit. dílo, str. 102; Sudebnaja praktika Verhovnoho suda SSSR 6/53; Sovětskaja justicija 13/1960; Bjuleten Verhovnoho suda RSFSR 2/1965; čl. 23 kodexu o bráce i semje RSFSR.

¹³⁴⁾ Na tyto otázky nedával odpověď ani rodinný kodex RSFSR z roku 1926. Soudní praxe však připouštěla dělení společného majetku i za trvání manželství, neboť vycházela z toho, že manželství je širší společenství než jen majetkové, že je to složitý mnohostranný vztah, a tudíž odpadne-li jeden z jeho prvků, nemusí to mít ještě za následek zánik manželství jako takového. Proto nelze zrušení majetkového společenství nutně vázat jen na zrušení manželství (viz G. M. Sverdlov, cit. práce K otázce společného majetku manželů, str. 58).

¹³⁵⁾ Narodil od toho čl. 10 rod. kodexu RSFSR z r. 1926 stanovil, že v případě sporu určí výši podílů, náležejících každému z manželů, soud. Soudní praxe pak skutečně určovala výši podílů v různých případech různě, nevylučovala dokonce ani odeprání podílu na společném majetku jednomu z manželů. Rozhodujícím kritériem byla míra účasti manželů na získání společného majetku.

¹³⁶⁾ Tuto zásadu respektovaly soudy i před vydáním Základů, dokonce byla vyjádřena v jedné směrnicí Nejvyššího soudu SSSR, kde se uvádí, že při rozdělování společného majetku manželů a určení, která věc připadne tomu kterému manželovi, si musí soud nejprve ujasnit, u kterého z manželů zůstanou po rozvodu děti. To bude rozhodující okolnost pro rozhodování, komu z manželů připadne ta která věc, která nemůže být rozdělena in natura, aby byly zajištěny materiální předpoklady pro výchovu dětí. V prvé řadě se to týkalo takových věcí, jako je obytný dům (viz Sbornik postanovlenij Plenuma i opredelenij kollegij Verhovnoho suda SSSR, 1940, Jurizdat 1941, str. 239).

¹³⁷⁾ Jde o nové kritérium, soudní praxi dosud neznámé. V literatuře je vykládáno tak, že takovýto zájem nemůže být v rozporu se zájmy nezletilých dětí a že jejich respektování se nesmí podstatným způsobem dotýkat zájmů druhého manžela (viz E. M. Vorožejkin, cit. práce, str. 71).

je mezi nimi o tom shoda, jinak je provede soud na návrh jednoho z nich. Podle čl. 21 kodexu o brake i semje RSFSR se nárok na rozdělení společného majetku promlčuje ve 3 letech od skončení manželství.

Probíhá-li rozvodové řízení, zabývá se touto otázkou soud k návrhu jednoho z manželů již v rámci rozvodového řízení. Pokud by se však rozdělení společného majetku dotýkalo zájmů třetích osob, musí být i zde provedeno v samostatném řízení za účasti těchto zainteresovaných.¹³⁸⁾

Úpravu právních následků neplatnosti manželství na vzájemné majetkové vztahy mezi manžely ponechávají Základy svazového zákonodárství o brake i semje (čl. 13 in fine) rodinným kodexům svazových republik.

Kodex o brake i semje RSFSR stanoví v čl. 46, že neplatnost manželství působí zásadně ex tunc a tudíž majetek, získaný manžely v době manželství později prohlášeného za neplatné, se bude zásadně řídit ustanoveními občanského zákoníku RSFSR o spoluvlastnictví (čl. 116–125). Pouze v případě, kdy jeden z manželů byl při uzavírání neplatného manželství v dobré víře, tj. nevěděl o důvodu neplatnosti, posuzuje se majetek získaný během trvání neplatného manželství podle kodexu o brake i semje čl. 25–29 o bezpodílovém spoluvlastnictví manželů.

Obdobné ustanovení obsahují i ostatní citované republikové kodexy o brake i semje, vydané na základě Základů do konce minulého roku.

Uzavření manželství má za následek též vznik jednoho důležitého majetkového práva, totiž právo bydlet v bytě druhého manžela – nájemce. Podle čl. 56 Základů obč. zákonodárství a čl. 301 o. z. RSFSR má manžel jakožto člen rodiny¹³⁹⁾ samostatné právo na bydlení v bytě druhého manžela a při užívání bytu má s ním rovné právní postavení. To znamená, že na jedné straně je třeba jeho souhlasu při jakékoli dispozici s bytem, na druhé straně však solidárně odpovídá s manželem nájemcem za závazky vyplývající z nájemní smlouvy.

Samostatnost práva manžela užívat byt, pronajatý druhému manželů, se projevuje zejména pak v tom, že opustí-li nájemce rodinu, či přestěhuje-li se bez souhlasu rodiny do jiného bytu, právo ostatních členů rodiny, tedy i druhého manžela, na další bydlení v tomto bytě trvá.

Pokud by došlo ke zrušení nájmu v důsledku závadného chování manžela-nájemce, pak pokud druhý manžel, právě tak jako ostatní členové

¹³⁸⁾ Viz čl. 36 kodexu o brake i semje RSFSR a Bjulleten Verchovnoho suda RSFSR 1963, č. 7, str. 3.

¹³⁹⁾ Za členy rodiny, kteří mají stejné právo užívat byt spolu s nájemcem, považuje čl. 301 o. z. RSFSR manžela, děti a rodiče, a je-li splněn předpoklad společného bydlení a vedení společné domácnosti s nájemcem, i ostatní příbuzné a práce neschopné, kteří jsou odkázáni na jeho výživu.

rodiny, se takto také nechovali, nemají povinnost se vystěhovat spolu s nájemcem.¹⁴⁰⁾

Podle sovětského práva se tedy majetek manželů může spravovat:

- systémem bezpodílového spoluvlastnictví, půjde-li o tzv. „společný majetek manželů“, které se vztahuje nejen na práva k věcem hmotným, ale i na nároky a pohledávky, s výjimkou nároků z vkladů a státních dluhopisů;

Je pojat jako systém zákonný a kogentní, takže jakékoli smluvní modifikace by byly neplatné;

- systémem odděleného majetku, dojde-li k rozdělení společného majetku za trvání manželství;

- obecnou právní úpravou občanského zákonodárství, půjde-li o tzv. samostatný majetek manželů.

Odpovědnost příp. ručení manželů za závazky vzniklé za trvání manželství záleží na povaze závazku (tj. týká-li se společného samostatného majetku, či obstarávání záležitostí celé rodiny), na důvodu jeho vzniku (vznikl-li úkonem právním či protiprávním) a na jeho následcích (byl-li v zájmu rodiny či nikoli).

Úprava majetkových vztahů mezi manžely v Německé demokratické republice je obsažena v rodinném zákoníku z 20. prosince 1965, v § 13 an.

Z hlediska odpovědnosti na otázku, jakým právním režimem se budou spravovat je rozhodující, zda-li se týkají společného či samostatného majetku manželů, a jestli manželé uzavřeli dohodu o modifikaci zákonného majetkového systému.

Za společný majetek manželů prohlašuje § 13 odst. 1 rod. zák. věci, majetková práva a úspory, získané během manželství jedním nebo oběma manžely prací nebo z pracovních příjmů. Pracovním příjmům jsou na roveň postaveny příjmy z rent, stipendií nebo podobných opakujících se plnění. Jestliže však příjmy a opakující se důchody mají ryze občansko-právní charakter a nejsou v žádném vztahu k pracovnímu důchodu (úroky z půjček a hypoték, nájemné), pak podle komentáře k rodinnému zákonu do společného majetku manželů nepatří.¹⁴¹⁾

Za společný majetek nelze naproti tomu podle citovaného komentáře (str. 63) považovat již samotný nárok na mzdou, příjmy a ostatní jim na roveň postavené důchody, ale až to, co bude za tyto prostředky opatřeno. Vystiktuje se sice i názor opačný, že totiž do společného majetku

¹⁴⁰⁾ Viz Sovetskoje graždanskoje pravo, hl. red. O. A. Krasavčikov, Moskva 1969, str. 160, díl druhý.

¹⁴¹⁾ Viz „Das Familienrecht der DDR“, Lehrkommentar, Berlin 1967, Staatsverlag der DDR, str. 65.

manželů patří již samotný nárok na pracovní příjem (viz G. Seifert, Neue Justitz 1965, str. 384), avšak ten dle názoru Komentáře neodpovídá zákonu. Protiřečí mu prý zákonná dikce „prací nebo z pracovních důchodů získané věci a majetková práva“. Této formulace by prý nebylo třeba, kdyby již pracovní důchody a nárok na ně měly představovat společný majetek. V tom případě by stačila formulace „prací získaná majetková práva“ (srov. Eberhardt, Neue Justitz, 1/1966 str. 8 an.). Pojetí Seifertovo neodpovídá, jak se píše v Komentáři na str. 63, ani skutečným životním poměrům a poukazuje se v této souvislosti na upotřebení části mzdy na osobní potřeby zaměstnanců a jeho pracovní závazky.

Teprve věci, opatřené z pracovních příjmů nebo úspory tvoří společný majetek manželů.

Výhry ze hry a státní loterie patří do společného majetku jen v tom případě, pokud byly náklady hry a sázení hrazeny z pracovních příjmů manželů. Naproti tomu, jestliže sázená částka pocházela z kapesného (tj. z části důchodu, určené k uspokojení osobních potřeb), výhra patří do samostatného majetku sázejícího (viz Komentář str. 64).

Úspory z pracovních příjmů patří do společného majetku manželů bez ohledu na to, zda jsou doma, či uloženy ve spořitelně na jméno jen jednoho z manželů (viz Komentář str. 64).

Samostatný majetek manželů tvoří ve smyslu § 13 odst. 2 rod. zák. věci a majetková práva, získané před uzavřením manželství, nebo které získal jeden z manželů darem, nebo které nabyl děděním, jakož i věci a majetková práva získaná z titulu udělení vyznamenání.

Za samostatný majetek prohlašuje zákon i věci, které užívá jeden z manželů k uspokojování svých osobních potřeb nebo k výkonu povolání, pokud jejich hodnota, vzhledem ke společným příjmům a majetku, není nepřiměřeně vysoká.

Naproti tomu věci, které si pořídili manželé sice před uzavřením manželství, avšak pro toto manželství (nábytek apod.), patří do společného majetku manželů, lze-li ze způsobu jejich zhodnocení a použití během manželství usuzovat na tomu odpovídající úmluvu manželů, uzavřenou před manželstvím (viz Komentář str. 65).

Společný majetek manželů tvoří tzv. společné vlastnictví a majetek podléhající speciálnímu právnímu režimu rodinného zákoníka.

Samostatný majetek manželů podléhá obecnému právnímu režimu občanského zákoníku.

Tento manželský majetkový systém je systémem zákonným, nikoli však kogentním, jakým je např. systém sovětský nebo československý. § 14 rod. zákona totiž připouští jeho modifikaci dohodou manželů, a to jak ve směru jeho rozšíření, tak zúžení.

Pro rozšíření zákonného majetkového systému nestanoví zákon žádné meze, dohodou může být rozšířen na veškerý majetek manželů a tím zcela vyloučena existence jejich samostatného majetku. Pokud by se dohodou o modifikaci společného vlastnictví a majetku manželů měl jeho předmět či obsah zúžit, jsou manželé ve své dispoziční volnosti omezeni potud, že nemohou smluvně ze společného majetku vyloučit věci, které jsou určeny k uspokojování společných potřeb rodiny. O jaké věci půjde, bude záležet na okolnostech konkrétního případu.

Dohoda o modifikaci společného vlastnictví a majetku má být zásadně písemná, jak praví § 14 rod. zák. a pokud by se týkala pozemků a obytných domů, musí mít formu notářského zápisu.

Správu společného majetku včetně dispozičních oprávnění vykonávají manželé společně. Vůči třetím osobám může jednat ohledně společného majetku a také jej zastupovat každý z manželů samostatně s účinky i pro manžela druhého (viz § 15 rod. zák.). Toto zákonné zástupčí právo nemůže být druhým manželem vyloučeno ani omezeno. V případě jeho zneužití jednajícím manželem, nemůže druhý manžel sice znevážit účinky takového jednání vůči osobě třetí, má však právo žádat o předčasné zrušení společného vlastnictví a majetku (viz Komentář str. 73).

Dobrou víru nabyvatele chrání zákon i tehdy, pokud by jeden z manželů zneužil svého zákonného zástupčího práva a zcizil třetí osobě věc, patřící do samostatného majetku druhého manžela. Třetí osoba nabývá vlastnického práva, je-li v dobré víře, tj. jestliže předpokládala, že se jedná o samostatný majetek jednajícího manžela či o majetek společný. Jde o jeden z případů nabytí vlastnictví od nevlastníka (viz k tomu Komentář, str. 73). Pokud by však třetí osoba věděla, že druhý manžel s takovým jednáním nesouhlasí, byl by převod neplatný.

Při úpravě dispozičních oprávnění manželů ohledně společného majetku vychází německý zákonodárce především z principu ochrany dobré víry třetích osob.

Výjimku z uvedeného zákonného zástupčího oprávnění činí dispoziční právní úkony ohledně domů a pozemků, patřících do společného majetku, které musí být vždy učiněny společně oběma manžely, a dispozice s vklady u spořitelny a bank, které podléhají speciálním předpisům.

Rozsah odpovědnosti a ručení za závazky mezi manžely záleží na dvou skutečnostech, totiž na okamžiku vzniku závazku a na povaze majetku, jehož se závazek týká.

Za společné závazky odpovídají manželé veškerým svým majetkem, tedy i společným majetkem bez omezení, a to bez ohledu na dobu jejich vzniku. Může se tedy jednat jak o závazky, založené společným jednáním obou manželů ještě před uzavřením manželství (např. při splátkovém obchodu), tak za trvání manželství, založené buď společným právním úko-

nem nebo jednáním jednoho z nich ohledně jejich společného majetku, či při obstarávání společných záležitostí celé rodiny podle § 11 rod. zák.

Odpovědnost za osobní závazky jednoho z manželů týkající se jeho samostatného majetku záleží na tom, kdy závazek vznikl. Vznikl-li před uzavřením manželství, pak odpovídá pouze manžel — dlužník a pouze svým samostatným majetkem.

Za závazky jednoho z majetků, vzniklé za trvání manželství a týkající se jeho samostatného majetku druhý manžel ručí věcně — totiž společným majetkem a pouze subsidiárně. Pokud by v konkrétním případě druhý manžel s věcným ručením celým společným majetkem nesouhlasil, určí soud na návrh tohoto manžela či věřitele, jaká část společného majetku podléhá věcnému ručení. Bude přitom přihlížet k zájmům ochrany práv tohoto manžela i věřitele a řídit se předpisy o dělení společného majetku po skončení manželství (viz § 16 odst. 1 rod. zák.). V tomto případě má každý z manželů také právo žádat soud o zrušení společného vlastnictví a majetku. Soud může tomuto návrhu vyhovět, je-li toho třeba k ochraně zájmů druhého manžela nebo nezletilých dětí (viz § 16 odst. 2 rod. zák.).

Výjimku z uvedeného tvoří závazky z titulu vyživovací povinnosti. Za jejich splnění věcně ručí druhý manžel společným majetkem bez ohledu na okamžik jejich vzniku, a to i pro nedoplatky vzniklé před uzavřením manželství. Společný majetek je však až subsidiárním zdrojem uspokojení věřitele, tj. uspokojení ze společného majetku lze žádat jen nelze-li jej dosáhnout ze samostatného majetku manžela dlužníka. (viz Komentář str. 76).

Společné vlastnictví a majetek manželů může skončit buď společně se zánikem nebo zrušením manželství, nebo i za trvání manželství rozhodnutím soudu k návrhu jednoho z manželů.¹⁴²⁾

Pokud by bylo společné vlastnictví a majetek soudem zrušeno z toho důvodu, že manželé žijí odděleně, pak obnoví-li později společné soužití, mohou nastat z hlediska právního režimu jejich majetkových vztahů dvě situace. Společné vlastnictví se obnoví spolu s obnovením společného soužití, automaticky s účinky ex tunc,¹⁴³⁾ nebo pokud manželé písemnou dohodou jeho obnovu vyloučili, se neobnoví a mezi manžely bude nadále existovat oddělenost majetku.

¹⁴²⁾ Soud může návrhu vyhovět tehdy, zjistí-li, že zrušení společného vlastnictví a majetku je nutné vzhledem k ochraně zájmů navrhovatele nebo nezletilých dětí (§ 41, odst. 1). Jako příklad se uvádí, žijí-li manželé odděleně, nebo jestliže jeden nebo oba nejsou ochotni pokračovat ve společném soužití.

¹⁴³⁾ Společným vlastnictvím a majetkem se v tomto případě stávají jak věci již rozdělené, které původně patřily do společného majetku, tak i věci získané jedním či oběma manžely prací či z pracovních důchodů v době po rozdělení společného majetku.

Došlo-li ke zrušení společného vlastnictví a majetku z jiných důvodů, je jeho obnovení možné jen na základě písemné dohody manželů.

Dojde-li ke skončení společného vlastnictví a majetku manželů, je třeba provést jeho rozdělení a rozhodnout, zda bude provedeno tzv. vyrovnání.

Zákon vychází z rovnosti podílů obou manželů (§ 39 rod. zák.) a konkrétní rozdělení ponechává především dohodě manželů. Pokud by k ní nedošlo, rozdělí společný majetek soud s přihlédnutím k životním poměrům účastníků.

Na návrh jednoho z manželů může soud výši podílů modifikovat, zejména vyžaduje-li to zájem nezletilých dětí, nebo když se jeden z manželů přiměřeně nepodílel na získání společného majetku výdělečnou prací či péčí o společnou domácnost. Ve zvláštních případech může dokonce rozhodnout, že veškerý společný majetek připadne jen jednomu z manželů (viz § 39 odst. 2 rod. zák.).

V zájmu ochrany právní jistoty je třeba, aby návrh na rozdělení společného majetku byl podán do jednoho roku od zániku či zrušení manželství nebo od jeho prohlášení za neplatné či od zrušení společného vlastnictví a majetku, jinak se každý z manželů stane samostatným vlastníkem těch movitých věcí, patřících do společného majetku, které se nacházejí v jeho držbě (viz § 39 odst. 3 rod. zák.).

K vyrovnání může dojít tehdy, jestliže jeden z manželů přispěl podstatně ke zvětšení či uchování samostatného majetku druhého manžela a svůj nárok uplatní u soudu (viz § 40 rod. zák.). V takovém případě mu může soud přiznat nárok na část samostatného majetku druhého manžela, a to až do výše hodnoty jedné poloviny podílu manžela povinného na společném majetku.

Nárok na vyrovnání se promlčuje uplynutím jednoho roku od skončení manželství (příp. od zrušení společného vlastnictví za trvání manželství). Pokud by manželství skončilo smrtí jednoho z manželů, nárok na vyrovnání existuje vedle dědičného nároku pozůstalého manžela.

Jde o osobní majetkové právo, tj. nepřenosné inter vivos a zásadně neděditelné, s výjimkou případu, že dědicem by byly nezletilé děti oprávněného, které nepatří k zákonným dědicům druhého — pozůstalého manžela.

Neplatnost manželství působí na vzájemné majetkové vztahy mezi manžely obdobné právní následky jako rozvod manželství za předpokladu, že oba manželé, nebo alespoň jeden z nich byli při uzavírání takového manželství v dobré víře, tj. nevěděli o důvodech, působících jeho neplatnost (viz čl. 36 rod. zák.). V ostatních případech, tj. nebyl-li v dobré víře ani jeden z manželů, nebo ve vztahu k manželovi, který nebyl v dobré víře, působí neplatnost manželství s účinky ex tunc, tj. majetkoprávní

postavení takového, resp. takových manželů se bude řídit obecným právním režimem občanského zákoníku.

Z uvedeného vyplývá, že vzájemné majetkové vztahy mezi manžely se podle právního řádu Německé demokratické republiky mohou řídit

- systémem společného vlastnictví a majetku, který je systémem zákonným, nikoli však výlučně kogentním;
- smluvním systémem společného vlastnictví a majetku;
- systémem odděleného majetku v případě, že dojde za trvání manželství ke skončení společného vlastnictví a majetku a nedojde k jeho obnově;
- obecným režimem občanskoprávním ohledně tzv. samostatného majetku manželů.

Bulharská úprava majetkových vztahů mezi manžely vychází rovněž z diferenciací mezi samostatným a společným majetkem manželů.¹⁴⁴⁾

Samostatným majetkem jsou nemovité a movité věci a práva k nim, získané jedním z manželů před uzavřením manželství, věci a práva, získaná jedním z manželů za trvání manželství děděním či darováním a věci, získané sice za trvání manželství, které však slouží k osobní potřebě či výkonu povolání jednoho z manželů.

Společným majetkem jsou pak věci movité a nemovité jakož i práva k nim, získané manžely během trvání manželství, bez ohledu na to, na čí jméno byly získány. Společný majetek slouží k uspokojování potřeb celé rodiny.

To je podstatný rozdíl od předešlé úpravy rodinného práva v zákonu o osobách a rodině z r. 1949, který vycházel ze systému odděleného majetku obou manželů.¹⁴⁵⁾

Na rozdíl od praxe ostatních srovnávaných právních řádů, bulharský rodinný kodex nezavádí jednotné označení pro právní systém úpravy manželského majetku. Hovoří jednou o společných věcech a společných právech, podruhé o majetkovém společenství, jindy o společném vlastnictví.

Ohledně společného majetku mají oba manželé rovné postavení. Správu provádějí buď společně, nebo samostatně se souhlasem manžela druhého.

Dispoziční oprávnění ohledně společného majetku upravuje zákon tak, že každý z manželů může činit samostatně právní úkony týkající se běžných záležitostí ohledně společného majetku, avšak pokud by s úkonem, disponujícím movitými věcmi ve společném vlastnictví manželů, nesouhlasil manžel druhý, pak je takový úkon účinný vůči třetí osobě

¹⁴⁴⁾ Viz rodinný kodex (Semeen kodeks) z 15. 3. 1968, publikovaný v bulharské sbírce zákonů (Deržaven vestnik BLR), částka 23/68, článek 13.

¹⁴⁵⁾ Viz čl. 33 cit. zák., podle kterého každý z manželů si ponechává svůj majetek a užítky z něho a samostatně vykonává k němu i veškerá práva.

jen pokud o nedostatku souhlasu příp. nesouhlasu manžela nevěděla a vzhledem ke všem okolnostem ani vědět nemohla.

S vklady disponuje manžel, na něhož zní vklad samostatně, bez souhlasu druhého manžela.

S bytem či obytným domem, který je v individuálním samostatném vlastnictví jen jednoho z manželů, může vlastník nakládat jen se souhlasem druhého manžela. Nesouhlasí-li manžel, může se vlastník obrátit na soud, který při svém rozhodnutí přihlédne k zájmu druhého manžela i nezletilých dětí. Jestliže zákon vyžaduje pro určitý právní úkon zvláštní formu (písemnou nebo notářský zápis) musí být tato forma dodržena i u souhlasu druhého manžela.

Bulharský zákonodárce tedy respektuje při úpravě dispozičního oprávnění ohledně společného majetku manželů především princip ochrany dobré víry třetích osob.

Za závazky z úkonů uzavřených jedním či oběma manžely při obstarávání potřeb celé rodiny, odpovídají oba manželé solidárně, tj. veškerým svým majetkem.

Zákon naproti tomu neřeší odpovědnost resp. ručení za závazky jen jednoho z manželů, týkající se jeho samostatného majetku. Patrně bude za ně odpovídat jen manžel zavázaný a jen svým samostatným majetkem.

Za trvání manželství si nemůže žádný z manželů přisvojit či činit nárok na podíl nebo část společného majetku (čl. 14).

Majetkové společenství zásadně zaniká skončením manželství, tj. jeho zánikem smrtí jednoho z manželů (prohlášením za mrtvého), zrušením manželství rozvodem nebo jeho prohlášením za neplatné (čl. 14).

Výjimečně může být soudem zrušeno i za trvání manželství (čl. 14) a to na návrh jednoho z manželů, jsou-li pro to vážné důvody.

Po skončení majetkového společenství se společný majetek rozdělí mezi manžele, přičemž zákon vychází z rovnosti podílů obou manželů (viz čl. 14 rod. kodexu).

Jestliže majetkové společenství skončilo v důsledku rozvodu manželství, může soud modifikovat výši podílů a při dělení společného majetku přihlédnout k tomu, který z manželů bude mít nadále ve výchově nezletilé děti. Rovněž tak může soud ve výjimečných případech přiznat jednomu z rozvedených manželů větší díl na společném majetku, pokud jeho přínos, resp. zásluha o získání společného majetku zjevně a podstatně převyšuje přínos, resp. zásluhy manžela druhého.

Dojde-li ke zrušení manželství rozvodem, má každý z manželů též právo žádat soud, aby mu přiznal právo na část movitých věcí nebo jejich hodnoty, patřících druhému manželovi, které nabyt za trvání manželství v době, kdy se připravoval na zaměstnání, jakož i na část hodnoty jeho nároků, které tento druhý manžel získal za trvání manželství v důsledku

příčinění či za prostředky získané z titulu odměny za práci nebo práci v domácím hospodářství.

Tento nárok může být uplatněn i před rozvodem manželství, pokud chování žalovaného manžela k získanému majetku ohrožuje zájmy dětí nebo druhého manžela.

Návrh na výše uvedenou modifikaci podílů ze společného majetku musí být podán nejpozději do uplynutí jednoho roku od právní moci rozvodu manželství, případně od jeho prohlášení za neplatné.

Jestliže manželství zanikne smrtí jednoho z manželů, pak se právní režim dělení majetkového společenství bude řídit ustanovením o dědictví. Jestliže by však pozůstalý manžel dědil společně s dětmi zůstavitele, nemá nárok na díl ze společného majetku.

Bulharská úprava právního režimu tzv. „společného majetku manželů“ je kogentní povahy, tak jako úprava československá a sovětská, nepripouštějící žádné smluvní modifikace.

Zákon neřeší otázku, jakým právním režimem se bude spravovat majetek manželů, získaný sice za trvání manželství, ale po zrušení majetkového společenství soudem.

Vzhledem ke kogentní povaze úpravy majetkových vztahů mezi manžely nebude obnova na základě smlouvy patrně možná a v takovém případě bude nadále platit systém odděleného majetku.

Rumunská právní úprava majetkových vztahů mezi manžely vychází rovněž z diferenciací mezi tzv. samostatným a společným majetkem.¹⁴⁶⁾

Společný majetek manželů lze ve smyslu článků 30 a 31 rod. zák. vymezit jako majetek, nabytý jedním z manželů v době trvání manželství, pokud ze zákona nevyplývá, že jde o samostatný majetek.

Za samostatný majetek manželů je naproti tomu třeba vzhledem k článku 31 rod. zák. považovat:

- majetek nabytý před uzavřením manželství,
- majetek získaný jedním z manželů za trvání manželství děděním, odkazem nebo darem, pokud dárce nebo zůstavitel nestanovil, že i tento majetek se má stát společným majetkem obou manželů,
- věci, sloužící osobním potřebám jednoho z manželů či k výkonu jeho povolání,
- majetkové odměny získané jako prémie či vyznamenání, hmotné substráty autorských děl, umělecké skicy a návrhy, vynálezy a zlepšovací návrhy,

¹⁴⁶⁾ Viz rumunský rodinný kodex z 29. prosince 1953, čl. 30 a 31.

- plnění z titulu pojištění nebo náhrady škody, způsobené na zdraví či životě jednoho z manželů,
- věc či hodnota, která byla získána ze samostatného majetku jednoho z manželů, anebo majetek, do kterého tato hodnota vešla.

Rumunský rodinný kodex nepřipouští žádné smluvní modifikace rozsahu společného majetku dohodami manželů. Jde o institut vesměs kogentní povahy.¹⁴⁷⁾

Bude-li manželství prohlášeno později za neplatné, bude majetkoprávní postavení manželů záviset na tom, zdali byli oba nebo alespoň jeden z nich při uzavírání manželství v dobré víře, tj. nevěděli o okolnostech vylučujících uzavření platného manželství v době, kdy manželství uzavírali.

Pokud jeden z manželů nebo oba byli při uzavírání manželství v dobré víře, mají postavení nevinného manžela při rozvodu manželství, v opačném případě mají stejné postavení jako manžel vinný.

Ohledně společného majetku mají oba manželé rovné právní postavení. Správa, užívání a dispozice se společným majetkem náleží oběma společně (viz čl. 35 rod. zák.). To však nevylučuje, aby zmíněná oprávnění nemohl vykonávat i jen jeden z manželů. Pokud tomu tak bude, zákon předpokládá, že druhý manžel s jednáním souhlasí a nevyžaduje jeho zmocnění či výslovný souhlas. Výjimku v tomto směru tvoří pouze dispoziční úkony ohledně pozemků nebo staveb, kde se vyžaduje výslovný souhlas druhého manžela.

Odpovědnost a ručení společným majetkem je v rumunském rodinném kodexu upravena následovně:

společným majetkem odpovídají manželé za závazky učiněné společně, za závazky vzniklé při zajišťování běžných záležitostí rodiny z právních úkolů jednoho či obou manželů, za náklady spojené se správou a údržbou společného majetku a konečně za škodu, způsobenou jedním z manželů protiprávním přivlastněním si věcí patřících do socialistického vlastnictví, pokud se v důsledku takového jednání zvětšil společný majetek manželů. Z hlediska ručení společným majetkem je zcela irelevantní, věděl-li o tom druhý manžel či nikoli. Pokud by společný majetek nestačil k úhradě výše uvedených závazků či náhradě škody, může věřitel žádat uspokojení ze samostatného majetku manželů.

Pokud by k uspokojení pohledávky věřitele jen jednoho z manželů nestačil samostatný majetek manžela-dlužníka, může věřitel po bezvýsledné exekuci na samostatný majetek dlužníka žádat, aby soud rozdělil společný majetek manželů v rozsahu nezbytném k uspokojení jeho nároku. Věci,

¹⁴⁷⁾ Viz čl. 30 o tom, že smlouvy tomu se přičítají jsou neplatné.

ktelé v dšledku částečného rozdělení společného majetku případnou každému z manželů se stávají jejich samostatným majetkem.

Společný majetek manželů je co do své existence vázán na trvání manželství. Zaniká nejpozději zánikem nebo zrušením manželství, nebo jeho prohlášením za neplatné.

Ze závažných důvodů může být zrušen i za trvání manželství, a to jak částečně tak úplně rozhodnutím soudu k návrhu jednoho z manželů či věřitele. Pokud by byl společný majetek rozdělen jen částečně, pak nerozdělená jeho část a to, co bude získáno manžely po částečném rozdělení tvoří společný majetek manželů.

Rozdělený majetek se stává samostatným majetkem každého z manželů (viz čl. 36 rod. zák.).

V případě zániku společného majetku zánikem či zrušením manželství si manželé rozdělí majetek především na základě vzájemné dohody. Pokud by k ní nedošlo, provede rozdělení soud podle své úvahy. Zákon nestanoví žádná kritéria, ani výslovný předpoklad zásadní rovnosti podílů.

Končí-li manželství rozvodem, pak zmíněné majetkoprávní účinky nastávají vůči třetím osobám až dnem, kterým je rozhodnutí o rozvodu zapsáno v oddacím listě, nebo dnem, kdy se tyto osoby jinak o rozvodu dovědely (viz čl. 39 rod. zák.).

V případě neplatnosti manželství záleží majetkoprávní postavení manželů na tom, zda oba či alespoň jeden z nich byli při uzavírání manželství později prohlášeného za neplatné v dobré víře.

V kladném případě mají oba manželé, resp. ten z nich, kdo byl bona fide, až do okamžiku právní moci rozhodnutí o neplatnosti manželství, právní postavení manželů (manžela) v manželství platném (čl. 23 rod. zák.).

Z uvedeného vyplývá, že rumunské právo připouští po dobu trvání manželství jako zásadně jediný možný systém společného majetku manželů. Je to důsledek jednak kogentní povahy právního institutu společného majetku jednak toho, že v případě částečného rozdělení společného majetku za trvání manželství se ex lege obnovuje institut společného majetku s účinky ex tunc.

Zákon neřeší možnost obnovy společného majetku v případě úplného rozdělení společného majetku manželů soudem za trvání manželství.

Vzhledem ke kogentní povaze tohoto institutu a vzhledem k výslovné úpravě obnovy společného majetku v případě částečného rozdělení společného majetku lze se domnívat, že v případě úplného jeho rozdělení za trvání manželství obnova není přípustná a že tu tedy nastupuje systém odděleného majetku.

Maďarské právo, tak jako ostatní srovnávané právní řády, vychází při úpravě majetkových vztahů mezi manžely rovněž z diferenciace mezi společným a samostatným majetkem manželů.¹⁴⁸⁾

Společný majetek obou manželů tvoří vše, co nabudou manželé společně, či jeden z nich za trvání manželství, s výjimkou toho, co tvoří podle zákona jejich samostatný majetek.¹⁴⁸⁾

Za samostatný majetek manželů pak zákon prohlašuje

- majetek, který měli manželé v době uzavření manželství,
- majetek nabytý za trvání manželství děděním nebo darem,
- majetek, nabytý z peněžní odměny, vyplacené spolu s udělením vyznamenání,
- majetek, nabytý místo předmětů či věcí patřících do samostatného majetku.¹⁵⁰⁾

Společný majetek manželů je předmětem tzv. bezpodílového majetkového společenství manželů, které je pojato jako zákonný manželský majetkový systém kogentní povahy potud, že zákon o rodině vylučuje jakékoli jeho smluvní modifikace, které by znamenaly jeho vyloučení nebo zúžení (viz čl. 27 rod. zák.) a rovněž tak prohlašuje za neúčinné vůči třetím osobám dohody manželů o tom, že věci, patřící do majetkového společenství zůstávají samostatným majetkem jednoho z nich. Naproti tomu ze znění cit. článku 27 lze dovodit možnost smluvní modifikace bezpodílového společenství manželů znamenající rozšíření jeho rozsahu i na část či veškerý samostatný majetek manželů.

Samostatný majetek pak je předmětem individuálního vlastnictví každého z manželů, osobního nebo soukromého. Řídí se obecným režimem občanského zákoníku.

Při správě společného majetku mají manželé rovné právní postavení.

Každý z nich má právo užívat věci, patřící do majetkového společenství v souladu s jejich určením (viz § 29 odst. 1 rod. zák.) a oba manželé jsou oprávněni společně spravovat společný majetek (viz čl. 29 odst. 2 rod. zák.). Náklady vzniklé v souvislosti se správou a udržováním společného majetku se hradí především ze společného majetku. Pokud by společný majetek k jejich úhradě nestačil, jsou manželé povinni přispět na úhradu těchto nákladů i z jejich samostatného majetku, a to nikoli stejným dílem, ale poměrně, podle jeho velikosti (čl. 29 odst. 3 rod. zák.).

Ke zcizení věcí, jakož i dispozicím s ostatním majetkem patřícím do společného majetku manželů je třeba souhlasu obou manželů (viz čl. 30 odst. 1 rod. zák.). Dispoziční právní úkony ohledně společného majetku může uzavírat i jen jeden z manželů. V zájmu ochrany dobré víry třetích osob považuje zákon takovýto úkon za uzavřený se souhlasem druhého

¹⁴⁸⁾ Viz zákon č. IV o manželství, rodině a poručenství ze 6. 7. 1952, ve znění zákona č. VI z r. 1957 a č. 11 z r. 1960 (dále jen rod. zák.).

¹⁴⁹⁾ Viz čl. 27 rod. zák.

¹⁵⁰⁾ Viz čl. 28 rod. zák.

manžela, ledaže druhý manžel prokáže, že třetí osoba věděla, že s úkonem nesouhlasil (viz čl. 30 odst. 2). U dispozičních úkonů jednoho z manželů ohledně věcí, sloužících jeho osobní potřebě, nebo nutných k uspokojování jeho potřeb každodenního života, může se druhý manžel odvolávat na nedostatek svého souhlasu pouze tehdy, pokud nesouhlas jasně vyjádřil vůči třetí osobě ještě před uzavřením smlouvy.

Za závazky ze smlouvy ohledně společného majetku, uzavřené buď oběma manžely, nebo sice jedním z nich, avšak pokud druhý manžel se smlouvou souhlasil nebo třetí osoba nevěděla o jeho nesouhlasu, odpovídají manželé společným majetkem (viz čl. 30 odst. 3 rod. zák.). Jestliže však druhý manžel odpovídá, ačkoli s jednáním nesouhlasil, má vůči manželův jednatelovi nárok na náhradu škody (čl. 30 odst. 4).

Za závazky týkající se samostatného majetku odpovídá pouze manžel zavázaný, a to svým samostatným majetkem a svým podílem na společném majetku (čl. 30 odst. 5).

Majetkové společenství manželů končí buď skončením manželství, tj. smrtí či prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, rozvodem či prohlášením manželství za neplatné nebo zrušením na základě rozhodnutí soudu i za trvání manželství. Soud může majetkové společenství manželů zrušit jen na návrh jednoho z manželů, jsou-li pro to vážné důvody (viz čl. 31 odst. 1).

V případě neplatnosti manželství záleží majetkoprávní situace manželů na tom, zda byli oba či alespoň jeden z nich v dobré víře při uzavírání takového manželství.

Pokud byli v dobré víře oba manželé, tj. ani jeden z nich nevěděl při uzavírání manželství o okolnosti vylučující jeho platnost, působí neplatnost stejné majetkoprávní následky jako rozvod manželství, tj. působí s účinky ex nunc od právní moci rozhodnutí soudu o neplatnosti manželství (viz čl. 33 odst. 1 rod. zák.).

Pokud byl při uzavírání manželství v dobré víře jen jeden z manželů, vztahuje se ustanovení o účincích neplatnosti ex nunc jen na tohoto manžela (viz čl. 33 odst. 2 rod. zák.).

Skončením majetkového společenství vzniká manželům nárok na díl ze společného majetku (viz čl. 31 odst. 2).

Dělení společného majetku se provede buď in natura, a pokud by to v konkrétním případě nebylo možné, nebo by to bylo spojeno se značným zmenšením hodnoty děleného majetku, určí způsob dělení soud (viz čl. 31 odst. 3).

Práva a povinnosti, vyplývající z nájmu bytu, jehož subjektem je jen jeden z manželů, se vztahují i na manžela druhého, pokud s ním žije v tomto bytě (viz čl. 434 odst. 3 o. z.).

Z analýzy právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely ve srovnávaných právních řádech můžeme učinit některé dílčí závěry de lege lata, které budou podkladem pro konečné závěry obecné teoretické povahy o společenskoeconomické a právní podstatě těchto vztahů.

Ve všech srovnávaných právních úpravách nalézáme společné rysy, jejichž existence je dána existencí socialistických společenských vztahů v těchto zemích a tudíž existencí v podstatě stejných obecných zásad právní úpravy majetkových vztahů mezi manžely. Společné se tedy vyskytuje zejména v obecném.

Vedle společného existuje i specifické, přičemž odlišnosti v právní úpravě, ať už více či méně podstatné, se vyskytují především ve zvláštním, tj. v úpravě konkrétních práv a povinností.

Z čeho vyplývá ono specifické v právní úpravě zkoumané oblasti společenských vztahů? Je jeho existence nutná či nahodilá a v jaké míře? Zodpovězení těchto otázek je důležité především pro závěry o dalším vývoji, tj. zda-li další vývoj v této oblasti společenských vztahů povede spíše ke konvergenci či spíše k divergenci. Abychom mohli formulovat určité, i když jen dílčí¹⁵¹⁾ závěry v tomto směru, je třeba na základě provedené analýzy právní úpravy shrnout co je společné a co je specifické.

Vymezení společného a rozdílného je důležité, resp. významné pak zejména proto, že jak již bylo řečeno v úvodu, ony prvky, v nichž se srovnávané právní řády shodují, budou asi blíže socialistické podstatě práva než ony, kde lze konstatovat významnou diferenciaci i když s výhradami v úvodu učiněnými.

Jako společné v právní úpravě majetkových vztahů mezi manžely ve srovnávaných právních řádech lze uvést zejména:

- existenci majetkového společenství jakožto zákonného systému manželského majetku,
- zachování samostatného majetku manželů vedle jejich společného majetku,
- obecné pojetí společného majetku jakožto majetku získaného za trvání manželství a samostatného majetku jako majetku získaného před uzavřením manželství a majetku získaného děděním či darováním,
- rovné právní postavení obou manželů vůči společnému majetku,
- zrušitelnost majetkového společenství i za trvání manželství,
- předpoklad zásadně stejné účasti obou manželů na získání společného majetku, opírající se zejména o uznání péče ženy o domácnost a výchovu dětí za rovnocennou výdělečné činnosti muže,

¹⁵¹⁾ Celkové závěry bude možno formulovat až na konci práce, poté, co bude provedena analýza majetkoprávního postavení manželů v oblasti dědického práva. Jak uvidíme dále, právní postavení pozůstalého manžela jakožto dědice v dosti značné míře ovlivňuje jeho majetkoprávní postavení jakožto manžela.

- předpoklad rovnosti podílů obou manželů při dělení společného majetku s možností jejich modifikace, pokud by v konkrétním případě tento předpoklad neodpovídal zásluhám toho kterého manžela o získání společného majetku (výjimku v tomto směru činí úprava rumunská),
- přípustnost modifikace podílů na společném majetku pouze rozhodnutím soudu.

Různost právní úpravy se projevuje v konkrétním legislativním provedení výše uvedených obecných výchozích předpokladů při úpravě majetkových vztahů mezi manžely. Vyskytuje se zejména:

- v pojetí právního institutu, vyjadřujícího společný majetek, tj. v tom, je-li koncipován jako výlučně (viz právní úpravu československou, sovětskou, rumunskou, bulharskou) či převážně (viz právní úpravu maďarskou, a Německé demokratické republiky) kogentní povahy, či povahy výlučně nebo převážně dispozitivní (viz právní úpravu polskou), je-li koncipována jako společenství, zahrnující veškerá majetková práva, (viz všechny srovnávané právní úpravy s výjimkou československé), či jako spoluvlastnictví, zahrnující jen práva k věcem (viz právní úpravu československou), je-li koncipován jako jediný institut upravující majetkové vztahy mezi manžely, či existují-li vedle něho i další, je-li koncipován jako institut práva rodinného (viz všechny srovnávané úpravy s výjimkou československé), či institut občanskoprávní (viz československá úprava),
- v pojetí společného a samostatného majetku (viz zejména různé chápání nároku na mzdu, majetku získaného z odměn udělených za zvláštní pracovní úspěchy a zásluhy, různý režim vkladů u státních peněžních ústavů apod.),
- v úpravě odpovědnosti (ručení) manželů za jejich společné a osobní závazky — zejména v tom, do jaké míry odpovídají společným majetkem i za závazky týkající se samostatného majetku jednoho z nich, jaký vliv má na ručení společným majetkem nesouhlas jednoho z manželů s jednáním druhého manžela, z něhož závazek vznikl a v souvislosti s tím, jaký význam má dobrá víra třetích osob jednajících s jedním z manželů.

Zatímco v některých právních řádech zákon předpokládá souhlas druhého manžela při právních úkonech jen jednoho z manželů (viz úpravu sovětskou, bulharskou, německou, rumunskou, maďarskou), v jiných se vyžaduje u právních úkonů jen jednoho z manželů ohledně společného majetku, přesahujících rámec běžných záležitostí, výslovný souhlas druhého manžela pod sankcí neplatnosti (viz právní úprava československá a polská).

Zatímco některé právní úpravy preferují ochranu dobré víry třetích osob (viz úpravu polskou, sovětskou, Německé demokratické republiky, bulharskou, rumunskou, maďarskou), československá právní úprava preferuje ochranu zájmů druhého manžela.

Zatímco některé právní řády stanoví věcné ručení společným majetkem za samostatné závazky jen jednoho z manželů, pokud vznikly za trvání manželství (viz úprava československá a Německé demokratické republiky), ostatní stanoví v těchto případech jen odpovědnost samostatným majetkem manžela zavázaného případně s tím, že věřiteli je dána možnost žádat částečné či úplné rozdělení společného majetku, pokud by exekuce na samostatný majetek dlužníka byla bezvýsledná (viz právní úprava rumunská, sovětská).

- v úpravě vypořádání společného majetku v případě rozvodu manželství — vliv viny na rozvodu na způsob dělení společného majetku (viz právní úprava polská a Německé demokratické republiky), případně na další majetkové nároky rozvedených manželů vůči sobě navzájem (viz nárok na tzv. vyrovnání v právní úpravě Německé demokratické republiky).
- v úpravě majetkových vztahů mezi manžely po zrušení majetkového společenství (spoluvlastnictví) manželů za trvání manželství — tj. možnost jeho obnovy, a v kladném případě s jakými účinky, zda ex nunc či ex tunc;
- v úpravě vypořádání společného majetku v případě prohlášení manželství za neplatné — vliv dobré víry při uzavírání manželství, později prohlášeného za neplatné na způsob dělení společného majetku,
- v úpravě důvodů, ze kterých lze modifikovat výši podílů na společném majetku (tj. zda jen vzhledem k závažným důvodům u jednoho z manželů či i v zájmu nezletilých dětí, jako je tomu v právní úpravě sovětské, Německé demokratické republiky a bulharské).

II.

Právní následky uzavření manželství na právní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím

Jak bylo již řečeno na začátku studie, ovlivňuje uzavření manželství nejen vzájemné majetkoprávní postavení manželů, ale podle občanského práva srovnávaných právní řádů ovlivňuje v určitých směrech i právní postavení manželů ve vztahu k osobám třetím. Na rozdíl od úpravy vlivu manželství na vzájemné majetkové vztahy mezi manžely se však právní úprava vlivu manželství na vztahy manželů vůči osobám třetím ve srovnávaných právních rádech v podstatně větší míře odlišuje.

Na základě analýzy jednotlivých srovnávaných právních řádů lze konstatovat, že se vliv manželství na právní postavení manželů vůči osobám třetím projevuje zejména v těchto směrech:

— právní subjektivita	— promlčení
— ochrana osobních práv	— odpovědnost za dluhy
— zastoupení	— pojištění
— odporovatelnost	— dědické právo
— převzetí dluhu	

Jak bude dále v podrobnější analýze této otázky ukázáno, zatímco s modifikací některých z uvedených oblastí občanskoprávního postavení manželů uzavřením manželství se setkáváme ve všech nebo ve většině srovnávaných právních řádů (viz vliv manželství na subjektivitu, zastoupení, promlčení a dědické právo), s modifikací jiných výše uvedených oblastí vlivem uzavření manželství se setkáváme jen v některých, či jen některém ze srovnávaných právních řádů.

Důvodem modifikací právního postavení manželů vůči osobám třetím, resp. právního postavení třetích osob ve vztahu k manželům, je obdobně, jako tomu bylo u vzájemných majetkových vztahů mezi manžely, skutečnost, že mezi manžely se nutně vytváří specifické zájmové společenství, resp. že manželé tvoří navenek určitou uzavřenou hospodářskou jednotku. Bylo již vysvětleno na začátku studie, že zmíněné společenství zájmů, resp. postavení manželů, resp. rodiny jako samostatné hospodářské jednotky je nutným důsledkem společenských poměrů a že společnost obojí tedy předpokládá a vyvozuje z toho tudíž i různé důsledky ve sféře právní.

Ve vztahu ke společnosti, resp. osobám třetím jeví se nutnost respektovat zájmové společenství manželů jak z hlediska ochrany třetích osob, tak z hlediska ochrany individuálních zájmů manželů samotných.

1. Uzavření manželství a právní subjektivita

Uzavření manželství je vedle dosažení osmnácti let další právní skutečností, se kterou občanské právo některých komparovaných právních řádů spojuje nabytí zletilosti, a to buď jednou provždy, bez ohledu na to, bude-li manželství později zrušeno pro neplatnost, nebo dojde-li k jeho zániku z jiných důvodů (viz čl. 10 polského k. c., § 8 čs. o. z., dekret č. 31 z 31. 1. 1954 čl. 34 v rumunském právu), nebo za předpokladu, že manželství uzavřené nezletilcem nebude později soudem prohlášeno za neplatné pro nedostatek souhlasu orgánu opatrovníckého, jak je tomu podle maďarského obč. zák. § 12 odst. 2.

V sovětském občanském právu je právní relevance uzavření manželství nezletilcem pro získání způsobilosti k právním úkonům řešena republikánským zákonodárstvím. Základy občanského zákonodárství tuto otázku neupravují.

Občanský zákoník RSFSR spojuje s uzavřením manželství nezletilcem nabytí plné způsobilosti k právním úkonům, pokud uzavření takového manželství bylo v souladu se zákonem (viz čl. 11 obč. zák. RSFSR). Základy zákonodárství SSSR a svazových republik o manželství a rodině v článku 10 připouštějí, aby republikánské zákonodárství povolilo uzavřít manželství i osobám mladším než 18 let, ne však mladším než 16 let. Kodex o brance i semje RSFSR vyžaduje v článku 15 k uzavření manželství dosažení 18 let, avšak připouští, aby výkonné výbory okresních (městských) sovětu poslanců pracujících v jednotlivých výjimečných případech povolily uzavřít manželství i osobám starším 16 let.

Bulharské občanské právo nepovažuje uzavření manželství za právně relevantní skutečnost z hlediska dosažení zletilosti, resp. způsobilosti k právním úkonům.

Zatímco plná způsobilost k občanskoprávním úkonům se nabývá dosažením zletilosti (tj. 18 let), způsobilost k uzavření manželství se nabývá již dosažením 16 let, avšak osoby mladší než 18 let mohou uzavřít manželství jen se souhlasem soudu. (Viz čl. 36 a 21 zákona o osobách a manželství z 23. července 1949.) To znamená, že i nezletilci starší než 16, ale mladší než 18 let, kteří uzavřeli manželství, nabývají nicméně způsobilost k občanskoprávním úkonům až dosažením 18 let. Do té doby mají částečnou způsobilost k právním úkonům, tj. některé právní úkony mohou činit samostatně, ostatní jen se souhlasem svého zákonného zástupce (viz o tom

čl. 4 zákona o osobách, podle kterého mohou osoby mladší než 18 a starší než 14 let uzavírat samostatně obvyklé úkony za účelem uspokojování jejich potřeb a nakládat s odměnou za vlastní práci).

Za předpokladu neporušitelnosti vůle má uzavření manželství zároveň za následek nabytí plné způsobilosti k právním úkonům (viz čl. 11, 13, 16 a 82 polského k. c., § 8 odst. 1, § 10 a § 38 odst. 2 československého o. z., § 13 maďarského obč. zák., čl. 15 obč. zák. RSFSR).

Na druhé straně uzavření manželství způsobilost manželů k právním úkonům v některých ze srovnávaných právních řádů v jistém smyslu omezuje tam, kde manžel nemá způsobilost činit samostatně, tj. bez souhlasu druhého manžela, některé právní úkony, týkající se

- společných věcí v bezpodílovém spoluvlastnictví nebo zákonném či smluvním majetkovém společenství manželů, pokud nejde jen o běžnou záležitost (viz § 145 odst. 1 československého o. z. a čl. 36 polského k. r. i. p.),
- ohledně některých věcí patřících sice do tzv. samostatného majetku jednoho z manželů, avšak dispozice s nimi se dotýká i životních zájmů druhého manžela či celé rodiny (viz bulharský rodinný kodex čl. 134 a § 15 odst. 2 rodinného zákona NDR),
- společného užívání bytu manžely, nejde-li jen o běžnou záležitost (§ 173 československého o. z. a článek 312 a 325 obč. kodexu RSFSR),
- společného užívání pozemku manžely, nejde-li o běžnou záležitost (§ 211 čs. o. z.).

2. Uzavření manželství a ochrana osobních práv

Na základě § 15 československého obč. zák. přísluší pozůstalému manželovi právo uplatňovat vlastním jménem právo na ochranu osobnosti zemřelého manžela.

Na pozůstalého manžela přechází dále právo zemřelého manžela udílet svolení k užití písemností osobní povahy, podobizen, obrazových snímků a zvukových záznamů týkajících se zemřelého manžela nebo jeho projevů osobní povahy.¹⁵²⁾

Polský ani maďarský občanský kodex oprávnění pozůstalého manžela uplatňovat právo na ochranu osobnosti manžela zemřelého v důsledku speciální zákonné posloupnosti na případ smrti nezná.

Z článku 24 polského k. c. plyne, že toto právo má jen ten, jehož osobní statky (zdraví, svoboda, občanská čest, jméno apod.) byly ohroženy

¹⁵²⁾ V řadě případů bude mít pozůstalý manžel toto právo ovšem nikoli v důsledku speciální posloupnosti na případ smrti, ale proto, že užití hmotné registrace některých projevů osobnosti zemřelého manžela se přímo týká i jeho osobnosti.

či porušeny, takže pozůstalý manžel mohl by se tudíž domáhat ochrany jen tehdy, kdyby zásah do osobních statků manžela zemřelého byl zároveň i zásahem do práv na integritu osobních statků jeho.

Maďarský občanský zákoník přiznává právo domáhat se ochrany osobních práv zemřelého ve smyslu § 81 jeho příbuzným a jeho dědicům ze závěti (viz § 86 odst. 3).

Vzhledem k tomu, že pozůstalý manžel je tzv. neopomenutelným dědicem, bude tudíž zpravidla aktivně legitimován k uplatnění nároku na ochranu osobních práv zemřelého jakožto dědic ze závěti.

3. Uzavření manželství a zastoupení

V komparovaných právních řádech se setkáváme se zákonným zástupčím právem manželů, a to ve dvou variantách. Jednak jako s právem jednoho manžela jednat jménem druhého manžela v jeho záležitostech s účinky výlučně pro manžela zastoupeného, jednak jako s právem jednoho manžela jednat svým jménem ve společných záležitostech obou manželů s účinky pro oba manžele.

Prvá z uvedených variant, tj. případ, kdy manžel jedná jménem druhého manžela v jeho záležitostech, je výslovně zakotvena v rodinném zákoně československém a polském. Rozsah této formy zákonného zástupčího práva, jakož i předpoklady jeho vzniku se však ve zmíněných dvou právních řádech liší.

Zatímco ze znění § 21 odst. 1 československého zákona o rodině vyplývá, že československý zákonodárce přiznává zástupčí oprávnění manželům v rozsahu stanoveném v zákoně zásadně neomezeně,¹⁵³⁾ polský rodinný kodex je váže na existenci tří zákonných předpokladů:

- že manželé spolu žijí,
- na existenci dočasné překážky, bránící manželu jednat osobně,¹⁵⁴⁾

¹⁵³⁾ Viz § 21, odst. 1 československého zákona o rodině o tom, že každý z manželů je oprávněn zastupovat druhého manžela v běžných záležitostech, zejména přijímat za něho běžná plnění.

¹⁵⁴⁾ Pojem dočasná překážka se v literatuře vykládá tak, že musí jít zásadně o překážku neočekávanou a natolik krátkodobou, pro kterou by se tomu, u něhož se vyskytla, nestanovil normálně zástupce a zároveň kdy jednání je třeba uskutečnit i přes tuto překážku buď v zájmu zastoupeného manžela, nebo v zájmu celé rodiny (viz S. Winiarz, cit. práce, str. 34). Za takovou dočasnou překážku ve smyslu čl. 29 k. r. i. p. se považuje např. krátkodobá choroba, krátkodobý trest na svobodě, dočasný pobyt mimo trvalé bydliště apod. Naproti tomu se nepovažuje za takovou překážku dlouhodobá nebo nevyléčitelná choroba, dlouhodobý trest na svobodě, dlouhodobý pobyt manžela např. v cizině apod. Od okamžiku, kdy se ukáže, že překážka původně se jevící jako krátkodobá bude překážkou dlouhodobého charakteru, nebude možno čl. 29 k. r. i. p. aplikovat.

– že manžel, který pro dočasnou překážku nemůže jednat sám, zákonné zástupčí právo druhého manžela výslovně nevyloučil.¹⁵⁵⁾

Pokud třetí osoba o vyloučení zákonného zástupčího práva či o tom, že v konkrétním případě neexistuje pro nedostatek zákonných předpokladů, nevěděla, je právní úkon učiněný manželem jedním za manžela druhého bez zákonného zmocnění platný, avšak jednající manžel ponese odpovědnost za škodu z takového jednání vzniklou.

V této souvislosti vzniká otázka, zda a za jakých předpokladů je možné vyloučení zákonného zástupčího práva manželů podle československého práva.

V československé literatuře, pokud bylo k této otázce zaujímáno stanovisko, bylo kladné.¹⁵⁶⁾

Autoři připouštějící možnost vyloučení této varianty zákonného zástupčího práva manželů argumentují ustanovením § 21 odst. 3 čs. zákona o rodině, kde se praví: „To neplatí, jestliže druhý manžel tyto účinky proti jiné osobě výslovně vyloučil a jestliže to bylo této osobě známo.“

Domnívám se, že gramatický a systematický výklad ustanovení § 21 jako celku svědčí spíše o závěru opačném. Jednak citovaný odstavec třetí navazuje bezprostředně na ustanovení odstavce druhého, ve kterém je zakotvena solidární odpovědnost obou manželů při obstarávání běžných záležitostí rodiny a jednak i jeho dikce „To neplatí, jestli druhý manžel tyto účinky...“ nasvědčuje spíše tomu, že „těmito účinky“ třeba rozumět vznik solidární odpovědnosti a nikoli zákonné zástupčí oprávnění.

Rozsah zákonného zástupčího práva manželů je vymezen rámcově pojmy „běžná záležitost“ a „běžné plnění“ (viz § 21 odst. 1 čs. zákona o rodině a čl. 29 k. r. i. p.). V pochybnostech bude výklad těchto pojmů záležet na okolnostech konkrétního případu.¹⁵⁷⁾

Druhá varianta zákonného zástupčího práva manželů, tj. případ, kdy jeden manžel jedná vlastním jménem, avšak s účinky i pro manžela druhého, je zakotvena v rodinných zákonících ČSSR, NDR, Bulharské lidové republiky a Rumunské lidové republiky.

Zákonné zástupčí právo manželů podle rodinného kodexu Německé

¹⁵⁵⁾ Pro vyloučení zákonného zástupčího práva jedním z manželů nestanoví polský zákon žádnou zvláštní formu, dokonce to připouští i *per facta condudentia*, jako např. zmocněním osoby třetí k jednání v takovém případě, žádost o zrušení zákonného majetkového společenství apod. (viz o tom Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Komentarz, cit. dílo, str. 92).

¹⁵⁶⁾ Viz např. učebnice Rodinné právo, Orbis, Praha 1965, str. 86 an.; J. Radimský, Oprávnění manželů navzájem se zastupovat, Zprávy advokacie č. 3/1965.

¹⁵⁷⁾ Vzhledem k § 121 československého zákoníku práce nelze za běžné plnění považovat mzdu, neboť k tomu, aby mohla být vyplacena manželů zaměstnání, vyžaduje se písemné zmocnění.

Naproti tomu v polské literatuře je mzda za „běžné plnění“ považována.

demokratické republiky vztahuje se jen na vyřizování společných záležitostí obou manželů.¹⁵⁸⁾

Pojem „společné záležitosti obou manželů“ vykládá Komentář k rodinnému zákonu jako záležitosti společného života, tj. především každodenní právní úkony, uzavírané s cílem zajistit uspokojování materiálních a kulturních potřeb manželů, nezletilých dětí a zletilých dětí žijících s manžely ve společné domácnosti. Jako příklad se uvádí obstarávání zboží pro společnou domácnost, nákup oblečení pro manžele a děti, nákupy hraček, zadávání objednávek řemeslníkům k provedení oprav domácích předmětů a bytového zařízení, vstup do knižního či gramofonového klubu, z něhož vyplývá závazek odebírat literaturu či gramofonové desky, uzavírání pojištění domácnosti, objednávání novin a časopisů, zajišťování prázdninového pobytu apod.

Za obstarávání záležitostí společného života považuje Komentář též uzavření nájemní smlouvy ohledně společného bytu manželů, i když v tomto případě se prý bude zpravidla požadovat podepsání smlouvy oběma manžely.

Na rozdíl od toho výpověď nájemní smlouvy překračuje rámec společných záležitostí, na jejichž vyřizování se vztahuje zákonné zástupčí právo manželů. Tento závěr opírají autoři Komentáře o ustanovení § 15 odst. 2 rod. kodexu, které vylučuje samostatnou dispozici jednoho z manželů s domy a pozemky. Tento závěr odpovídá i „ratio legis“, neboť pokud by byla učiněna bez vzájemného souhlasu obou manželů, mohla by vést ke zničení jednoho ze základů společného života manželů a nikoli k jeho zajištění a upevnění, což je smyslem § 11.¹⁵⁹⁾

Zákonné zástupčí právo manželů se nebude realizovat tehdy, jestliže jednající manžel výslovně prohlásí, že nechce zastupovat druhého manžela, nebo když to vyplývá z jeho chování či okolností konkrétního případu.

Zákonné zástupčí právo ve smyslu § 11 německého rod. zákona nevylučuje, aby se v písemných smlouvách závažného obsahu, které mají podle vůle smluvních stran vázat oba manžele, jako jsou např. smlouvy nájemní, uvedli oba manželé jako účastníci smlouvy a aby oba smlouvu podepsali.

Československý zákon o rodině zakotvuje tuto variantu zákonného zástupčího práva manželů v § 21 odst. 2. Omezuje ji na obstarávání běžných záležitostí rodiny a spojuje s ní solidární odpovědnost obou manželů.

¹⁵⁸⁾ Viz § 11 rod. kodexu NDR, kde se praví: „Každý z manželů má právo zastupovat druhého manžela při vyřizování jejich společných záležitostí. Právní jednání takto učiněná zavazují oba manžele.“

¹⁵⁹⁾ Viz Familienrecht der DDR, Lehrkommentar, cit. dílo, str. 52.

Sovětské právo neobsahuje výslovnou úpravu zástupčího práva manželů, nicméně judikatura zastává názor, že vznikl-li závazek z úkonu učiněného jen jedním z manželů v souvislosti se zajišťováním uspokojování společných potřeb rodiny, má být uspokojen ze společného majetku obou manželů, tj. věřitel má možnost vést exekuci na veškerý společný majetek manželů. Plyne to podle názoru pléna Nejvyššího soudu SSSR ze zásady, že potřeby rodiny se mají uspokojovat ze společného majetku manželů.¹⁶⁰⁾

Rumunský rodinný kodex stanoví v článku 32 věcné ručení manželů jejich společným majetkem za závazky uzavřené každým z manželů při uspokojování obvyklých potřeb domácího hospodářství.

Z toho vyplývá, že každý z manželů je ze zákona zmocněn činit svým jménem určité závazky s účinky i pro druhého manžela. Na rozdíl od výše citované úpravy československé nebo polské je druhý manžel zavázán pouze věcně (tj. odpovídá jen společným majetkem) a nikoli osobně (solidárně) veškerým svým majetkem.

Bulharský zákon o osobách a rodině stanovil v článku 34 oprávnění manželů zastupovat se navzájem při vyřizování běžných potřeb domácnosti.

V literatuře bylo toto ustanovení vykládáno tak, že vznik, resp. existence tohoto zákonného zástupčího práva manželů je vázána na předpoklad, že manželé vedou společnou domácnost.¹⁶¹⁾ V případě, že byl tento předpoklad splněn, nepřipouštělo se vyloučení zástupčího práva manželů.

Nový rodinný kodex převzal dosavadní úpravu zástupčího práva manželů a v článku 13 stanoví solidární odpovědnost obou manželů za závazky uzavřené jedním nebo oběma manžely při obstarávání potřeb rodiny.

I když se zákonné zástupčí právo manželů v obou uvedených variantách zakládá ve srovnávaných právních řádech na předpisech práva rodinného, práva a povinnosti tvořící obsah tohoto právního vztahu, jakož i následky překročení zákonného zmocnění v rodinných kodexech výslovně neupravené se budou řídit předpisy práva občanského. Subsidiární aplikace občanských zákoníků je možná vzhledem k tomu, že zakotvení a úprava vzniku institutu zákonného zástupčího práva manželů v předpisech práva rodinného nemění podle mého názoru nic na občanskoprávním charakteru vztahů, na jeho základě in concreto vznikajících.

Proto se domnívám, že zákonné zástupčí právo manželů nebude možno realizovat, budou-li tomu bránit předpisy občanského práva o zastoupení.¹⁶²⁾

¹⁶⁰⁾ Viz Sudebnaja praktika Verchovnoho suda SSSR, III/1948, str. 3.

¹⁶¹⁾ Viz L. Vasilov, Graždanskoje pravo Narodnoj respubliky Bolgarii, cit. práce, str. 631.

¹⁶²⁾ Viz např. případ, kdy zájem manžela-zástupce by byl v rozporu se zájmem manžela zastoupeného (§ 22, odst. 2 československého obč. zák., čl. 62 obč. kodexu RSFSR, čl. 108 polského civilního kodexu a § 221 maďarského obč. zák.).

V československém právu pak zákonné zástupčí právo manželů působí tytéž problémy, jako zastoupení vůbec, vyplývající ze skutečnosti, že československý občanský zákoník nezná odpovědnost zastoupeného za škodu způsobenou zaviněním svého zákonného či smluvního zástupce, jak to stanoví např. polský občanský kodex v člancích 429–430, pokud jde o zastoupení smluvní, a v článku 474, pokud jde o zastoupení zákonné.¹⁶³⁾

Maďarský občanský zákoník sice stanoví v § 350 odst. 1 solidární odpovědnost zmocnitele a zmocněnce vůči osobě třetí za škodu způsobenou zmocněncem, jednajícím v rámci zmocnění.¹⁶⁴⁾

Na rozdíl od práva polského nenese však zastoupený odpovědnost za škodu způsobenou jeho zákonným zástupcem (viz § 350 odst. 3).

4. Uzavření manželství a závaznost z právních úkonů

Podle československého práva jsou manželé především solidárními dlužníky a věřiteli z právních úkonů, týkajících se společných věcí v jejich podílovém spoluvlastnictví (§ 138 odst. 2 o. z.), bezpodílovém spoluvlastnictví (§ 145 odst. 2 o. z.), z právních úkonů týkajících se společného užívání bytu (§ 173 odst. 2 o. z.), společného užívání místností nesloužících k bydlení (§ 197 o. z.) a z právních úkonů týkajících se společného užívání pozemku (§ 211 odst. 2 o. z.).

Týkají-li se výše uvedené právní úkony běžných záležitostí, vzniká solidární závazek i na základě právního úkonu jen jednoho z manželů. Týká-li se však takový právní úkon záležitosti nikoli běžné, pak má-li solidárně zavázat oba manžele, musí být učiněn buď společně oběma manžely, nebo sice jedním z nich, avšak se souhlasem manžela druhého.

Ačkoli je ve všech uvedených případech vznik solidárních pohledávek i dluhů vázán na existenci právních vztahů, jichž se týká, tj. na bezpodílové a podílové spoluvlastnictví manželů, na společné užívání bytu a místností nesloužících k bydlení manžely a na společné užívání pozemku manžely, nemá další existence, resp. zánik těchto právních institutů a způsob jejich vypořádání, ba dokonce ani existence samotného manželství, vliv na obsah a trvání těchto solidárních závazků vůči osobám třetím. Je to důsledek skutečnosti, že možnost věřitele uspokojit svou pohledávku není v těchto případech omezena jen na společný majetek manželů, ale

¹⁶³⁾ Viz čl. 474 polského k. c. o tom, že „dlužník nese odpovědnost za jednání právní či protiprávní nejen vlastní, ale i osob, pomocí kterých plní svůj závazek, a osob, kterým prikazuje splnění svého závazku. Totéž platí, plní-li závazek zákonný zástupce dlužníka.

¹⁶⁴⁾ Zmocnitel se může zprostit odpovědnosti jen, prokáže-li, že se nedopustil tzv. „culpam in elidendo“, že nezanedbal náležitý dohled nad zmocněncem a že příčina škody není ani v příkazech, resp. pokynech, které dával zmocněnci.

že manželé odpovídají veškerým svým majetkem, neboť jsou zavázáni solidárně a tudíž osobně a že se tyto závazky řídí obecným právním režimem, tj. ustanovením § 74 obč. zák. o solidárních závazcích.¹⁶⁵⁾

V této souvislosti zasluhuje samostatné zmínky solidární odpovědnost manželů jakožto spoluuživatelů bytu nebo místností nesloužících k bydlení nejen z úkonů právních, ale i spoluodpovědnost za protiprávní jednání jednoho z nich (např. za hrubé porušování zásad socialistického soužití v domě), zejména pokud takové jednání bude sankcionováno zrušením užívacího práva. Zmíněná společná odpovědnost se zdůvodňuje jako nutný důsledek nedílnosti společného užívacího práva manželů a jeho zrušitelnosti jen vůči oběma manželům současně.

V této souvislosti pak vzniká otázka, zda uvedená spoluodpovědnost manželů je výjimkou z obecného pravidla, že solidární odpovědnost manželů zakládají jen úkony právní (arg. dikcí § 138 odst. 2, § 145 odst. 2, § 173 odst. 2 a § 211 odst. 2 obč. zák.), nebo zda ji obecně zakládají i protiprávní úkony, resp. i jiná protiprávní jednání jednoho z manželů, než jak bylo uvedeno.

K této otázce se v československé právní literatuře vyjádřili Karol Plank pro oblast společného užívání bytů manželů¹⁶⁶⁾ a Olga Planková pro oblast bezpodílového spoluvlastnictví.¹⁶⁷⁾

Prof. Plank dochází k závěru, že ustanovení § 173 odst. 2 obč. zák. by mělo být aplikováno per analogiam na veškerá práva a povinnosti, vzniklé z protiprávních úkonů, ke kterým došlo v souvislosti se společným užíváním bytu (např. i na odpovědnost za škodu takovým jednáním vzniklou). Podle jeho názoru odpovědnost za protiprávní úkony by se měla z nedostatku speciální úpravy řídit obecnými předpisy o odpovědnosti za škodu. Vzhledem k tomu, že však občanský zákoník dnes již nezná solidární odpovědnost více škůdců (s výjimkou případů, kdy ji svým rozhodnutím v konkrétním případě založí soud podle § 438 odst. 2 obč. zák.) a že neřeší případy způsobení škody více poškozeným společně, vzniká otázka, zda lze v této situaci přiznat náhradu škody, resp. vymáhat ji na manželech jakožto společných uživatelích odděleně, je-li jejich právo nedílné? Prof. Plank odpovídá na tuto otázku záporně a přiklání se k aplikaci § 173 odst. 2 obč. zák. i v těchto případech per analogiam.

¹⁶⁵⁾ Vzájemný vztah mezi manžely jakožto solidárními dlužníky nebo věřiteli může být podle názoru části československé teorie a praxe modifikován v důsledku vypořádání těchto solidárních závazků v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví manželů.

Vzhledem k výše uvedenému nebude však mít takovéto vypořádání žádný vliv na právní postavení věřitele, pokud s ním neprojevil souhlas.

¹⁶⁶⁾ Viz K. Plank, *Osobné užívání bytů*, Obzor, Bratislava 1967, str. 191 an.

¹⁶⁷⁾ Viz Olga Planková, *Společné majetkové práva manželů*, cit. práce, str. 78 a násl.

Olga Planková pak v citované práci zastává názor, že i když zákon zakotvuje solidární závazanost a odpovědnost jen na základě právních úkonů manželů ohledně jejich společného majetku, třeba ji rozšířit analogicky podle § 496 obč. zák. i na solidární závazanost a oprávněnost manželů z protiprávních úkonů ohledně jejich společného majetku, a to vzhledem k bezpodílovosti spoluvlastnického vztahu.

Domnívám se, že úprava odpovědnosti manželů z protiprávních úkonů (jednání) by měla být skutečně společná pro výše uvedené případy majetkových vztahů, v souvislosti s kterými spojuje zákon vznik solidárních závazků manželů, neboť ve všech těchto případech (bezpodílové spoluvlastnictví, společné užívání bytu a místností nesloužících k bydlení a společné užívání pozemku) jsou práva a povinnosti manželů společná a nedílná a ve všech těchto případech spojuje zákon vznik solidárního závazku jen s právním úkonem manželů nebo jednoho z nich.

Navrhovaná řešení citovaných autorů by odpovídala obsahu a účelu těchto institutů a navíc by byla v souladu s právním vědomím o tom, že v případě škody způsobené více škůdci je třeba chránit především poškozeného. Nicméně se však domnívám, že vzhledem k ustanovením § 74 obč. zák., které prohlašuje solidaritu jako výjimku z obecné zásady dělenosti společných závazků a v případě odpovědnosti za škodu navíc ještě vzhledem k ustanovení § 438 odst. 1 obč. zák., zakotvujícimu jako obecnou zásadu pro spoluodpovědnost více škůdců odpovědnost podle účasti na způsobené škodě s výjimkou případů v zákoně výslovně uvedených, je citovanými autory navrhované užití analogie vyloučeno. Mám tedy za to, že vzhledem k právní úpravě vzniku solidárních závazků nelze de lege lata rozšiřovat solidaritu manželů per analogiam i na odpovědnost za protiprávní úkony (jednání), neboť v občanském právu je analogie přípustná jen za předpokladu, že nepovede k rozšíření platnosti výjimek z obecné úpravy.

Sovětská úprava práv a povinností členů rodiny nájemce v Základech a občanském zákoníku RSFSR výše uvedené pochybnosti nevzbuzuje. Na rozdíl od československé úpravy mluví občanský kodex v čl. 301 o odpovědnosti zletilých členů rodiny nájemce za z á v a z k y (proloženo autor-kou), vyplývající z nájemní smlouvy a jednak čl. 455 obč. kodexu RSFSR stanoví solidární odpovědnost více škůdců.

Kromě toho užívací právo bytu členů rodiny nájemce není chápáno jako nedílné, což plyne z ust. čl. 333 obč. kodexu RSFSR o tom, že vystěhování z bytu jakožto sankce za porušování zásad soc. soužití postihne jen ty členy rodiny nájemce, kteří se toho skutečně dopustili.

Podle předpisů rodinných zákonů československého, polského a bulharského jsou manželé solidárně zavázáni z jednání jen jednoho z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny (viz § 21 odst. 2 československého

zákona o rodině, čl. 30 § 1 polského k. r. i. p. a čl. 34 bulharského zákona o osobách).

Československý i polský rodinný zákon připouští vyloučení pasivní solidarity, československý výslovným úkonem druhého manžela, polský zákon rozhodnutím soudu na žádost jednoho z manželů.¹⁶⁸⁾ Naproti tomu bulharské právo, jak je uvedeno výše, vyloučení zákonného zástupčího práva manželů a tedy jeho účinků nepřipouští.

Vůči třetím osobám je vyloučení pasivní solidarity jedním z manželů či rozhodnutím soudu účinné jen pokud o něm tyto osoby věděly (viz § 21 odst. 3 čs. zákona o rodině a čl. 30 § 3 k. r. i. p.).

Pojmem „obstarávání běžných záležitostí rodiny“ se rozumí taková jednání, která je třeba učinit při uskutečňování péče o uspokojování materiálních a kulturních potřeb rodiny nejen v oblasti majetkové, ale i při výkonu péče o děti a společnou domácnost.¹⁶⁹⁾ Konkrétní náplň tohoto pojmu bude muset být určena v každém konkrétním případě zvlášť, vzhledem k majetkovým poměrům té které rodiny.

Solidární odpovědnost manželů za jednání jen jednoho z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny se tedy, jak již ze zákonné dikce plyne, vztahuje jen na závazky, nikoli na oprávnění z takových jednání vzniklá a působí nezávisle na systému manželského majetku.

Věřitel jednoho z manželů se může v tomto případě uspokojit z veškerého majetku obou manželů, tj. společného i odděleného.

V polské literatuře byla položena otázka, zda lze pasivní solidaritu připustit i v manželstvích, kde manželé spolu již nežijí, tedy kde mezi manžely vznikla faktická separace.

Řada autorů totiž poukazuje, že z dikce „obvyklé záležitosti rodiny“ vyplývá patrná konsekvence normálního fungování manželského soužití. Z toho pak vyvozují závěr, že jestliže společné soužití manželů zanikne a dojde k jejich faktické separaci, ztrácejí manželé možnost zavazovat solidárně jeden druhého z jednání jen jednoho z nich.¹⁷⁰⁾ Namítají, že smyslem pasivní solidarity manželů z jednání jen jednoho z nich při obstarávání běžných záležitostí rodiny je ochrana zájmů rodiny a umožnění plynulého uspokojování jejich potřeb. Zanikne-li však manželské

¹⁶⁸⁾ Rozdíl mezi oběma způsoby vyloučení pasivní solidarity je zejména v účincích. Zatímco manžel může vyloučit tyto účinky jen in concreto a jen vůči určité osobě, soudní rozhodnutí je vylučuje pro futuro vůči všem třetím osobám.

¹⁶⁹⁾ Viz učebnice Rodinné právo, cit. práce, str. 87 a Jan Winiarz, cit. práce, str. 27 an.; S. Szer, Prawo rodzinne, str. 51; Jan Winiarz, cit. práce, str. 51; S. Gorecki, Podłoze gospodarcze i funkcjonowanie wspólnosci malzenskiej majatkowej, PiP 1962, str. 670 an.; dále viz citovaný Komentář k rodinnému zákonu NDR, str. 52.

¹⁷⁰⁾ Viz S. Szer, Prawo rodzinne, str. 93; Rodzinne prawo – komentarz, cit. dílo, str. 98; Jan Winiarz, cit. dílo, str. 30.

soužití, děti jsou obvykle v péči jednoho z manželů a tudíž „běžné záležitosti rodiny“ obstarává zpravidla jen manžel, který o děti pečuje.

Jednáním jen jednoho z manželů, které překračuje meze „obstarávání běžných záležitostí rodiny“, bude zavázán jen manžel jednající. To však nevylučuje věcné ručení manžela druhého společným majetkem v bezpodílovém spoluvlastnictví nebo zákonném majetkovém společenství.

Od případu solidární závazanosti obou manželů z jednání jen jednoho z nich musíme diferencovat případy, kdy závazek jen jednoho z manželů ovlivňuje i majetkoprávní postavení manžela druhého.

Pokud jde o polské právo, odkazují na výklad o odpovědnosti společným majetkem v systému zákonného (smluvního) majetkového společenství.

Československé právo rozšiřuje věcné ručení druhého manžela společným majetkem v bezpodílovém spoluvlastnictví i na závazky jen jednoho z manželů ohledně věcí a práv v jeho samostatném majetku.

V těchto případech vystupuje manžel-nedlužník jako věcný ručitel ex lege za předpokladu, že existuje manželství a bezpodílové spoluvlastnictví a jen ohledně věcí, patřících do bezpodílového spoluvlastnictví manželů (viz § 147 obč. zák.). Jako věcný ručitel má povinnost trpět uspokojení věřitele manžela druhého z majetku patřícího do bezpodílového spoluvlastnictví a za tím účelem jej zákon prohlašuje za účastníka řízení o výkon rozhodnutí (viz § 255 odst. 2 o. s. ř.).

To je rozdíl od solidární odpovědnosti manželů za právní úkony jednoho z nich, trvajících nezávisle na existenci manželství a bezpodílového spoluvlastnictví.

Rodinný zákon Německé demokratické republiky stanoví v souvislosti s úpravou zástupčího práva manželů, že právní jednání jednoho z manželů při vyřizování jejich společných věcí, zavazují oba manžele.

Rumunský rodinný kodex, jak jsem již uvedla, stanoví v článku 32 věcné ručení manželů jejich společným majetkem za závazky učiněné jedním z nich při uspokojování běžných potřeb domácnosti.

Sovětské a maďarské rodinné zákony neobsahují speciální úpravu závazanosti manželů z právních úkonů jednoho z nich při obstarávání společných záležitostí rodiny.

Pokud jde o závazanost manželů z právních úkonů ohledně jejich společného, příp. samostatného majetku, odkazují na výklad na str. 77 a n.

5. Uzavření manželství a odporovatelnost

Domáhá-li se věřitel, aby soud prohlásil vůči němu za bezúčinné právní úkony dlužníka, jimiž byla zkrácena možnost uspokojení jeho pohledávky, učiněné dlužníkem ve prospěch jeho manžela,

nemusí věřitel podle československého zákona o mezinárodním obchodu dokazovat, že manžel dlužníka věděl o jeho úmyslu zkrátit věřitele, nebo že mu to muselo být známo, jak by to musel činit v jiných případech, ale naopak, manžel dlužníka musí prokázat, že o úmyslu zkrátit věřitele nevěděl a ani vědět nemusel (viz § 40 lit. b/z. m. o.).

Obdobné ustanovení obsahuje i polský občanský kodex v článku 527 § 3, kde se praví, že „jestliže v důsledku právního úkonu dlužníka, učiněného ke škodě věřitele, obdržela majetkovou výhodu osoba dlužníkovi blízká, předpokládá se, že tato osoba věděla o úmyslu dlužníka jednat ke škodě věřitele“.¹⁷¹⁾

Československý občanský zákoník nezná institut odporovatelnosti. Úkony dlužníka, učiněné s úmyslem zkrátit věřitele, pokud by se přičily zájmům společnosti, je třeba posuzovat jako absolutně neplatné podle § 39.

Vzhledem k opačnému důkaznímu břemenu úkonu dlužníka in fraudem creditoris ve prospěch jeho manžela lze říci, že nedostatek speciálního institutu odporovatelnosti a řešení takových případů pomocí absolutní neplatnosti zhoršuje právní postavení věřitele, resp. snižuje jeho vyhlídky na uspokojení jeho pohledávky, mj. i tím, že neumožňuje přihlídnout k zájmovému společenství mezi manžely existujícím.

6. Uzavření manželství a promlčení

Uzavření manželství působí ex lege v občanském právu polském, československém, bulharském a právu NDR jednak stavení běhu již započaté promlčecí lhůty k uplatnění práva manžela jednoho vůči manželu druhému, jednak oddálení začátku běhu promlčecí lhůty, neboť promlčecí lhůta nepočne za trvání manželství s výjimkou úroků a opětujících se plnění, vůbec běžet (viz § 114 československého o. z., čl. 121 odst. 3 polského k. c. § 109 rod. zák. NDR, čl. 9, 10 rod. kodexu RSFSR, čl. 115 zákona o závazcích a smlouvách BLR z 3. listopadu 1950). Bulharský zákon o závazcích a smlouvách navíc výslovně upravuje i právní následky prohlášení manželství za neplatné na běh promlčecí lhůty mezi manžely. Rozhodující z tohoto hlediska je dobrá či zlá víra oprávněného manžela při uzavírání neplatného manželství. Pokud byl oprávněný manžel v dobré víře, pak se stavení promlčecí lhůty anuluje s účinky ex nunc od dne právní moci soudního rozhodnutí o neplatnosti manželství. V opačném případě, tj. byl-li oprávněný manžel ve zlé víře, s účinky ex tunc.

¹⁷¹⁾ Za jednání ke škodě věřitele se ve smyslu čl. 527 § 2 považuje takové jednání dlužníka, které způsobilo dlužníkovu insolventnost či větší insolventnost než před takovým jednáním.

Kodex o brake i semje RSFSR (a obdobně i ostatní nově vydané republikové rodinné kodexy, výše již citované) upravuje v samostatné hlavě promlčení nároků, vyplývajících z rodinných a manželských vztahů. V článku 9 stanoví obecnou zásadu nepromlčitelnosti těchto nároků s výjimkou případů, v rodinném kodexu výslovně uvedených. Pokud je pak promlčitelnost některého nároku z rodinných či manželských vztahů výjimečně připuštěna, řídí se počátek běhu promlčecí lhůty speciální úpravou, obsaženou v článku 10 cit. kodexu.

7. Uzavření manželství a kumulativní interesse ex lege

V případě, že dojde k smluvnímu převzetí jmění nebo podniku manželem zcizitele, je manžel-nabyvatel podle československého zákona o mezinárodním obchodu zavázán vedle svého manžela-zcizitele ze závazků, které náležejí ke jmění nebo podniku bez ohledu na cenu majetku (na rozdíl od ostatních osob, které jsou v takovém případě zavázány jen do výše nabytého majetku), s výjimkou případu, že by o takových závazcích při převzetí nevěděl ani vědět nemohl (viz § 150 z. m. o.). To na rozdíl od ostatních nabyvatelů, kteří jsou vedle původního dlužníka zavázáni jen ze závazků, o kterých při uzavření smlouvy nevěděli nebo vědět museli (viz § 149 z. m. o.).

Ostatní srovnávané právní řády zvýšenou odpovědnost manžela zcizitele v tomto případě neznají.

8. Uzavření manželství a pojištění

Jestliže není určena při pojištění osob v době pojistné události oprávněná osoba, nebo nenabude-li, ať už z jakéhokoli důvodu právo na plnění, nabývá tohoto práva podle československého občanského zákoníka mj. manžel pojištěného na základě speciální posloupnosti na případ smrti zakotvené v § 372 odst. 2 a podle článku 832 § 2 polského občanského kodexu rodina pojištěného v pořadí stanoveném obecnými pojišťovacími podmínkami.

9. Uzavření manželství a dědické právo

Dědické právo (mám na mysli subjektivní právo stát se dědicem po určitém zůstaviteli) bylo původně považováno za privilegium příbuzných, spojených se zůstavitelem pokrevním svazkem. Po-

zůstalému manželů se nepřiznávalo buď vůbec žádné zákonné dědické právo, nebo jen velmi omezené.¹⁷²⁾

K původnímu principu, ovládacímu úpravu dědické posloupnosti, výlučně respektujícímu zájem na zachování jednoty majetku rodiny, přistoupil v průběhu vývoje posledních 100 let další, a to princip spravedlivého rozdělení majetku rodiny mezi všechny její členy. Znamenal, že se respektoval nejen příbuzenský svazek, ale i svazek zakládající se na úzkém životním společenství, jakým jest nepochybně manželství, že se respektoval podíl pozůstalého manžela na vytvoření rodiny a majetku zůstavitele.

Tento další princip úpravy dědické posloupnosti vešel do právních řádů jednotlivých států buď skrze novou úpravu dědického práva v nových občanských zákonících, nebo prostřednictvím speciálních zákonů.

Právní postavení pozůstalého manžela se nicméně ve srovnávaných právních řádech různí vzhledem k různým sociálním, hospodářským a politickým skutečnostem a vzhledem i k různé právní úpravě manželského majetkového systému. Právní postavení pozůstalého manžela v dědické posloupnosti po manželů zemřelém spoluurčuje významnou měrou jeho celkové majetkoprávní postavení jakožto manžela. Proto se při charakterizování celkového majetkoprávního postavení manželů nelze omezit jen na úpravu jejich majetkových vztahů za trvání manželství a jejich nároky v případě zrušení manželství rozvodem či prohlášením za neplatné, ale je třeba přihlídnout i k tomu, zda a v jaké míře ten který zákonodárce respektuje manžele jakožto životní společníky i v případě zániku manželství smrtí jednoho z nich.

Československý, polský, rumunský, bulharský a maďarský občanský zákoník jakož i Základy občanského zákonodárství SSSR a občanský kodex RSFSR prohlašují pozůstalého manžela za zákonného dědice manžela zemřelého.¹⁷³⁾

Jeho právní postavení se však ve srovnávaných právních řádech liší zejména místem v zákonné dědické posloupnosti, rozsahem jeho nároku a tím, je-li jeho nárok prominutelný či nikoli.

V československém, sovětském, polském, bulharském právu a právu NDR dědí pozůstalý manžel v první dědické skupině. V československém a polském právu pouze vedle dětí (potomků) zůstavitele, v sovětském právu vedle dětí a rodičů zůstavitele. Zatímco v československém a sovětském právu dědí rovným dílem s ostatními dědici první zákonné skupiny, v polském právu dědí nejméně jednu čtvrtinu celkové

¹⁷²⁾ Tak např. podle čl. 767 Code civil byl pozůstalý manžel jen tzv. successeur irrégulier, jenž přicházel v úvahu teprve tehdy, nebylo-li žádného příbuzného manžela zemřelého, a to manželského ani nemanželského, k posloupnosti oprávněného.

¹⁷³⁾ Viz § 473, odst. 1 čs. obč. zák., čl. 931, § 1 polského k. c., čl. 679 rumunského obč. zák., § 607, odst. 4 maďarského obč. zák., čl. 118 Základů a čl. 532 obč. kodexu RSFSR a článek 9 bulharského zákona o dědění.

hodnoty dědictví. Dědický nárok pozůstalého manžela podle polského práva zaniká, jestliže zůstavitel podal návrh na rozvod manželství z viny pozůstalého manžela a soud ve svém rozhodnutí shledal, že žádost byla důvodná (viz čl. 940 § 2 obč. zák.). Podle bulharského práva záleží rozsah dědického nároku pozůstalého manžela jednak na délce manželství, jednak na dědicích, jejichž nárokům pozůstalý manžel konkuruje.

Pokud bude dědit společně buď s potomky zůstavitele nebo s jeho sourozenci (případně jejich dětmi), pak žil-li se zůstavitelem v manželství, trvajícím méně než 10 let, má nárok na polovinu dědictví. Žil-li se zůstavitelem v manželství 10 a více let, má nárok na dvě třetiny dědictví. Jestliže pozůstalý manžel bude dědit společně zároveň s potomky a sourozenci zůstavitele (příp. jejich dětmi), pak žil-li se zůstavitelem v manželství méně než 10 let bude mít nárok na jednu třetinu dědictví, žil-li s ním v manželství 10 a více let, bude mít nárok na polovinu dědictví.

Československý a polský občanský zákoník prohlašují pozůstalého manžela za dědice i ve druhé dědické skupině, a to československý vedle rodičů zůstavitele a osob, které žily se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a které z toho důvodu pečovaly o společnou domácnost nebo byly odkázány na zůstavitele výživou (viz § 474 odst. 1 čs. obč. zák.), polský vedle rodičů a sourozenců zůstavitele (viz čl. 932 § 2 k. c.). V obou případech dědí pozůstalý manžel ve druhé skupině nejméně jednu polovinu dědictví (viz § 474 odst. 2 čs. obč. zák. a čl. 932 § 2 k. c.).

Maďarský občanský zákoník váže dědický nárok pozůstalého manžela na podmínku, aby manželé žili v době smrti zůstavitele ve společné domácnosti. Pokud by manželé v době smrti jednoho z nich nežili ve společné domácnosti a vzhledem k okolnostem konkrétního případu nebyla zjevně naděje na obnovu jejich společného života, nepřichází pozůstalý manžel v úvahu jako dědic ze zákona. (Viz již citovaný § 601 odst. 1 obč. zák.)

Na rozdíl od práva československého, sovětského a polského přichází pozůstalý manžel v úvahu jako dědic ze zákona jen nezanechal-li zůstavitel potomky (viz § 607 odst. 4 obč. zák.).

Maďarské právo preferuje příbuzné zůstavitele před jeho pozůstalým manželem nejen s hlediska řešení konkurence dědických nároků pozůstalého manžela a potomků zůstavitele, ale i s hlediska nároku předků zůstavitele na tzv. větvní majetek, tj. zachovává dědické pravidlo „paterna paternis, materna maternis“.

Podle § 611 odst. 1 obč. zák. je majetek, který získal zůstavitel darem či děděním od svých rodičů nebo prarodičů, nebo v případech v zákoně uvedených od bratrů a sester, příp. jejich potomků, předmětem speciální posloupnosti po větvi, tj. podle § 612 obč. zák. přechází na rodiče (jejich potomky) a prarodiče.

Teprve v případě, že zůstavitel nezanechal ani rodiče (jejich potomka) či prarodiče, zdědil by tento větvní majetek pozůstalý manžel.

Výjimku z uvedeného pravidla, tj. že proti pozůstalému manželu nelze uplatnit nárok na tzv. „větvní majetek“ činí případ, kdy pozůstalý manžel žil se zůstavitelem v manželství alespoň 15 let a jde o obvyklé domácí zařízení.

Maďarský občanský zákoník dokonce vylučuje dědický nárok pozůstalého manžela i v posloupnosti testamentární, pokud závěť byla učiněna před opuštěním (zrušením) společné domácnosti manželů a v době smrti zůstavitele nebyla obnovena a pokud by z okolností konkrétního případu nevyplynulo, že zůstavitel nezměnil závěť po opuštění společné domácnosti proto, že chtěl pozůstalému manželu přenechat majetek určený v závěti bez ohledu na zrušení společného soužití (viz § 601 odst. 2 maďarského obč. zák.).

Pokud by byl dědický nárok pozůstalého manžela vyloučen nárokem jiných zákonných dědiců, respektuje právo pozůstalého manžela jakožto životního spolčnicka zůstavitele tím, že mu přiznává tzv. vdovské právo, tj. právo na usufrukt ohledně veškerého majetku, který sám nedědí (viz § 615 odst. 1 obč. zák.).

Vdovské právo pozůstalého manžela může být omezeno jen na žádost potomků zůstavitele a jen v takové míře, aby i po omezení mohlo zajistit potřeby pozůstalého manžela s přihlédnutím k jeho ostatnímu majetku a pracovním příjmům. Zaniká uzavřením nového manželství (viz § 615 odst. 1 maďarského obč. zák.).

Rumunský občanský zákoník ve svém původním znění prohlašoval manžela za zákonného dědice jen pokud zůstavitel nezanechal pokrevní příbuzné (viz čl. 679 rumunského obč. zák.). Citované ustanovení bylo však v roce 1944 nevelizováno zákonem č. 319 z 10. května a pozůstalý manžel byl prohlášen za dědice i v konkurenci s pokrevními příbuznými zůstavitele, přičemž rozsah jeho dědického nároku záleží na stupni příbuzenství spoludědiců.

Dědí-li pozůstalý manžel společně s dětmi zůstavitele, příp. jejich potomky, má nárok na jednu čtvrtinu dědictví. Dědí-li v souběhu s rodiči zůstavitele, jeho sourozenci nebo jejich potomky, má nárok na jednu třetinu dědictví. Pokud dědí v souběhu buď pouze s rodiči, či pouze se sourozenci (jejich potomky) zůstavitele, má nárok na jednu polovinu dědictví. Dědí-li pozůstalý manžel v souběhu s jinými pokrevními příbuznými zůstavitele, a to až do čtvrtého stupně, dědí tři čtvrtiny dědictví a pokud zůstavitel nezanechal žádné pokrevní příbuzné, dědí dědictví celé.¹⁷⁴⁾

Zájmy pozůstalého manžela jakožto zákonného dědice chrání rumunský

¹⁷⁴⁾ Viz cit. zákon č. 319/44, čl. 1.

občanský zákoník i tím, že nepřipouští, aby hodnota zákonného dědického podílu byla snížena nad zákonem stanovenou míru darováním inter vivos.¹⁷⁵⁾

Podle občanského zákoníku N D R dědí pozůstalý manžel jako zákonný dědic vedle příbuzných zůstavitele.

Rozsah jeho dědického nároku záleží podle § 1931 B G B na stupni příbuzenství spoludědiců. Dědí-li s potomky zůstavitele, má nárok na jednu čtvrtinu, dědí-li s rodiči nebo sourozenci zůstavitele, má nárok na jednu polovinu dědictví.

V případě, že zůstavitel nezanechal potomky, ani rodiče (jejich potomka) nebo prarodiče, má pozůstalý manžel nárok na celé dědictví (viz § 1931 B G B).

Předmětem dědické posloupnosti je ve srovnávaných rádech vesměs jen samostatný majetek zůstavitele, tj. majetek, který tvořil jeho samostatný majetek za trvání manželství a ta část společného majetku, která mu připadne na základě jeho rozdělení. Výjimku v tomto směru činí bulharské právo, kde nový zákon rodinný stanoví v článku 20, že jestliže pozůstalý manžel dědí společně s dětmi manžela zůstavitele, nedostane díl ze společného majetku.

Mezi komparovanými právními úpravami postavení pozůstalého manžela jsou však i některé podstatné rozdíly.

Především polské právo (čl. 940 § 1 k. c.) připouští vyloučení dědického nároku pozůstalého manžela v případě, že zůstavitel požádal o rozvod manželství z viny pozůstalého manžela, a tato žádost byla odůvodněná. V tomto případě může pak každý ze zákonných dědiců povolaných k dědění spolu s pozůstalým manželem v téže dědické skupině žádat soud, aby dědický nárok pozůstalého manžela vyloučil. Žádost musí být podána v zákonné lhůtě, tj. do 6 měsíců od okamžiku, kdy se dědic dověděl o vzniku dědické posloupnosti, nejpozději však do jednoho roku od tohoto okamžiku.

Maďarské právo vylučuje nárok pozůstalého manžela již tehdy, když manželé nežili v době smrti jednoho z nich ve společné domácnosti a vzhledem k okolnostem konkrétního případu není zjevně naděje na obnovení společného soužití. (Viz § 607 odst. 4 obč. zák.)¹⁷⁶⁾

¹⁷⁵⁾ Čl. 2 cit. zákona 319/44 totiž zakazuje darování zůstavitelem inter vivos nad jednu polovinu hodnoty dědických práv, svědčících pozůstalému manželovi podle čl. 1 cit. zákona.

¹⁷⁶⁾ Z tétož důvodu vylučuje maďarské právo dokonce i dědický nárok pozůstalého manžela v posloupnosti testamentární, pokud by z okolností konkrétního případu nevyplývalo, že zůstavitel nezměnil závěť učiněnou před zrušením společného soužití, ani po jeho zrušení proto, že chtěl pozůstalému manželovi přenechat majetek určený v závěti bez ohledu na zrušení společného soužití (viz § 601, odst. 2 maď. obč. zák.).

Další podstatný rozdíl spočívá ve zvýhodnění pozůstalého manžela některými právními řády oproti jiným dědicům, a to v těchto směrech:

- Podle polského práva má pozůstalý manžel, který dědí spolu s rodiči či sourozenci zůstavitele právo žádat, aby mimo svůj zákonný podíl obdržel domácí zařízení, které užíval za života zůstavitele společně s ním nebo výlučně sám (viz čl. 939 § 1 k. c.). Předpokladem nároku je, aby žil se zůstavitelem ve společné domácnosti v době jeho smrti (čl. 939 § 2 k. c.) a aby své právo uplatnil nejdéle do 5 let od vzniku dědické posloupnosti;
- z ustanovení čl. 118 Základů vyplývá, že sovětské právo přiznává nárok na předměty obvyklého domácího zařízení manželu jakožto zákonnému dědici, pokud bydlel se zůstavitelem ve společné domácnosti alespoň jeden rok před jeho smrtí. Totožnou úpravu obsahuje i článek 533 obč. kodexu RSFSR;
 - maďarské právo nepovažuje obvyklé domácí zařízení za tzv. větevní majetek, pokud pozůstalý manžel žil se zůstavitelem déle než 15 let v manželství (viz § 612 maď. obč. zák.);
 - bulharské právo přiznává nárok na obvyklé domácí zařízení, příp. zemědělský inventář pozůstalému manželovi za předpokladu, že žil se zůstavitelem ve společné domácnosti, případně s ním vedl zemědělské hospodářství (viz čl. 12 zákona o dědění);
 - rumunské právo přiznává pozůstalému manželovi, pokud nemá vlastní byt, právo bydlet nadále v době, v němž bydlel, i v případě, že tento dům patří do pozůstalosti a nezávisle na tom, komu tento dům připadne v rámci dědické posloupnosti. Toto právo trvá nejméně po dobu jednoho roku, nebo až do okamžiku rozdělení bytu (domu). Spoludědici pozůstalého manžela mohou žádat omezení tohoto práva jen pokud je pozůstalý manžel nebude v plném rozsahu potřebovat. Pokud by se pozůstalý manžel nedohodl s ostatními dědici o výkonu či omezení užívacího práva k bytu, soud provede rozdělení majetku, který je předmětem dědictví a rozhodne i o užívacím právu k bytu.
- Právo pozůstalého manžela užívat byt po zůstaviteli zaniká, uzavře-li nové manželství dříve, než soud provede rozdělení dědictví (viz čl. 4 cit. zák. 319/44);
- občanské právo NDR (§ 1932 B6B) přiznává pozůstalému manželovi nárok na obvyklé domácí zařízení pokud netvoří příslušenství pozemku a právo na svatební dary — tzv. „Voraus“. Dědí-li společně s potomky zůstavitele, pak nárok na „Voraus“ přísluší pozůstalému manželovi jen pokud je potřebuje k vedení přiměřené domácnosti;
 - pozůstalý manžel má podle polského práva po dobu 3 měsíců od vzniku dědické posloupnosti právo užívat byt a obvyklé domácí zařízení v dosavadním rozsahu. Tímto právem, které nemůže zůstavitel ani

vyloučit, ani omezit (čl. 932 § 1 polského k. c.) se však neomezují práva pozůstalého manžela, vyplývající z nájmu bytu nebo družstevně bytového práva.

Československý občanský zákoník přiznává v § 503 odst. 3 pozůstalému manželovi vedle jeho dědického podílu nárok na nedoplatky zůstavitelovy odměny za práci a opětuujících se důchodů až do výše jedno-měsíčního příjmu, pokud žil se zůstavitelem v době jeho smrti ve společné domácnosti.¹⁷⁷⁾

Mezi srovnávanými právními řády existuje podstatný rozdíl i pokud jde o připuštění vyloučení pozůstalého manžela z dědické posloupnosti. Jde jednak o vyloučení jeho dědického nároku ex lege, o čemž bylo hovořeno již výše, jednak o to, je-li považován za tzv. neopomenutelného dědice.

Podle československého práva může být pozůstalý manžel z testa-mentární dědické posloupnosti zcela vyloučen, pokud na něho zůstavitel v závěti nepamatoval, neboť československý občanský zákoník jej nezařazuje mezi tzv. neopomenutelné dědice. Naproti tomu polský civilní kodex přiznává pozůstalému manželu nárok na tzv. povinný díl, který činí dvě třetiny hodnoty jeho zákonného dědického podílu (viz čl. 991 § 1 k. c.). Zmíněný nárok existuje ve formě nároku na výplatu příslušné peněžní částky vůči testamentárním dědicům.

Na rozdíl od československého práva, připouštějícího neomezené vylou-čení pozůstalého manžela jakožto dědice zůstavitelem v závěti, polské právo připouští, aby zůstavitel vyloučil pozůstalého manžela jakožto dědice (tj. aby ho vydědil) jen v případech v zákoně taxativně vypočte-ných.¹⁷⁸⁾

¹⁷⁷⁾ Tento nárok je však poněkud problematický vzhledem k ustanovení § 260, odst. 2 zák. práce, které vylučuje platnost § 503, odst. 3 o. z., pokud by s ním bylo v rozporu jakožto lex specialis i lex posterior. Citované ustanovení totiž stanoví speciální posloupnost pro peněžitě nároky zemřelého pracovníka s tím, že teprve pokud by tento nárok nepřešel na osoby oprávněné z této speciální posloupnosti, byl by předmětem posloupnosti dědické (viz ust. § 260, odst. 2 zák. práce).

Osobami oprávněnými na základě této speciální posloupnosti jsou manželka (podtrženo autorkou), děti a rodiče zaměstnance, pokud s ním žili v době smrti ve společné domácnosti.

Tím dochází v moderním socialistickém právu k poněkud neobvyklé situaci, totiž k právní diskriminaci podle pohlaví v případě přechodu mzdového nároku zemřelého zaměstnance z pracovního poměru.

Zemře-li totiž manželka, pak v důsledku speciální úpravy v zákoníku práce (§ 260, odst. 2 mluví jen o nároku manželky) přejde její mzdový nárok až do výše odpoví-dající trojnásobku jejího pracovního průměrného měsíčního výdělku na její děti a rodiče a na pozůstalého manžela jen tehdy, nenabudou-li jej tyto oprávnění.

¹⁷⁸⁾ Podle čl. 1008 k. c. jde o tyto případy:

- jestliže pozůstalý manžel jednal proti vůli zůstavitele tak, že se to přičilo zásadám socialistického soužití;
- jestliže se dopustil vůči zůstaviteli nebo někomu z osob mu blízkých úmyslného

Rovněž tak maďarské právo považuje pozůstalého manžela za nepomenutelného dědice, a to až do výše jedné poloviny jeho zákonného podílu (viz § 665 odst. 11 maďarského obč. zák.) a pokud by pozůstalému manželu příslušelo právo na usufrukt, je nepominutelným v takové části, aby mohly být zajištěny jeho potřeby s přihlédnutím k jeho ostatnímu majetku a pracovním příjmům.

Pokud by majetek, zbylý po uspokojení nároků ostatních nepominutelných dědiců nestačil k zajištění ani omezeného práva pozůstalého manžela na usufrukt, může být tato část majetku vydána dědicům až po zániku práva pozůstalého manžela na usufrukt (viz § 665 odst. 2 maďarského obč. zák.).

Pozůstalý manžel může být podle maďarského práva, obdobně jako podle práva polského, zbaven zůstavitelem nároku napovinný díl jen z důvodů v zákoně výslovně uvedených, zejména pro chování, kterým pozůstalý manžel hrubě porušoval své manželské povinnosti (viz § 663 odst. 1, 2 maď. obč. zák.).

Sovětské právo prohlašuje pozůstalého manžela za nepominutelného dědice do výše dvou třetin jeho zákonného podílu za předpokladu, že je práce neschopný.

Bulharský zákon o dědění přiznává v článku 29 pozůstalému manželu nárok na tzv. povinný díl, jehož výše záleží na tom, koho zanechal zůstavitelem jako zákonného dědice kromě pozůstalého manžela.

Dědí-li pozůstalý manžel sám, činí jeho povinný díl polovinu dědictví, dědí-li s rodiči zůstavitele, jednu třetinu hodnoty dědictví.

Pokud zůstavitel zanechal potomky, je povinný díl pozůstalého manžela stejný jako povinný díl dítěte.

Zanechal-li zůstavitel jedno dítě, činí povinný díl pozůstalého manžela jednu třetinu, při dvou dětech jednu čtvrtinu a při třech a více dětech jednu šestinu dědictví.

Občanské právo NDR přiznává pozůstalému manželu nárok na tzv. „Pflichtteil“, tj. na část, rovnající se jedné polovině hodnoty dědictví, na jakou by měl nárok jako dědic zákonný (viz § 2303 B6B).

Tohoto svého povinného dílu může být pozůstalý manžel v závěti výslovně zbaven jen dopustil-li se vůči zůstaviteli takového jednání, které by bylo důvodem k rozvodu manželství.

Z uvedené analýzy vidíme, že s výjimkou československého práva je pozůstalý manžel považován ve všech komparovaných právních řádech za nepomenutelného dědice.

trestného činu proti zdraví, životu nebo svobodě osobnosti, nebo vážně ohrožujícího zůstavitelovu občanskou čest;

— jestliže pozůstalý manžel tvrdšíjně neplní vůči zůstaviteli manželské a rodinné povinnosti.

Jako důvod toho, proč československé právo nepovažuje pozůstalého manžela za neopomenutelného dědice se v československé literatuře uvádí, že o jeho hospodářské potřeby je postaráno dostatečně v rámci vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví. (Viz shodně i důvodovou zprávu k vládnímu návrhu československého občanského zákoníka.)

Uvedená argumentace vzbuzuje podle mého názoru pochybnosti v několika směrech.

Především je v rozporu s hlavní zásadou ovládající úpravu dědické posloupnosti, totiž se zásadou, že dědická posloupnost má sloužit k upevnění vzájemných osobních vztahů v rodině. Její důsledné respektování pak předpokládá, že právní postavení pozůstalého manžela by mělo být stejné s postavením nejbližších příbuzných. Má-li úprava dědické posloupnosti navíc respektovat zásluhu a spolupodílení se pozůstalého manžela na vytvoření a zajišťování potřeb rodiny zůstavitele a na získání majetku nejen společného, ale mnohdy i samostatného majetku zůstavitele, mělo by vyloučení dědického nároku pozůstalého manžela zůstavitelem přicházet v úvahu jen výjimečně, jako určitý druh sankce. Argumentace dostatečným hospodářským zajištěním pozůstalého manžela vzhledem k jeho nároku na polovinu majetku v bezpodílovém spoluvlastnictví, v této souvislosti uváděná, neobstojí však i proto, že zmíněný nárok je pouze nárokem na to, co pozůstalý manžel podle předpokladu zákonodárce sám získal během manželství, ba mnohdy dokonce ani nebude ekvivalentním míře jeho zásluhy o získání společného majetku.

V této souvislosti uvedu názor polského zákonodárce na tuto otázku, vyjádřený v důvodové zprávě k návrhu polského civilního kodexu, zdůvodňující rozsáhlost dědického nároku pozůstalého manžela těmito slovy: „Právní postavení pozůstalého manžela je při intestátní posloupnosti výhodné, ale zákonodárná komise poukázala na to, že privilegované postavení pozůstalého manžela odpovídá názoru širokých vrstev polské společnosti. Odpovídá vývoji rodiny v Polsku.“ (Viz důvodová zpráva, cit. dílo str. 52–53.)

Závěr

V závěru této studie bude vhodné vrátit se k některým metodickým úvahám jejího úvodu. Bylo tam uvedeno, že právní komparatistika má nenahraditelnou úlohu v teoretickoprávní analýze v tom smyslu, že může poskytnout materiál k odpovědi na otázku socialistické podstaty, resp. specificky socialistických elementů právního řádu.

To platí o statické komparaci, ale v jistém smyslu i o komparaci dynamické, zabývající se zkoumáním vývojových směrů právních řádů, resp. jednotlivých jejích oborů. Lze mít přitom za to, že existují-li ve zkoumaných státech zásadně socialistické právní systémy, pak zkoumáme-li proces vývoje právních řádů za dostatečně dlouhou dobu, musí se jejich obsah sbližovat směrem k akcentaci specificky socialistických prvků, které jsou všem těmto právním řádům společné.

To jsou hypotetická východiska, která sloužila při psaní této studie jako metodický nástroj.

Na závěr je třeba se pokusit o formulaci výsledků, které z komparace vyplývají, a to jak staticky, tak dynamicky.

Pokud jde o průkaznost zjištěných závěrů, resp. jejich závažnost (relevanci), lze vycházet z toho, že komparace zahrнула převážnou část v současné době existujících právních řádů evropských socialistických zemí (vynechává pouze analýzu jugoslávského a albánského právního řádu) a že zachycuje období, v němž ve většině z nich došlo ke dvojí kodifikaci zkoumané oblasti společenských vztahů. Autorka se proto nedomnívá, že by dalším rozšířením analýzy, např. o analýzu a srovnání vynechaných evropských či dokonce mimoevropských socialistických právních řádů, byly podstatněji obohaceny její výsledky.

Především je možno položit otázku, na níž by měla odpovědět statická komparativní analýza, totiž jaké základní rysy jsou pro manželské majetkové právo zkoumaných socialistických zemí společné a kde se projevuje největší diference?

Jako základní společný rys manželského majetkového práva (mám tu na mysli manželské majetkové právo v širším smyslu, tj. včetně

úpravy vyživovací povinnosti mezi manžely a nároků pozůstalého manžela) ve srovnávaných právních rádech lze uvést respektování manželství jako všestranného životního zájmového společenství nejen ve sféře statusové a ryze osobní, ale i v oblasti majetkové. Zmíněný základní rys, společný všem srovnávaným úpravám se shodně projevuje:

a) za trvání manželství

- rovným právním postavením obou manželů v oblasti majetkových vztahů
- rovným právním postavením obou manželů při obstarávání a zajišťování potřeb společné domácnosti
- prohlášením péče o děti a o společnou domácnost z hlediska stejné povinnosti obou manželů podílet se na získávání potřebných prostředků k uspokojování potřeb rodiny za rovnocennou výdělečnou činnost v rámci pracovního poměru
- požadavkem zásadně stejné životní úrovně obou manželů, realizovaným prostřednictvím

zákonné vyživovací povinnosti mezi manžely a prostřednictvím

institutu tzv. společného majetku manželů, jehož právní úprava vychází z domněnky stejného přičinění obou manželů o jeho získání. Předpokládá proto rovnost podílů obou manželů k tomuto majetku a stanoví rovné jejich právní postavení při správě a nakládání tímto majetkem

- požadavek stejné životní úrovně se realizuje prostřednictvím zákonné vyživovací povinnosti jen za předpokladu, že potřebný manžel plní vůči manželu výživou povinnému své povinnosti vyplývající z rodinného zákona.

b) po skončení manželství

- v případě zániku manželství smrtí jednoho z manželů či jeho prohlášení za mrtvého je z hlediska intestátní¹⁷⁹⁾ a s výjimkou československé úpravy i testamentární posloupnosti manželství co do existence dědického nároku postaveno na roveň nejbližšímu pokrevnímu příbuzenství (potomkům, případně rodičům). Pozůstalý manžel je prohlášen nejen za zákonného dědice, ale s výjimkou československé úpravy i za dědice neopomenutelného;
- v případě zrušení manželství rozvodem je stanovena, s výjimkou československé úpravy, vyživovací povinnost i mezi manžely rozvedenými.

¹⁷⁹⁾ Výjimku činí maďarské právo, kde dědický nárok potomků vylučuje nárok pozůstalého manžela jakožto dědice ze zákona a manželu je přiznáno tzv. vdovské právo a které současně podřizuje speciální posloupnosti tzv. větvní majetek, ve prospěch pokrevních příbuzných zůstavitele.

Československý zákon o rodině ji zrušil a nahradil tzv. příspěvkem na nutnou výživu rozvedeného manžela;

- v případě zrušení manželství rozvodem nebo jeho prohlášením za neplatné se provede vypořádání a rozdělení společného majetku, a to buď dohodou manželů nebo rozhodnutím soudu podle kritérií, stanovených zpravidla výslovně v zákoně.

Úprava majetkového manželského práva se ve srovnávaných právních řádech diferencuje zejména v těchto směrech:

- zda a v jaké míře připouští zákonodárce autonomii vůle stran pokud jde o právní režim, jímž se bude spravovat majetek manželů. V tomto směru se setkáváme jak s úpravami výlučně kogentními (SSSR, ČSSR, BLR, RLR), výlučně dispozitivními (Polsko), tak i s úpravami částečně kogentními, připouštějícími určité smluvní modifikace v mezích stanovených zákonem (NDR, MLR);
- v tom, zda a v jaké míře se přiznává právní relevance subjektivním faktorům při majetkovém vypořádání rozvedených manželů na existenci resp. rozsah dědického nároku pozůstalého manžela, na existenci či rozsah nároku na výživné mezi manžely a mezi manžely rozvedenými;
- v tom, jak je chápán pojem „společného“ a „samostatného“ majetku manželů;
- v rozsahu dědických nároků pozůstalého manžela;
- v úpravě odpovědnosti manželů za závazky ohledně jejich společného majetku, samostatného majetku a za závazky učiněné jedním z nich při obstarávání společných potřeb rodiny;
- v úpravě zákonného práva manželů.

Výsledky shora uvedeného přehledu je možné ovšem různě interpretovat.

Všeobecně platí, že v tom, co se jeví při statické komparaci jako společné, je možné hledat též „socialistické jádro“ právní úpravy zkoumané oblasti společenských vztahů. Zmíněné východisko platí však jen s jistým omezením, totiž, že společné rysy právní úpravy odrážejí vedle specificky socialistických elementů právního řádu i nejvšeobecnější rysy, společné pro právní řády všech moderních společností, bez ohledu na jejich konkrétní sociálně ekonomickou podstatu (kapitalismus či socialismus).

Vzpomeňme v této souvislosti např. na princip monogamie, který Engels ve své analýze odvodil ze sociálně ekonomických podmínek, které jsou společné celé řadě vývojových stadií právních řádů, jinak principiálně odlišných resp. dokonce protikladných.

Teprve komparativní analýza, prováděná nejen mezi socialistickými právními řády, ale mezi těmito a reprezentativním souborem právních řádů kapitalistických států, by tedy mohla přinést další (nikoliv už jen

hypotetické) doklady o tom, které rysy jsou specificky spojeny jen se socialistickým stadiem vývoje právního řádu.

Meze průkaznosti tvrzení, že to, co je společné socialistickým právním řádům, je také socialistické, leží však ještě i v jiné rovině.

Jak známo, představuje vytváření socialistické společnosti, a tudíž i socialistického právního řádu, dlouhodobý proces, zahrnující celou historickou epochu, v níž se ve složité vzájemné závislosti rozvíjejí politické, ekonomické, právní a ostatní prvky socialismu. Nejobecnějším omezujícím faktorem, který poskytuje prostor pro rozvíjení socialismu, je rozvoj výrobních sil. Víme, že země, které přistoupily k vytváření socialistických systémů spojovalo mj. též to, že šlo zpravidla o země s podprůměrnou úrovní rozvoje výrobních sil. Bylo by proto třeba v dalším postupu interpretace výsledků komparativní analýzy vymezit též roli, kterou pro vzájemnou „podobu“ srovnávaných právních řádů hraje právě tato společná ekonomická zaostalost, z níž tyto státy vyšly.

Takovým rozбором by bylo možno seriózně čelit námitkám, ozývajícím se ze strany nemarxistických teoretiků, kteří specifické rysy socialismu (resp. socialistického právního řádu) spojují právě s nevyspělostí, primitivností, zaostalostí a naopak dokazují, že modernizace právních struktur musí vést k postupnému oslabení těchto socialistických specifíků.

A zde jsme u kořenů vědecké polemiky s teorií konvergence socialismu a kapitalismu v oblasti práva.

Vedle prosté statické komparace manželského majetkového práva ve srovnávaných právních řádech má nám pak komparace dynamická ukázat, které momenty právní úpravy jsou spjaté s přechodnými podmínkami vývoje socialistické společnosti a které z nich odrážejí momenty relativně stabilní, blíže spjaté s podstatou socialistického společenského řádu. To nám pak umožní dále zúžit resp. vymezit to, co lze považovat za specificky socialistické, resp. blíže vymezit prostor, v němž by mělo dlouhodobě docházet ke konvergenci socialistických právních řádů.

Dosavadní rozbor nám umožňuje učinit v tomto směru tyto závěry:

Na jedné straně lze konstatovat, že v důsledku rekodifikací rodinného, resp. občanského práva, které proběhly ve většině srovnávaných právních řádů (s výjimkou Maďarska a Rumunska) během posledních let, došlo k určitému sblížení právní úpravy manželského majetkového práva. Mám na mysli zejména bulharský rodinný kodex z r. 1968, zavádějící systém majetkového společenství jakožto systém zákonný a kogentní na místo před tím platného systému odděleného majetku.

Na druhé straně došlo však v důsledku téže skutečnosti i k jisté divergenci mezi právními úpravami původně téměř totožnými (mám na mysli zejména polskou koncepci úpravy majetkových vztahů mezi manžely, československou úpravu právního postavení pozůstalého manžela jako

dědice a československou úpravu vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely).

Lze říci, že z hlediska míry společného v právní úpravě majetkového práva manželského lze srovnávané právní řády rozdělit zhruba do těchto skupin:

1. právní úprava polská, NDR, maďarská
2. právní úprava sovětská, bulharská, rumunská
3. právní úprava československá

I při dynamické komparaci ovšem vyvstávají jisté problémy s interpretací jejich výsledků.

Především je nutné si uvědomit, že vývojové trendy, které lze ze shromážděného materiálu vyčíst, jsou výslednicemi mnoha dílčích vývojových směrů, které mohou být vzájemně i protichůdné. Zejména to platí o vztahu krátkodobého a dlouhodobého pohybu. Historicky krátkodobý pohyb (v případě pohybů právních řádů je to jistě pohyb, uskutečňující se řádově v rozsahu 5–10 let) může být v dílčím rozporu s pohybem dlouhodobým, může tento pohyb dočasně překrývat a zdůraznit některé nepodstatné stránky oproti stránkám podstatným. To platí tím spíše, že analyzovaný legislativní materiál, který je hlavním východiskem komparativní analýzy, může být výsledkem jistého společensky subjektivního právně politického omylu, který společnost v následující etapě sice napraví, ale nemůže z různých důvodů provést změnu příliš rychle, zejména vzhledem k potřebě jisté stability právního řádu.

S podobnými mezinárodně synchronizovanými změnami či spíše výkyvy politiky socialistických zemí se setkáváme v oblasti hospodářské politiky, a není důvodu apriorně odmítat podobnou možnost i v oblasti politiky právní.

Proto (a též proto, že pro dynamickou analýzu — jak bylo poznamenáno shora — dává shromážděný materiál podstatně skromnější základ) je třeba uvedené závěry brát s určitou rezervou.

Pokusila jsem se vymezit, jaké závěry s hlediska postupného vyjevo-
vání socialistické společenské podstaty manželského majetkového práva je možno učinit při použití statické a dynamické komparativní analýzy.

Vedle těchto zcela teoretických výsledků lze ovšem dospět i k jistým závěrům, týkajícím se právního řádu jedné ze socialistických zemí — např. ČSSR.

Především lze interpretovat výsledky komparace vzhledem k tomu, jaké místo zaujímá v dané legislativní oblasti československé řešení mezi právními řády ostatních zkoumaných zemí.

Z tohoto hlediska vývoj československé legislativy ve zkoumané oblasti společenských vztahů vedl k divergenci československé právní úpravy,

vzhledem k úpravám v ostatních srovnávaných zemích. Jako příklad lze uvést zavedení institutu bezpodílového spoluvlastnictví manželů, ponechávajícího vně speciálního právního režimu majetkových vztahů mezi manžely pohledávky, právní postavení pozůstalého manžela, jemuž není přiznán ani nárok na tzv. precipuum, ani není neopomenutelným dědicem, právní úpravu vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely a vliv subjektivních faktorů, zejména viny na rozvodu a na rozvratu společného soužití na majetkové nároky mezi manžely.

Jaké závěry lze pak vyvodit pro československou legislativní a justiční politiku (pro čs. legislativu a judikaturu) z uvedených zjištění?

Domnívám se, že lze formulovat několik obecných pravidel: právní principy, o nichž bylo vědeckou analýzou spolehlivě zjištěno, že se jejich prostřednictvím projevuje v právním řádu socialistická podstata dané oblasti společenských vztahů, by měla legislativní politika státu posilovat a rozvíjet a judikatura by pak měla tyto principy v rámci prostoru, daného platným právem, akcentovat.

A naopak tam, kde dosud nedošlo z nejrůznějších důvodů k jednoznačnému vyjevení podstaty socialistického právního řádu a kde tudíž dosud existuje prostor pro specifická řešení v rámci jednotlivých národních právních řádů, je třeba tento prostor plně využít.

Tím se dostávám ke zjištění, které je „druhou stranou mince“ pokusu o „vypreparování“ socialistické podstaty právní úpravy v dané oblasti společenských vztahů. Současně lze totiž negativně zjistit, v jaké míře (v daném čase, při daném stupni našich znalostí a daném stupni společenskolegislativní praxe) naopak nelze některá právně legislativní řešení jednoznačně kvalifikovat jako odpovídající socialistické podstatě zkoumané oblasti společenských vztahů, a kde tudíž socialistický právní řád poskytuje prostor pro vyjádření specifických zvláštností společných podmínek té či oné země.

To je neobyčejně důležité jako argument proti zjednodušeným tvrzením, považujícím existenci určité právní úpravy v některém socialistickém státu automaticky za důkaz, že tato úprava je jediné možnou, neboť jediné socialistickou právní úpravou. Tento myšlenkový postup natropil mnoho ideologických, ale především praktickopolitických škod a právní věda se nikterak nemůže zbavit své úlohy, aby konkrétní analýzou prokázala nejen vnitřní podstatnou jednotu socialismu (i v jeho právním odrazu), ale také ověřila a potvrdila Leninovu myšlenku o jeho mezinárodní mnohotvárnosti a o širokém prostoru, který socialismus poskytuje k vyjádření konkrétních společenských podmínek.

Seznam použité literatury

1. Monografie

- S. S. Alexejev: Předmět sovětského občanského práva, Sverdlovsk 1959.
- S. N. Bratus: Predmet i sistema sovětskovo graždanskovo prava, Moskva 1963.
- S. N. Bratus—O. S. Joffe: Graždanskoe pravo, Moskva 1967.
- Familienrecht der DDR, Lehrkommentar, Berlin 1967.
- Z. Gavronska-Wasilkowska: Malzenstwo — istota, trvalosc, rozvod, Varšava 1966.
- J. Glos a kol.: Rodinné právo, Orbis, Praha 1965.
- K. A. Grave: Imuščestvennyje otnošenija suprugov, Gosjurizdat, Moskva 1963.
- T. Ionascu: Tratat de drept civil, volume I, Partea generala, Bukurest 1967.
- O. S. Joffe: Graždanskoe sovětskoje pravo, izd. LGU 1965.
- F. Jansen: Leitfaden des Familienrechts der DDR, Berlin 1958.
- S. Kaleta: Miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa na przykładzie prawa polskiego, Wrocław 1966.
- H. Kleine: Das Zivilrecht der DDR, Berlin 1958, Allgemeine Teil.
- V. Knapp: Předmět a systém československého socialistického práva občanského, ČSAV 1959.
- Kodeks rodzinny i opiekunczy — Komentarz, Varšava 1966.
- Komentář k zákonu o právu rodinném, Orbis, Praha 1954.
- O. A. Krasavčikov: Sovětskoje graždanskoje pravo, Moskva 1968, I., II. díl.
- K. Marx: Kapitál, díl I.
- A. I. Nemkov: Imuščestvennyje otnošenija v semje, Peren 1966.
- J. Piatowski: Stosunki majatkowe medzi malzonkami, Varšava 1955.
- K. Plank: Majetkové vztahy v rodine, Bratislava 1967.
- K. Plank: Osobné užívanie bytov, Obzor, Bratislava 1967.
- O. Planková: Společné majetkové práva manželů, Obzor, Bratislava 1968.
- V. A. Rjasencev: Sovjetskoje semejnoje pravo, izd. VUZI 1956.
- V. I. Serebrovskij: Voprosy sovětskovo autorskovo prava, AN SSSR, Moskva.
- J. Sledzienski: Niektóre zagadnienia malzenskiego ustroju ustawowego w praktyce sadowej, Palestra 1957.
- L. Stecki: Ustanie ustawowej wspólnosci malzienskiej majatkowej, Poznań 1968.
- G. M. Sverdlov: Sovětskoje semejnoje pravo, Gosjurizdat 1958.
- I. Szabo: Les problèmes de la codification à la lumière des expériences acquises dans les conditions actuelles, Budapest 1962.
- S. Szer: Prawo cywilne, obecná část, Varšava 1967.
- S. Szer: Prawo rodzinne, Varšava 1966.
- V. A. Tarchov: Sovjetskoje semejnoje pravo, Saratov 1963.

- K. Tolstoj: O teoretických osnovach kodifikacii graždanskovo zakonodatelstva, Pra-
vovedenie 1957.
- L. Vasilev: Graždanskoje pravo Narodnoj respubliky Bolgarii, Sofia 1956, ruský pře-
klad pod redakcí P. E. Orlovskovo, Moskva 1958.
- A. G. Vlasov: Inuščestvennyje otnošenija suprugov, Gosjurizdat 1963.
- E. M. Voroženkin: Pravovyje osnovy braka i semji, Moskva 1969.
- J. Winiarz: Malzenskie stosunki majatkowe, Varšava 1967.
- A. Wolter: Prawo cywilne, obecna část, Varšava 1967.

2. Články a studie

- M. Černohubý: Příspěvek na výživu rozvedeného manžela, Socialistická zákonost
č. 6/1964.
- V. Čížková: Právní následky uzavření manželství v oblasti majetkových vztahů
upravovaných československým občanským právem, Acta Universitatis Carolinae —
Iuridica č. 4/1968.
- B. Dobrzanski: Kodeks rodzinny i opiekuńczy a kodeks cywilny, Studia cywilistyczne,
VII, Krakow.
- V. Fedorov: Obščaja sobstvennost suprugov, Socialističeskaja zakonost č. 9/1959.
- S. Gorecki: Podkoze gospodarsze i funkcjonowanie wspolnosci malzenskiej majat-
kowej, PiP 1962.
- Š. Luby: Vznik, vývoj a stav soustavy socialistického občanského práva, Právnícké
štúdie č. 3/1967.
- Linhart—Unger: K výkladu ustanovení zákona o rodině a příspěvku na výživu roz-
vedeného manžela, Socialistická zákonost č. 8/1965.
- A. Nathan: Gedanken zum sozialistischen Güterrecht, Berlin 1957.
- P. E. Orlovskij: K voprosu o rozdělno i obščem imuščestve suprugov po sovjetsko-
mu pravu, Věstník GMV, série XII, právo č. 6/1966.
- J. Piatowski: S. Szer, Prawo rodzinne, recenze, PiP 1966, č. 11, str. 758.
- V. Pikart: Příspěvek na nutnou výživu rozvedených manželů, Zprávy advokacie
č. 1/1965.
- J. Radimský: Předmět bezpodílového spoluvlastnictví manželů, Zprávy advokacie
č. 1/1965.
- J. Radimský: Oprávnění manželů navzájem se zastupovat, Zprávy advokacie č. 3/1965.
- O. Planková: Právní úprava manželství v návrhu zákona o rodině, Právní obzor
č. 2/1963.
- V. I. Serebrovskij: Základy sovětského rodinného práva. Tři studie o sovětském ro-
dinném právu, Orbis, Praha 1949.
- S. Szaszy: Das neue Zivilgesetzbuch der Ungarischen Volksrepublik, Rabels Zeit-
schrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 1961, sešit 3, str. 558.
- S. Vasilkowski: Úvod k polskému občanskému zákoníku, Občanský kodex PLR, Var-
šava 1966, ruský překlad S. A. Viktorov.
- A. Wolter: Wspolny majatek malzonkow de lege ferenda, PiP 1957, č. 10, str. 562.

Le droit socialiste du régime matrimonial

(étude comparative)

Résumé

Introduction

Dans l'introduction, l'auteur s'occupe de quelques questions d'ordre méthodologique. En premier lieu, c'est la détermination de l'essence du thème donné et la méthode de l'interprétation qui en dérive.

L'objet de l'étude, c'est la question dans laquelle se heurtent deux systèmes d'institutions juridiques, savoir le système du droit de propriété et le système du droit familial, respectivement matrimonial. De la double manière possible d'accéder à l'analyse et à l'interprétation de cette sphère-limite et de la double méthode possible de cette analyse l'auteur a choisi l'approche sous l'angle des rapports de propriété et c'est à ce point de vue qu'il subordonne le choix des questions partielles et l'envergure des problèmes examinés. Néanmoins, il n'a pas été possible de réaliser avec conséquence, dans l'étude qui n'est que l'introduction à l'analyse conçue de manière plus large, l'approche méthodique mentionnée, adéquate au titre de l'étude. Ce serait en effet faire le reclassement en entier de la problématique exposée sous l'angle de la question fondamentale — savoir quelle influence exerce sur le citoyen-proprétaire (c'. à d. le sujet des rapports de droit civil) le fait d'avoir contracté le mariage dans lequel il persiste ou le fait que le mariage a été dissolu. C'est pourquoi la méthode de l'exposé de la présente étude s'en tient toujours encore à l'approche traditionnelle, et cela non pas par conviction de l'unique justesse de cette dernière mais plutôt à cause de la maturité insuffisante de l'approche inverse.

La seconde question méthodique préalable dont l'auteur s'occupe dans l'introduction, c'est le sens de l'approche comparative employée dans la présente étude.

Il vaut de manière générale que l'objectif de l'analyse scientifique est de découvrir les traits essentiels cachés sous la surface des phénomènes. Il s'ensuit pour l'analyse dans le domaine du droit socialiste que la tâche propre en est de chercher à arriver par toutes les méthodes accessibles à déterminer de plus en plus exactement comment dans l'évolution différenciée et complexe de la société socialiste et en fin de compte de son ordre juridique se raffermissent les traits spécifiquement socialistes et se constitue donc le droit socialiste, tandis que les traits étrangers au socialisme sont progressivement refoulés.

Pour l'analyse de l'essentiel la science juridique dispose de deux méthodes jusqu'ici utilisées. L'essentiel, on peut le dégager de la complexité des phénomènes en premier lieu par l'analyse historique l'histoire classifiant elle-même les phénomènes et faisant en fin de compte ressortir ceux qui sont liés du plus près à l'essence. Or, dans la science juridique on ne peut faire usage de cette méthode que de façon

très restreinte vu que l'ordre juridique est un système qui se développe relativement lentement et c'est peut-être seule l'expérience obtenue dans l'Union soviétique qui fournit certaines possibilités d'utiliser cet instrument analytique. Néanmoins, grâce au fait que dans le dernier quart de siècle le socialisme se développe dans toute une série d'Etats, la possibilité est née de tenter d'établir par la comparaison de ces ordres juridiques socialistes quels sont les traits qui les unissent et dans quelle sphère au contraire ils se différencient de manière plus ou moins expressive.

Etant donné que par principe il ne peut y avoir de doute sur le caractère socialiste de ces ordres de droit, il est possible d'accepter comme prémisse méthodique fondamentale de l'analyse analytique que sont probablement plus près de l'essence socialiste les éléments en lesquels les ordres juridiques de ces Etats s'accordent, plutôt que ceux par lesquels ces ordres juridiques diffèrent de manière marquée. Au point de vue de la division de la comparaison en la comparaison statique laquelle se contente de constater les différences et en la comparaison dynamique laquelle se penche sur les tendances d'évolution se manifestant dans les ordres juridiques — division dont nous servons dans la suite — ceci signifie qu'on peut sans doute considérer comme socialistes les éléments communs sur le plan de la statique vers lesquels les ordres juridiques convergent sur le plan de la dynamique.

L'auteur attire en même temps l'attention sur les limites de cette approche comparative car on ne peut l'employer que là où il s'agit d'éléments fondamentaux de la construction des branches juridiques entières et ensuite parce que le matériel documentaire utilisé pour la comparaison est fort hétérogène tant en ce qui concerne la date de sa naissance que pour ce qui est des conditions sociales du pays d'origine.

L'auteur a divisé l'examen de la problématique choisie en deux parties.

Dans une première partie il s'attache tout d'abord aux questions de caractère général qu'il considère dans un certain sens comme „préjudicielles“ (le mariage en tant qu'institution sociale et juridique, l'essence juridique des rapports pécuniaires entre conjoints), puis à la réglementation juridique de la situation pécuniaire des conjoints au point de vue de leur obligation alimentaire réciproque et des droits et obligations relatifs à leurs biens (les systèmes du régime matrimonial) dans les ordres comparés, c'. à d. dans l'ordre juridique tchécoslovaque, soviétique, polonais, hongrois, roumain, bulgare et celui de la République démocratique allemande.

Dans une seconde partie il analyse les effets du mariage relatifs à la position des conjoints vis-à-vis des tierces personnes (c'. à d. par exemple en ce qui concerne la capacité de faire les actes juridiques, la représentation, la prescription, la responsabilité des actes juridiques, l'ordre successoral et ainsi de suite).

En considération de l'évolution de la législation tchécoslovaque et polonaise dans la sphère du droit familial qui est très intéressante au point de vue de la comparaison statique et dynamique l'auteur prête une attention spéciale à la comparaison de ces deux systèmes de droit.

En conclusion l'auteur indique les solutions possibles des questions soulevées, telles qu'elles peuvent être formulées à l'étape contemporaine de l'analyse.

L'introduction à l'étude est terminée par l'aperçu des normes juridiques réglementant le système du régime matrimonial respectivement les effets de la conclusion du mariage relatifs à la situation pécuniaire des conjoints par rapport aux tierces personnes.

I. Effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la situation pécuniaire réciproque des conjoints.

Selon le jugement de l'auteur, l'examen de l'effet de la conclusion du mariage relatif à la situation juridique des conjoints dans les rapports pécuniaires entre eux doit être précédé de la réponse à la question d'ordre général pourquoi il en va ainsi, respectivement dans quelle mesure la spécificité de la réglementation juridique est justifiée par l'essence socio-économique de ces rapports.

Les racines de la réponse à cette question, l'auteur les entrevoit dans le caractère du mariage en tant qu'institution juridique et sociale. L'auteur passe en revue les opinions de la théorie juridique socialiste relatives à cette question et il montre comment les manières différentes de comprendre le mariage en tant qu'institution sociale conduisent par la suite à des conceptions différentes du mariage en tant qu'institution juridique et à des conclusions différentes touchant la place du droit familial dans le système du droit socialiste.

Ceci fait, l'auteur s'occupe de la nature socio-économique et juridique des rapports pécuniaires entre conjoints.

A la différence d'autres rapports pécuniaires, l'essence des rapports pécuniaires entre conjoints est influencée par le mariage dans un double sens. D'une part c'est la communeauté d'intérêts personnels et pécuniaires qui se répercute sur elle, d'autre part elle est conjointement déterminée par la fonction économique du mariage. Déterminer l'essence socio-économique et juridique des rapports pécuniaires entre conjoints, c'est au fond répondre à la question de savoir si malgré l'influence exercée par les faits susmentionnés le comportement des conjoints en tant que participants à ces rapports se signale par les traits typiques qui selon l'expérience sociale sont typiques aux rapports sociaux réglementés par le droit civil ou si ce comportement est typique aux rapports réglementés par le droit familial. En d'autres termes, il s'agit de savoir si les rapports pécuniaires entre conjoints sont des rapports de valeur ou du moins principalement de valeur ou bien si leur corrélation avec les rapports sociaux non pécuniaires modifie leur essence au point de leur faire perdre la forme de valeur.

L'auteur passe en revue les réponses de la théorie juridique socialiste sur cette question et sur cette base il formule quelques conclusions plus générales.

La conclusion indiquant si les rapports pécuniaires entre conjoints sont des rapports de valeur ou ne le sont pas est d'importance au point de vue de la forme respectivement de la méthode de leur réglementation.

Dans le cadre de la première partie, l'auteur passe en revue les différentes formes de réglementation des rapports pécuniaires entre conjoints.

La spécificité du comportement des conjoints qui constitue l'objet des rapports pécuniaires réciproques des conjoints, le droit peut la respecter et la traduire de façon différente et à l'aide d'institutions juridiques différentes. Selon l'avis de l'auteur, les réglementations juridiques comparées la respectent, sur le plan général, par le fait de procéder de deux points de départ généraux. De l'exigence du *niveau de vie en principe égal* des conjoints et de la présomption du mérite en principe égal des conjoints lorsqu'ils assurent les moyens matériels et les conditions nécessaires à la gestion commune du ménage et à l'éducation et à l'alimentation des enfants. Dans les ordres juridiques, les deux principes sont alors respectés par l'intermédiaire de deux institutions mises en valeur simultanément, savoir l'obligation alimentaire légale entre conjoints et la communeauté de biens. Partant, l'auteur

passé en revue la réglementation de ces institutions opérée dans les ordres juridiques comparés.

En ce qui concerne l'obligation alimentaire légale entre conjoints (durant le mariage, après le divorce ou en cas de la déclaration de sa nullité) l'auteur arrive à la conclusion générale selon laquelle il existe en cette question dans les réglementations juridiques comparées une série de différences qui sont parfois loin d'être non substantielles et qui dérivent surtout des prémisses morales et sociales différentes du législateur.

Dans les réglementations de l'obligation alimentaire entre conjoints durant l'existence du mariage, le trait commun, c'est en principe seulement le postulat d'ordre général du dénûment de l'un des époux et la possibilité matérielle de l'autre de lui accorder la pension alimentaire. Or, la réglementation concrète de la naissance de ce droit, de son étendue, ainsi que son appellation et la classification systématique déjà divergent, dans certains cas même substantiellement.

En examinant l'obligation alimentaire entre les époux divorcés on rencontre en premier lieu les différences de conception différentes entre la réglementation tchécoslovaque d'une part et les autres réglementations comparées d'autre part. Cette différence de conception tient en ce que le législateur tchécoslovaque ne considère pas l'aide matérielle prêtée entre les époux divorcés comme étant une obligation alimentaire. Il s'inspire du fait que la majeure partie des femmes sont en relation de travail et se suffisent à elles-mêmes sur le plan de gain. Par contre, les autres réglementations comparées considèrent cette prestation, elle-aussi, comme obligation alimentaire dont le sens et la fonction est d'assurer les conditions les plus indispensables de l'existence de l'époux nécessiteux après le divorce. Les différences respectives concernent la réglementation de la naissance et de la durée de cette obligation.

L'influence de la déclaration de nullité du mariage sur l'obligation alimentaire entre conjoints dépend de la bonne foi des époux ou seulement de l'un d'eux lors de la conclusion du mariage nul. A cet égard, ici encore la seule exception, c'est la loi tchécoslovaque sur la famille qui ne reconnaît aucune portée juridique à la bonne foi des époux lors de la conclusion du mariage nul et qui n'impose donc pas aux époux l'obligation alimentaire après la déclaration de nullité du mariage.

La seconde institution juridique par laquelle le droit respecte le caractère spécifique du comportement des conjoints constituant l'essence des rapports pécuniaires réciproques entre conjoints, c'est le système juridique des biens matrimoniaux.

L'auteur passe en revue les différentes formes juridiques des rapports pécuniaires entre conjoints et fait ensuite l'analyse de la réglementation juridique des rapports pécuniaires entre conjoints dans les différents ordres juridiques comparés. Le résultat de cette analyse, ce sont alors quelques conclusions partielles de lege ferenda qui constituent les fondements pour les conclusions finales de caractère théorique général sur l'essence socio-économique et juridique des rapports pécuniaires entre conjoints.

Dans toutes les réglementations juridiques comparées, on retrouve les traits communs dont l'existence est donnée par l'existence des principes généraux, au fond communs, de la réglementation juridique des rapports pécuniaires entre conjoints. Le commun se rencontre donc surtout dans le général.

A côté du commun il existe aussi le spécifique, où les différences de la réglementation juridique, qu'elles soient substantielles ou moins substantielles, se

rencontrent avant tout dans le particulier, c'. à d. dans la réglementation des droits et des obligations concrets.

En cette connexité l'auteur pose la question de savoir d'où découle dans la réglementation juridique de la sphère examinée des rapports juridiques le spécifique mentionné, si son existence est nécessaire ou accidentelle et dans quelle mesure. La réponse à cette question est d'importance pour faire les conclusions touchant l'évolution ultérieure, c'. à d. pour savoir si l'évolution ultérieure dans cette sphère des rapports sociaux s'acheminera *plutôt* vers la convergence ou bien plutôt vers la divergence.

Pour répondre aux questions posées ci-dessus il faut procéder de la détermination du commun et du spécifique mentionné plus haut, les éléments, par lesquels les ordres juridiques comparés s'accordent, étant selon l'avis de l'auteur plus proches de l'essence socialiste du droit que ceux où il est possible de constater une différenciation marquée lors même que cette conclusion n'est valable qu'avec une certaine restriction. On ne peut en effet l'utiliser que là où il s'agit d'éléments fondamentaux, par contre elle échoue là où la diversité dans les questions partielles est le résultat de la réaction de la loi sur les conditions toutes spéciales existant dans tel ou tel Etat.

En tant que commun à la réglementation juridique des rapports pécuniaires entre conjoints on peut citer notamment: l'existence de la communauté de biens en tant que système légal des biens matrimoniaux, le maintien des biens séparés des époux à côté de leurs biens communs, la conception générale des biens communs en tant que biens acquis durant l'existence du mariage et des biens séparés en tant que biens acquis avant la conclusion du mariage, par héritage ou par la donation, la position juridique égale relativement aux biens communs, la dissolubilité de la communauté de biens même au cours de l'existence du mariage, la présomption de la participation en principe égale des deux époux à l'acquisition des biens communs, la présomption de l'égalité des parts et portions des deux époux lors du partage des biens communs avec possibilité de leur modification par décision judiciaire.

La diversité de la réglementation juridique, elle se révèle alors dans la réalisation législative concrète des principes de départ susmentionnés. Elle se rencontre surtout dans la conception de l'institution juridique traduisant les rapports pécuniaires entre conjoints conçue soit en tant qu'institution de nature exclusivement ou principalement impérative soit en tant qu'institution exclusivement ou principalement supplétive, lorsqu'elle est conçue soit en tant que communauté portant sur tous les droits patrimoniaux soit en tant que copropriété n'embrassant que les droits sur les choses, lorsqu'elle est conçue en tant que l'unique institution régissant les rapports pécuniaires entre conjoints ou s'il existe à côté d'elle d'autres institutions, lorsqu'elle est conçue en tant qu'institution de droit familial soit en tant qu'institution de droit civil. La diversité de la réglementation juridique se rencontre même dans la conception des biens communs et des biens séparés des conjoints, dans la responsabilité des conjoints des obligations communes et individuelles, dans la réglementation du droit des conjoints de disposer des biens communs, dans la réglementation de la liquidation des biens communs en cas de divorce (portée juridique des fautes provoquant le divorce), dans la réglementation des rapports pécuniaires entre conjoints après la dissolution de la communauté de biens pendant l'existence du mariage (possibilité de son rétablissement), dans la réglementation de la liquidation des biens communs en cas de la déclaration de nullité du mariage (question de la

portée juridique de la bonne foi lors de la conclusion du mariage), dans la réglementation des raisons justifiant la modification des parts et portions des conjoints aux biens communs et ainsi de suite.

II. Effets juridiques de la conclusion du mariage relatifs à la situation juridique des conjoints par rapport aux tierces personnes

Dans une seconde partie de l'étude l'auteur s'occupe de l'influence de la conclusion du mariage sur la situation des époux par rapport aux tierces personnes. Procédant de l'analyse des différents ordres juridiques comparés l'auteur arrive à la conclusion que cette influence se révèle surtout dans la sphère de la capacité de faire des actes juridiques, de la protection des droits personnels, de la représentation, de la prescription, de la responsabilité des dettes, de l'assurance et dans le droit de succession.

La raison de la modification de la situation juridique des conjoints par rapport aux tiers, c'est, de façon analogue comme il en était pour les rapports pécuniaires réciproques entre conjoints, le fait qu'une communauté d'intérêt spécifique s'établit entre les conjoints, que les conjoints constituent au dehors une entité économique close. Les deux phénomènes sont la conséquence nécessaire des conditions sociales et la société les suppose sur le plan général chez les deux époux et en tire aussi diverses conséquences pour les rapports juridiques.

Conclusion

Dans la conclusion de l'étude l'auteur revient tout d'abord à quelques considérations méthodiques et à quelques points de départ hypothétiques de l'étude.

La comparaison juridique joue un rôle irremplaçable dans l'analyse juridique théorique en ce sens qu'elle peut fournir le matériel documentaire pour répondre à la question de l'essence socialiste respectivement des éléments socialistes spécifiques de l'ordre juridique. C'est ce qui s'applique à la comparaison statique mais aussi, dans un certain sens, à la comparaison dynamique s'occupant de l'examen des tendances d'évolution des ordres juridiques, le cas échéant de leurs différentes branches. On peut estimer que, lorsqu'il existe dans les Etats comparés des systèmes juridiques par principe socialistes, alors si l'on examine l'évolution des ordres juridiques au cours d'une période suffisamment longue, leur contenu doit se *rapprocher* en accentuant les éléments spécifiquement socialistes communs à tous ces ordres juridiques. Voilà les points de départ théoriques qui ont servi d'instrument méthodique pour la présente étude.

Après cela, l'auteur tente de formuler les résultats qui découlent de cette comparaison et cela tant sur le plan statique que sur le plan dynamique.

Pour la force probante des résultats constatés, respectivement de leur portée juridique, on peut s'appuyer sur le fait que la comparaison a embrassé la partie prépondérante des ordres juridiques existant à l'heure actuelle dans les pays socialistes d'Europe (on ne laisse de côté que l'ordre yougoslave et celui d'Albanie) et qu'elle a porté sur la période dans laquelle une double codification de la sphère examinée des rapports sociaux a eu lieu dans la majeure partie des ordres juridiques

comparés. C'est pourquoi l'auteur ne juge pas que l'élargissement ultérieur de l'analyse puisse en enrichir les résultats de manière plus substantielle.

L'auteur se pose avant tout la question à laquelle c'est à l'analyse comparative qu'il appartiendrait de donner la réponse, savoir quels sont les traits fondamentaux qui sont communs au droit du régime matrimonial des pays socialistes examinés et sur quels points au contraire se manifeste la plus grande différenciation.

Comme trait fondamental commun au droit du régime matrimonial (l'auteur envisage le régime matrimonial au sens plus large, c'. à d. y compris l'obligation alimentaire et les droits de l'époux survivant) existant dans les ordres juridiques comparés on peut citer le fait de respecter le mariage en tant que communauté de vie et d'intérêts à tous égards existant non seulement dans la sphère purement personnelle mais aussi dans la sphère patrimoniale.

Le trait fondamental mentionné commun à toutes les réglementations comparées se manifeste de manière conforme:

- a) pendant la durée du mariage
 - par la situation juridique égale des deux conjoints dans la sphère des rapports pécuniaires,
 - par la situation juridique égale des deux conjoints en ce qui concerne l'obligation de pourvoir et d'assurer les besoins du ménage commun,
 - par le fait de déclarer, au point de vue de la même obligation des deux conjoints d'acquiescer les moyens nécessaires à la satisfaction des besoins de la famille, équivalents à l'activité lucrative dans le cadre de la relation de travail les soins apportés aux enfants et au ménage commun,
 - dans l'exigence du niveau de vie en principe égal des deux conjoints, réalisée par l'intermédiaire de l'obligation alimentaire légale entre conjoints et par l'intermédiaire de l'institution des biens communs des conjoints fondée sur la présomption des mérites égaux des conjoints,
 - par le fait que l'exigence du même niveau de vie se réalise par l'intermédiaire de l'obligation alimentaire légale seulement à condition que l'époux nécessiteux accomplisse envers l'époux obligé ses obligations découlant pour lui de la loi sur la famille,
- b) après la fin du mariage
 - en cas de dissolution du mariage par le décès de l'un des conjoints ou la déclaration de sa mort le mariage est mis au point de vue de l'ordre de succession ab intestat*) et, à l'exception de la réglementation tchécoslovaque, même de l'ordre de succession testamentaire, en ce qui concerne le droit à la succession, sur le même pied que la parenté de sang la plus proche. A l'exception de la réglementation tchécoslovaque le conjoint survivant est non seulement héritier légal mais encore héritier réservataire.
 - en cas de la dissolution du mariage par le divorce l'obligation alimentaire est établie, à l'exception de la réglementation tchécoslovaque, même entre les époux divorcés,

*) Fait exception le droit hongrois où le droit des descendants à la succession exclut celui du conjoint survivant en tant qu'héritier légal et l'on reconnaît au conjoint survivant le droit de viduité, et qui subordonne en même temps à un ordre successoral spécial les biens dits de lignée au profit des proches de sang du de cujus.

— en cas de la dissolution du mariage par le divorce ou par la déclaration de sa nullité a lieu la liquidation et le partage des biens communs et cela soit par accord des conjoints soit par la décision du tribunal d'après les critères impératifs de la loi.

Les différences de la réglementation du régime matrimonial ont lieu dans les ordres juridiques comparés sous des rapports suivants:

- si et dans quelle mesure le législateur admet l'autonomie de la volonté pour établir le régime juridique d'après lequel vont se régir les biens des conjoints (la réglementation exclusivement impérative, ou la rencontre dans l'URSS, dans la République socialiste tchécoslovaque, dans la République populaire bulgare, dans la République populaire roumaine, la réglementation exclusivement supplétive dans la République populaire polonaise et la réglementation en partie impérative et en partie supplétive admettant certaines modifications par contrat dans les limites établies par la loi dans la République populaire hongroise et dans la République démocratique allemande),
- si et dans quelle mesure on reconnaît les effets juridiques aux facteurs subjectifs lors de la liquidation des biens des conjoints divorcés et quelle est leur influence sur l'existence respectivement l'étendue du droit du conjoint survivant à la succession, sur l'existence ou l'étendue du droit à l'alimentation entre les conjoints et entre les conjoints divorcés,
- dans l'étendue du droit du conjoint survivant à la succession,
- dans la manière d'entendre la notion des biens „communs“ et des biens „séparés“ des conjoints,
- dans la réglementation de la responsabilité des conjoints des engagements relatifs à leurs biens communs et à leurs biens séparés et des engagements contractés par l'un d'eux pour pourvoir aux besoins communs de la famille,
- dans la réglementation du droit de représentation légal des conjoints.

Les résultats qui découlent des constatations mentionnées, on peut naturellement les interpréter de façon diverse. L'auteur s'inspire de la thèse universellement valable selon laquelle peut être désigné comme constituant „le noyau socialiste“ de la réglementation des rapports sociaux tout ce qui apparaît comme commun en faisant la comparaison statique. Cependant, l'auteur signale en même temps une certaine relativité de la validité de la thèse mentionnée venant de ce que les traits communs répercutent à côté des éléments spécifiquement socialistes de l'ordre juridique également les traits les plus généraux communs aux ordres juridiques de toutes les sociétés modernes sans égard à leur essence concrète socio-économique. Sous ce rapport il cite à titre d'exemple le principe de la monogamie que dans son analyse Engels a dégagé des conditions économiques qui sont communes à toute une série d'étapes d'évolution des ordres juridiques par ailleurs en principe différents, voire opposés.

C'est alors seule l'analyse comparative, opérée non seulement entre les ordres juridiques socialistes mais encore entre un ensemble représentatif des ordres juridiques des Etats capitalistes, qui pourrait apporter le matériel documentaire ultérieur, cette fois-ci pas seulement hypothétique, permettant d'établir quels sont les traits spécifiquement liés exclusivement au stade socialiste de l'évolution de l'ordre juridique.

Les limites de la force probante de l'assertion selon laquelle ce qui est commun aux ordres juridiques socialistes est également socialiste, se situent, selon le jugement de l'auteur, en plus également sur d'autres plans. Comme l'on sait, la forma-

tion de la société socialiste, donc également de l'ordre juridique socialiste, représente un procès de longue durée embrassant toute une période historique dans laquelle se développent en corrélation réciproque complexe les éléments politiques, économiques, juridiques et autres du socialisme. Le facteur le plus général qui offre l'espace pour l'évolution du socialisme, c'est le développement des forces de production. On sait que ce qui unissait les pays ayant accédé à former les systèmes socialistes, c'étaient entre autres également le fait qu'il s'agissait en général de pays à niveau médiocre du développement des forces de production. Il faudrait donc, dans le procédé ultérieur d'interprétation des résultats de l'analyse comparative, fixer également le rôle que joue pour la „similitude“ des ordres juridiques comparés précisément ce sous-développement économique commun dont ces Etats sont partis.

Grâce à une telle analyse il serait possible de faire sérieusement face aux objections se faisant entendre de la part des théoriciens non marxistes qui lient les traits spécifiques du socialisme (respectivement de l'ordre juridique socialiste) précisément au fait du sous-développement et de l'état économique arriéré et primitif et démontrent au contraire que la modernisation des structures juridiques doit conduire à l'affaiblissement progressif de ces spécificités socialistes.

Et nous voici aux germes de la polémique scientifique avec la théorie de la convergence du socialisme et du capitalisme dans la sphère du droit.

A côté de la comparaison statique simple des régimes matrimoniaux existant dans les ordres juridiques comparés, la comparaison dynamique a pour fonction de montrer quels traits de la réglementation juridique sont liés aux conditions passagères de la société socialiste et lesquels d'entre eux répercutent les facteurs relativement stables liés de plus près à l'ordre socialiste. C'est là ce qui permettra par la suite de retrécir respectivement de déterminer ce qui peut être considéré comme spécifiquement socialiste, de délimiter de plus près l'espace dans lequel devrait avoir lieu en perspective la convergence des ordres juridiques socialistes.

En ce sens, l'analyse actuelle permet de faire des conclusions suivantes:

D'un côté, on peut constater qu'à la suite de la recodification du droit familial respectivement du droit civil ayant eu lieu dans la majeure partie des ordres juridiques comparés (à l'exception de la Hongrie et de la Roumanie) au cours des dernières années un rapprochement s'est accompli dans la réglementation juridique du régime matrimonial. Sous ce rapport l'auteur cite notamment le code bulgare sur la famille de 1968 qui a instauré le système de la communauté de biens en tant que système légal et impératif qui a été substitué au système des biens séparés antérieurement en vigueur.

De l'autre côté cependant, à la suite du même fait une certaine divergence s'est produite entre les réglementations juridiques à l'origine presque identiques. L'auteur cite à titre d'exemple surtout la conception polonaise de la réglementation des rapports pécuniaires entre conjoints et la réglementation tchécoslovaque de l'obligation alimentaire entre les conjoints divorcés.

Au point de vue de la mesure du commun dans la réglementation du régime matrimonial, on peut diviser les ordres juridiques comparés en gros en les groupes suivants:

1. la réglementation juridique polonaise, hongroise et celle de la République démocratique allemande,
2. la réglementation juridique soviétique, bulgare et roumaine,
3. la réglementation juridique tchécoslovaque.

L'auteur avertit que même en opérant la comparaison dynamique certains problèmes surgissent à propos de l'interprétation de ses résultats. Il faut avoir présent à l'esprit en premier lieu le fait que les cours d'évolution qu'on peut dégager du matériel documentaire recueilli sont la résultante de beaucoup de tendances d'évolution partielles lesquelles peuvent même se contredire. C'est ce qui vaut surtout pour les rapports du mouvement d'évolution de courte durée et du mouvement de longue durée. Le mouvement qui au point de vue de l'histoire est de courte durée (au cas des mouvements des ordres juridiques, c'est certainement un mouvement s'accomplissant dans les espaces de 5 à 10 ans) peut être en contradiction avec le mouvement de longue durée, il peut temporairement le recouvrir et accentuer les caractères non essentiels par rapport aux caractères essentiels. D'autant que les documents législatifs analysés qui constituent le principal point de départ de l'analyse comparative peuvent être le résultat d'une erreur juridico-politique que la société répare, il est vrai, dans l'étape suivante, mais elle ne peut procéder au changement rapide vu le besoin d'une certaine stabilité de l'ordre juridique.

Les changements analogues synchronisés sur le plan international ou plutôt des oscillations de la politique des Etats socialistes, on les retrouve même dans la sphère de la politique économique et il n'y a aucune raison pour rejeter à priori la possibilité analogue pour la sphère de la politique juridique.

C'est pourquoi et aussi — comme nous l'avons dit supra — parce que le matériel documentaire recueilli offre pour l'analyse dynamique une base essentiellement plus modeste il faut prendre les conclusions mentionnées avec certaine réserve.

L'étude est un essai tendant à établir quelles conclusions on peut faire au point de vue de la manifestation progressive de l'essence socialiste du régime matrimonial en utilisant l'analyse comparative statique et dynamique.

A côté de ces résultats tout théoriques on peut arriver même à certaines conclusions concernant l'ordre juridique d'un seul pays socialiste — par ex. celui de la Tchécoslovaquie.

Les résultats de la comparaison, on peut les interpréter en premier lieu sous l'angle de la place que la solution adoptée en Tchécoslovaquie dans cette sphère occupe parmi les ordres juridiques des autres Etats comparés.

A ce point de vue, l'évolution de la réglementation juridique tchécoslovaque dans la sphère examinée des rapports sociaux a conduit à une certaine divergence par rapport aux autres pays examinés. On peut citer à titre d'exemple l'introduction de la coopropriété sans parts fixées des conjoints, qui laisse les créances en dehors du régime spécial des rapports patrimoniaux, ensuite la situation juridique du conjoint survivant auquel on ne reconnaît pas le droit à ce qu'on appelle le préciput et qui n'est pas, non plus, héritier réservataire, la réglementation juridique de l'obligation alimentaire entre les conjoints divorcés et l'influence exercée sur les droits pécuniaires par les facteurs subjectifs (notamment par les fautes provoquant le divorce et l'altération profonde de la vie conjugale).

L'auteur en tire des conclusions pour la politique législative et judiciaire tchécoslovaque respectivement formule, en procédant de ces conclusions, quelques règles générales suivantes:

Les principes juridiques à propos desquels il a été établi avec certitude par l'analyse scientifique qu'ils traduisaient des rapports sociaux, la politique législative de l'Etat devrait les raffermir et développer et la jurisprudence devrait les accentuer dans le cadre de l'espace donné par le droit en vigueur.

A l'inverse, là où pour les raisons les plus diverses l'essence socialiste de l'ordre juridique n'est pas encore parvenue à se manifester de manière univoque et où par conséquent il existe jusqu'ici l'espace permettant les solutions spécifiques dans le cadre des différents ordres juridiques nationaux il faut pleinement exploiter cet espace.

Par-là l'auteur arrive à une constatation qui constitue le „revers de la médaille“ de l'essai tendant à dégager l'essence socialiste de la réglementation juridique dans la sphère donnée des rapports sociaux. On peut en effet vérifier négativement dans quelle mesure au contraire (à une époque donnée et étant donné le degré de nos connaissances et celui de la pratique socio-législative) il n'est pas possible de qualifier de manière univoque certaines solutions législatives comme répondant à l'essence socialiste de la sphère examinée des rapports sociaux et où par conséquent l'ordre juridique socialiste offre un large champ pour traduire les particularités spécifiques des conditions sociales de tel ou tel pays.

C'est ce qui est d'une importance capitale en tant qu'argument contre les assertions simplifiées considérant automatiquement l'existence d'une réglementation juridique déterminée opérée dans un Etat socialiste déterminé comme preuve de ce que cette réglementation est la seule possible étant la seule réglementation juridique socialiste.

Ce procédé de penser a causé beaucoup de dommages idéologiques, avant tout pratiques politiques, et la science juridique ne peut nullement se défaire de sa tâche de démontrer par l'analyse concrète non seulement l'unité intérieure essentielle du socialisme (même en ce qui concerne sa répercussion sur le plan juridique) mais encore de vérifier et de confirmer l'idée exprimée par Lénine touchant ses formes internationales multiples et le champ large que le socialisme offre pour traduire les conditions sociales.

Věra Čížková

Socialistické majetkové právo manželské

(srovnávací studie)

Redakční rada časopisu: doc. dr. Zd. Lukeš (předseda),
dr. Karel Malý (tajemník), doc. dr. J. Kincl, doc. dr. E. Ku-
čera, doc. dr. J. Hrdlička, doc. dr. J. Nezkusil

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

© Universita Karlova, Praha 1970

K tisku připravila Olga Volková

Z nové sazby písmem Primus vytiskl Tisk, knižní výroba,
n. p., Brno, závod 1. Náklad 500 výtisků. Vydání 1.

Cena Kčs 10,—